

ЧИМ НЕБЕЗПЕЧНИЙ ПАРЛАМЕНТ
У СТАНІ АГОНІЇ

КОЛИ МОЖНА БУДЕ ПОВЕРНУТИ
ІЗ-ЗА КОРДОНУ АКТИВИ, УКРАДЕНІ
РЕЖИМОМ ЯНУКОВИЧА

ЯК ЗАХИСТИТИ «ГОЛЛІВУД
НАД ДНІПРОМ», ДЕ ЗНІМАЛИ
ДОВЖЕНКО Й ПАРАДЖАНОВ

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 34 (354) 22 – 28 СЕРПНЯ 2014 р.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ
ЮРІЙ БАРАБАШ
ПРО НЕПЕРЕСІЧНИХ
ЛЮДЕЙ
XX СТОЛІТТЯ

НАМ УСІМ – 23!

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тижень» за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тижень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 270 грн
- на 12 міс. – 540 грн

Телефон редакції:
044-351-13-00

ОБЕРІТЬ ЗРУЧНИЙ ДЛЯ ВАС СПОСІБ ПЕРЕДПЛАТИ:

повідомлення	отримувач платежу		
	ТОВ «Український тижень»	26009000022321	35392656
	поточний рахунок отримувача		код отримувача
	назва установи банку		300023
	ПАТ «Укрсоцбанк» МФО банку		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу: за передплату на журнал «Український тижень»		
	період:		
касир			сума, грн
	платник (підпис)		

НА ЧАСІ

Цугцванг, ленд-ліз та Хасавюрт
Як Київ під час переговорів із Заходом може скористатися посиленням агресії Кремля

4

В агонії

Про що свідчить законотворча діяльність ситуативної більшості в парламенті

6

ТЕМА НОМЕРА/НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Вистраждана свобода
Чому стереотип про задурно отриману незалежність України хибний

8

Володимир Василенко:
«Наша незалежність – це не примха долі, а закономірність»
Один з ідейних натхненників Декларації про державний суверенітет України, юрист-міжнародник і дипломат про ціну свободи

10

Станіслав Кульчицький:

«Психологічна залежність від Москви обертається малоросійством»

Відомий історик про те, як твориться українська політична нація і в чому суть проблеми відносин із Росією

14

«Мої зв'язки з Україною – то єдина кровоносна система...»
Літературознавець Юрій Барабаш про миттєвості історії ХХ століття в розмові з Володимиром Панченком

18

День Незалежності. Перезавантаження
Денис Казанський про радикальні зміни на Донбасі у сприйманні святкової дати 24 серпня

23

Ігор Луценко: «Посилати Пугіна на х... на рівні держави – історичне досягнення»

Громадський активіст і депутат Київради про авторитарність Порошенка, політичну вагу польових командирів та перспективи повернення до столиці «злих людей зі зброєю»

24

«Хіба можна інакше?»

Про що думає активна молодь напередодні Дня Незалежності

26

Велике розмежування

Ігор Лосєв про життєво важливу необхідність мінімізації будь-яких контактів із Росією

28

Вільні, але не зовсім

Чому за 23 роки незалежності економіка України так і не стала самодостатньою

30

Інша країна

Про те, як змінились українські міста у фотопроєкті *Тижня*

32

СУСПІЛЬСТВО

Валіза экс-президента

Які перешкоди слід подолати, щоб повернути кошти, вкрадені режимом Януковича

36

СВІТ

Бідолашна Росія

Філіпп де Лара про ментальні хвороби найбільшої за площею країни земної кулі

38

На банки надій мало

Де європейський малий і середній бізнес змушений шукати гроші

40

Світ Чака Гейгела

Як холодний реалізм міністра оборони США позначається на міжнародній безпеці

42

Попереду спекотний рік

Які події можуть суттєво змінити традиції іспанської політики

44

ЄС у ролі приборкувача

Ярослав Пешек про дводумство європейців у ставленні до Росії

45

НАВИГАТОР

Легендарна локація

Що може врятувати село на Канівщині, яке концентрує в собі неймовірно потужний пласт інформації

46

Телевізор без ГМО

Юрій Макаров про трансформації вітчизняного телебачення

50

Тиждень

№ 34 (354) 22–28.08.2014

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

Редакція Дмитро Крапивенко, Наталія Петринська,

Алла Лазарева, Олександр Крамар,

Анна Корбут, Ганна Трегуб,

Богдан Буткевич, Валерія Бурлакова,

Станіслав Козлюк, Юрій Макаров,

Роман Малко, Ольга Ворожбит

Директор зі збуту Олександр Грищенко

Директор з реклами Олена Андреева

e-mail: olena.andreeva@tyzhden.ua

тел.: 067-407-10-89

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової

інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2

Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р.

№ зам. 14-2292

Наклад 41 500

Номер підписано до друку 20.08.2014 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе. Матеріали, позначені літерою «Р», публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua
The Ukrainian Week

ФАКТИ ТИЖНЯ

Бойовики атакували «Град-дом» колону мирних переселенців: загинуло щонайменше 17 осіб, серед них жінки і діти

Мешканці анексованого Криму заборгували Україні за воду майже 2 млн грн. Дані Державного агентства водних ресурсів

У зоні АТО загинув командир батальйону територіальної оборони «Київська Русь» Олександр Гуменюк (позивний «Батя»)

У Києві за півроку сталося 230 «телефонних мінувань», які обійшлися в 7 млн грн

Цугцванг, ленд-ліз та Хасавюрт

Путін знову піднімає ставки напередодні зустрічі Україна – ЄС – ЄврАзЕС у Мінську. Європа не проти підіграти. Україні потрібно цим скористатися

Автор:
Богдан Буткевич

Росія різко активізувалася на Сході України. На офіційне введення військ Москва не пішла й навряд чи піде, однак викинула чергову чималу партію зброї та власних перевдягнених військовослужбовців на Донбас, які нині затято намагаються хоч трошки покращити становище «ДНР» та «ЛНР». Паралельно триває гостросюжетне «мило» під назвою «гуманітарний конвой» із напівпорожніми вантажівками.

Путін усе-таки пішов на загрошення, коли здавалося, що до кінця війни на Сході буквально лічені тижні. Що й не дивно: попри бравурні заяви, санкції вже боляче вдарили по російській економіці, й ефект щодня зростає. Перспективи РФ не дуже добрі. Але варто нарешті усвідомити, що в ситуації, яка склалася, Росія вже програла, бо вона у стані цугцвангу. Хоч би що зробила ця країна, для неї все одно буде гірше. А ось Путін – тимчасово виграв. Бо залишився при владі й дістав усі шанси досидіти свій строк до кінця.

Будь-яка дія Путіна спрямована передусім на втримання власного тіла в найвищому кріслі. Й рухи задля його остаточного «цементування» російський президент почав наприкінці лютого, бо найдужче боїться Майдану. Ось на те, щоб цього Майдану не було, і спрямовані всі його кроки, і тільки в цьому контексті варто їх оцінювати. Він гарний тактик, але поганий стратег. Хоча чому поганий? Адже про стратегію і мови немає в нинішній патовій для Росії ситуації.

Тому всі події останніх тижнів – це не тільки спроби Путіна якось переламати ситуацію на свою користь, а й гра на публіку всередині країни, яка дасть змогу провести чистку «націонал-зрадників», укотре націоналізувати підприємства й закрутити гайки так, щоб ні в кого навіть думки про спротив чи опозицію не виникло. Власне, головна мета Путіна зараз – це з високою піднятою для своєї ж таки «ватної» аудиторії головою вийти з конфлікту на Донбасі й не наваритися на найстрашніші секторальні санкції супроти нафтогазової галузі.

ЧЕРГОВА СПРОБА ДОМОВИТИСЯ. Глави зовнішньополітичних відомств Франції, України, Німеччини та Росії під час зустрічі в Берліні, яка не дала вагомих результатів

Тимчасом Європа рахує втрачені від введення санкцій гроші й мріє про те, щоб цей поганий сон таки закінчився. От навіть неформальний президент ЄС німецький канцлер Ангела Меркель відвідає Київ напередодні Дня Незалежності. З одного боку, показуючи свою нібито підтримку, а з другого – намагаючись переконати Україну, що настав час миритися. Головне питання в тому, яку позицію обере власне Київ. Адже настав слушний момент, щоб під виглядом поклику до миру такі примусити Захід до реальної військової допомоги.

Усі старання російського вождя зараз спрямовані на те, щоб напередодні зустрічі в Мінську між Європою, Україною та країнами Митного союзу 26 серпня, де він сам буде присутній, максимально підняти ставки. Щоб було чим торгуватися, чим лякати й на що вимінювати деякі

На Донбасі бойовики викрали понад 1 тис. осіб із метою викупу.
Дані РНБО

Помер легендарний дитячий письменник Всеволод Нестайко, літературний батько «Тореадорів з Васюківки»

У першому півріччі 2014 року торгівля між країнами ЄС та РФ зменшилася на €13,1 млрд

Невідомі вивисили український прапор на шпиль сталінської висотки, розміщеної на московській набережній

речі, що є для нього вкрай важливими. Це насамперед «Крим-наш», навколо якого будується вся пропагандистська істерія в РФ і який поки що забезпечує захмарні рейтинги з майже 90% підтримки, котрі ще буквально півроку тому впали нижче ніж до 50%.

Європа, зі свого боку, прекрасно розуміє всі вихляння кремлівського курсу, однак вона має власний інтерес – суто економічний. Росія й надалі мусить залишатися зручною сировинною основою європейського «проспериті», а Путін – гарантом того, що чернь не буде бунтувати. Власне, всі санкції, введені донині, були спробою впевнити Кремль знову повернутися до статусу «безпечного партнера». Європейці довго не могли усвідомити реальну мотивацію дій Москви, що є абсолютно безглуздими з геополітичного та державницького погляду.

Але, здається, навіть у Брюсселі, Парижі та, головне, у Берліні нарешті зрозуміли, що Путін сам по собі зупинитися не може, бо інакше його просто з'їдять. При цьому воювати там вперто не хочуть. Тому, зрештою, вирішили, як завжди, діяти батою та пряником. Батіг, щоправда, не надто болісний, пряник ще достатньо солодкий. Не варто забувати, що саме Німеччина є головним бенефіціаром Росії, тому саме їй більш за все вигідне закінчення цього конфлікту до того, як він набуде рівня загальноєвропейського. І попри небажання воювати, Європа чітко розуміє, що Путіна зупинить тільки зброя чи можливість вийти з конфлікту з високо піднятою головою. Саме для того, щоб переконати Порошенка піти на певні поступки, вочевидь, і здійснив свій візит до Києва пані Меркель.

Цікавим є те, що позиція України бачиться вельми сильною. Так, зрозуміло, у нас війна, кожного дня гинуть десятки людей, з грошима дуже погано, економіка ледве животіє. Здавалося б, що ж тут позитивного? Однак у цьому відвертому небажанні західного світу втягуються у протистояння з Росією і є наш козир.

Логіка української дипломатії, якщо спростити її до мінімуму, має бути такою. Мовляв, ви не хочете воювати? Окей, ми можемо зробити це за вас. Ви хочете миру? Гаразд, ми й на це згодні. Але ж ви розумієте, що просто так Путін не зупиниться, навіть якщо погодимося припинити вогонь. Через місяць він запалає з новою силою ще ближче до ваших кордонів, та й Путін вирішить, що «масть поперла». Ви не хочете дарувати нам сучасну зброю? Прекрасно, тоді давайте ми її у вас купимо. Правда, грошей у нас немає. Але це не страшно – продайте нам її в кредит, як свого часу постачали незліченні сотні тисяч тон зброї, їжі та амуніції СРСР під час Другої світової війни. І тоді – й вівці цілі, й вовки ситі. Ви ж не поставляєте

нам гуманітарну допомогу – це просто бізнес. І для Росії знак – хлопці, час домовлятися. Ми даємо вам можливість вийти з цього конфлікту більш-менш гідно, питання Криму відкладаємо в довгий ящик. А як ні, то почнемо продавати зброю Україні, а ті вже, здається, за чотири місяці прекрасно навчилися нею користуватися. А час грає проти вас, панове з Кремля. Та й гроші ваші потихеньку вимиваються. Тож подумайте...

Якщо Захід, особливо США та Німеччина, гарантуватиме Україні поставки сучасної зброї та фінансування реформ, то на певний час можна навіть погодитися на

НЕЗВАЖАЮЧИ НА СКЛАДНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ІГРИ, НАЙГОЛОВНІШИМ ВЕРШИТЕЛЕМ ДОЛІ НАШОЇ КРАЇНИ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ПРОСТИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СОЛДАТ НА СХОДІ

подобу Хасавюртівських угод. Адже угоди, підписані з росіянами, і справді не варті паперу, на якому вони містяться. Тож ніхто не завадить Україні поліпшити своє становище, накопичити сили, вберегтися на певний час від повномасштабного конфлікту, почекати, поки Росія стане заслабкою, щоб дивитися кудись за кордон. І завдати раптового удару, так, щоб знести з лиця землі ці хворобливі нарости «ДНР» та «ЛНР», як свого часу зробили хорвати влітку – восени 1995-го зі своєю Сербською Країною.

Зрештою, найголовнішим вершителем долі залишається простий український солдат на Сході. Якщо ці хлопці будуть і надалі з такою ж впертістю та героїзмом розбивати всі спроби та плани Кремля, вся вищеприслана стратегія може й не знадобитися. ■

В агонії

Більшість депутатів нинішньої ВР намагається будь-що перешкодити оновленню влади та заблокувати реформи

Автор:
Олесь
Олексієнко

Парламент агонізує. Коаліції більше не існує, рішення ухвалюються у різних форматах ситуативної більшості. Десять вони стають можливими лише завдяки десяткам голосів ПР, натомість не отримують підтримки окремих проєвропейських фракцій. У інших випадках, навпаки, законодавчі зміни вдається протягувати виключно силами депутатів із колишньої коаліції «Європейський вибір». Проте завжди чітко простежується закономірність – ВР у нинішньому складі не спроможна до рішучих кроків як у внутрішній, так і зовнішній політиці.

Під час голосувань за низку важливих для країни законопроектів на позачерговій сесії це було особливо помітно. Так, депутатський корпус продовжив саботаж ухвалення будь-яких рішень, необхідних для проведення дострокових виборів. Йдеться не лише про зміни до виборчого законодавства, які б передбачали проведення перегонів за пропорційною системою та відкритими списками, законопроекти щодо яких навіть не були внесені до порядку денного. Але й за включення туди проекту стосовно внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» з питань збільшення видатків ЦВК на позачергові вибори народних депутатів України проголосували лише 216 депутатів.

ЛЮСТРАЦІЯ

Іншим каменем спотикання став законопроект «Про очищення влади». Покликаний дати старт процесу люстрації чиновників, суддів та правоохоронців, він передбачає заборону обіймати державні посади не лише низці високопосадовців та причетним до

корупційно-репресивних дій рядовим чиновникам, правоохоронцям та суддям, котрі працювали за Януковича, але й особам, запламованим фальсифікацією виборів ще 2004 року, і низці функціонерів КПРС, ВЛКСМ, співробітникам та агентам радянських спецслужб тощо. Попри гоміздкість та, як наслідок, складність реалізації механізму перевірки, його впровадження в життя змогло б суттєво очистити органи державної влади від ворожих Українській державі елементів, звиклих працювати в радянсько-корупційній традиції.

Проте є великий ризик, що законопроект, який пройшов перше читання завдяки «підтримці ззовні» та тисковим активістам, потрапить у перелік популярних «довгобудів» і ніколи не просунеться далі. (У соцмережах уже з'явилося SMS-листування депутатів, які переконують своїх знайомих, що йдеться про «чистий популізм».) Якщо законопроект таки стане законом, то найімовірніше лише із вихолощенням до другого читання змістом, адже у нинішньому вигляді він зачіпає інтереси надто великої кількості представників різних політичних сил. А передбачений ним жорсткий контроль доходів і витрат не лише чиновників, а й широкого кола їхніх рідних та близьких створить їм серйозні незручності.

Окрім цього, передбачена законом процедура люстрації не зможе бути ефективною без зміни судової та правоохоронної систем. Є питання і до кадрового резерву, який здійснюватиме процедуру перевірки, адже питання «А судді хто?» тут ключове. Від відповіді на нього може залежати, чи не перетвориться цей інструмент очищення влади на гі-

гантський пілосос із «експропріації експропріаторів», себто збирання хабарів із певних категорій чиновників, суддів, правоохоронців, які, відповідно до закону про очищення влади, не матимуть права обіймати державні посади, в обмін на збереження (повернення) привабливих «годівниць». Врешті, без елементарного виділення додаткового фінансування на проведення надзвичайно трудомісткого процесу перевірки усіх держслужбовців, суддів, правоохоронців, які підлягають люстрації, цей процес може перетворитися на звичайну імітацію.

ЧІЯ ГТС

Іншим багатостраждальним законопроектом, який таки ухвалили депутати, стало рішення «Про внесення змін у деякі закони України щодо реформування системи управління Єдиною газотранспортною системою України». За нього проголосували 228 депутатів. Глава уряду Арсеній Яценюк переконує, що його мета – мати «ЕС і США як операторів української газотранспортної системи», щоб мотивувати Євросоюз відмовитися від будівництва «Південного потоку» і зберегти, а то й збільшити після модернізації обсяги газу українською ГТС і його запасів у вітчизняних сховищах.

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАКНІ

Законопроектом передбачається, що співвласниками компанії із управління українською ГТС та ПСХ може бути лише «юридична особа (юридичні особи), що належить та контролюється резидентами держав – членів Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки чи Енергетичного Співтовариства і є оператором системи транспортування газу або членом Європейської мережі операторів системи транспортування газу, сертифікованим відповідно до вимог статті 10 Директиви 2009/73/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку природного газу».

Аби перешкодити прихованому встановленню контролю Газпрому над українською трубою чи сховищами, закон передбачає розкриття інвесторам усієї інформації щодо структури власності та умову про згоду України на будь-яку її зміну. Законопроект потенційно мав би посилити позиції України у протистоянні з Росією та підвищити енергетичну безпеку країни, однак більш важливим питанням залишається переукладання угод європейських імпортерів із Газпромом щодо купівлі російського газу на східному, а не західному кордоні України. Без цього ефективність ухваленого закону про

На мітингу під стінами ВР люди вимагали ухвалити закон про люстрацію

ЧИМ ШВИДШЕ БУДЕ ПРИПИНЕНО АГОНІЮ ЦЬОГО СКЛАДУ ПАРЛАМЕНТУ, ТИМ БІЛЬШЕ ШАНСІВ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕОБХІДНИХ ДЛЯ КРАЇНИ ПЕРЕТВОРЕНЬ

вами голови Комітету зі свободи слова та інформації Миколи Томенка, порядок припинення роботи ЗМІ в Україні за порушення законності буде врегульований спеціальним законом, однак він ще має бути розроблений та ухвалений. Також у законі уточнили, що санкції можуть бути застосовані до іноземної держави, а також юридичних і фізичних осіб-нерезидентів та тих об'єктів, які знаходяться під контролем таких осіб. Але не можуть поширюватися на українських громадян,

реформування управління ГТС буде вкрай незначною.

САНКЦІЇ ТА АНТИСАНКЦІЇ

У питанні санкцій щодо Росії український парламент виявив вкрай непослідовну позицію. Був нарешті ухвалений урядовий законопроект про санкції. Запроваджувати їх буде РНБО за поданням президента, уряду, СБУ або Нацбанку України, а набувати чинності санкції будуть за президентським указом, а в окремих випадках після затвердження парламентом (прем'єр-міністр Арсеній Яценюк повідомив, що наразі Кабмін підготував пакет санкцій уже проти 172 фізичних та 65 юридичних осіб, переважно російських). Серед іншого, депутати проголосували за право України заморожувати активи та забороняти діяльність суб'єктів підприємництва, користування радіочастотним ресурсом, інтернетом та іншими видами зв'язку, брати участь у приватизації, вводити заборону на транзит усіх видів ресурсів. Також передбачається можливість заборони діяльності партій, рухів, громадських і релігійних організацій, які порушують українське законодавство та працюють проти держави.

Проте з тексту законопроекту були вилучені санкції щодо ЗМІ, необхідні для протидії інформаційній війні проти України, яка ведеться давно і є не менш небезпечною, аніж збройна. За сло-

представників чисельної п'ятої колони, яких чимало серед тих самих народних депутатів.

Паралельно з ухваленням рішення про санкції Верховна Рада ухвалила закон про податковий та митний контроль у вільній економічній зоні Криму і про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України. Його мета – збільшення капіталізації та збереження дохідності юридичних осіб, евакуйованих з тимчасово окупованої території, а також – підтримка рівня життя громадян, добровільно або примусово евакуйованих з тимчасово окупованої території. Насправді ж цей закон суттєво послаблює позицію України у питанні повернення Криму та полегшує його окупацію Росією.

Насамперед він фактично створює правові передумови для відновлення легального товарообігу між Кримом та материковою Україною через митне оформлення продукції із сплатою мита та ПДВ; надає можливість для присвоєння виробленим у Криму товарам статусу товарів українського походження, а відтак і подальшого експорту до країн світу, зокрема ЄС, який ввів ембарго на поставки продукції із цієї окупованої РФ території України. Внаслідок цього, у квітні – травні 2014-го обсяг поставок товарів із Криму до країн ЄС становив мізерні \$113,4 тис., тоді як в 2013-му було близько \$171 млн.

Тобто, створюючи однією рукою підґрунтя для санкцій проти Росії, парламент, зокрема й головами ПР, дав можливість звільнення від них окупованого Криму. Це полегшить Росії справу утримання півострова та скерування заощаджених коштів на війну проти України на Донбасі. Пояснити такі кроки можна виключно лобізмом окремих українських олігархів, які мають власні бізнес-інтереси на півострові і готові заради цього де-факто визнати російську анексію півострова. Зрозуміло, не меншими вони є й у відносинах із Росією та її окремими фінансово-промисловими групами. Відтак спроба ввести діві санкції проти агресора та основних спонсорів тероризму в Україні в цьому парламенті неодмінно наразиться на не менший, хоча, вочевидь, і закамуюфльований, опір. ■

Ці молоді хлопці із села на Житомирщині хочуть показати світові, що воно українське. Усі троє пройшли Майдан, двоє дістали поранення. Хочуть жити краще, але поки що в них не виходить: країна не готова. Звісно, можна було б повернути населеному пунктові стару назву – Ставки, але громада проти. Майже всі там живуть спогадами про колгосп-мільйонер, руїни якого стоять розграбовані. Тими ж таки жителями. А молодь поки що фарбує...

Автор: Віктор Маруценко
Фото автора

Вистраждана свобода

Автор:
Юрій Макаров

Що дешево коштує, те мало цінується, – така донедавна була загальна думка. Україна, мовляв, сама не зробила нічого, щоб вибороти незалежність 23 роки тому, і звідси всі наші негаразди з недодержавою, олігархічною економікою та пасивним суспільством. Якби не змагання за кремлівський трон між двома радянськими номенклатурниками – Горбачовим та Єльциним, ніякої держави як побічного продукту цього протистояння в нас не було б і залишалися б ми провінцією імперії з нульовими правами й хитрою, але слухняною елітою, чимось на кшталт нинішнього Татарстану.

Залишаючи осторонь управління в альтернативній історії, які цілком не безпідставні, але вимагають значно більшої компетентності, дозволю собі не погодитися із засадничою тезою: насправді Україна зазнала чималих утрат у боротьбі за свою свободу, тільки ці жертви було розтягнуто на довгий час. Маю на увазі як мінімум усю радянську добу – з опором окупації, який дістав хибну назву «громадянської війни», численними антибільшовицькими повстаннями та їх радикальним придушенням у формі Голодомору, безпрецедентною партизанкою під час і після Другої світової, масовим дисидентським рухом. Тож пам'ять про «кулемет під стріхою», реальний чи віртуальний, була тоді для всіх учасників розлучення потужним моральним аргументом, щоб рахуватися з українським фактором.

Ніде правди діти, наша молода держава виявилася не вельми презентабельною. По суті, вона стала плюс-мінус реінкарнацією совка в його малоросійській провінційній іпостасі: плюс – певна побутова свобода, мінус – система стри-

мувань для самої номенклатури. Заходи з «розбудови держави» (офіційне гасло 1990-х) обмежилися створенням адміністративних інструментів перерозподілу потоків, конструювання капіталістичної економіки зводилося до того, що монополізм найгіршого зразка початку XX століття ставав нормою на початку XXI, тоненька парадна «національна» обгортка ховала під собою фактичну культурну колонізацію колишнього метрополією. Збудження Майдану 2004-го з його чистими намірами й сподіваннями (після 13 років незалежності) швидко зійшло нанівець, не підкріплене жодними позитивними змінами.

Якщо дивитися з дистанції, в сценарії прогресуючого занепаду, який давав нагоду недоброзичливцям вживати сто-

для сторонніх спостерігачів, а й для самих учасників акцій протесту. Але нічого не береться з нічого, внутрішня готовність до відповідальності та взаємної довіри або є, або її немає. Тут з'ясувалося, що вона існує. Назовні вийшов процес, який здавався маргінальним: представники старшого покоління, що два десятиліття тому були, м'яко кажучи, байдужі до національної ідеї, виявилися послідовними патріотами, а молоді люди, здавалося б, виховані на сурогатних цінностях, – носіями справжніх.

Отже, задіяно було глибинні шари колективного підсвідомого – ті, про які ми самі не здогадувалися. Для цього замість колективного психоаналізу знадобилися колективні випробування. Проявилися загнані вглиб навички до індивідуальної свободи, взаємодії в межах демократичних процедур, орієнтації на кодифіковані в законах норми, зрештою, до усвідомлення себе як цілісності, себто нації. Стало зрозуміло, що тоді, на зорі незалежності, мали рацію не втомлені скептики, а наївні пасіонарії: спільнота українців існує остільки, оскільки вона є носієм спільної системи координат, культурно-історичної матриці, досвіду поколінь, зокрема й у виборюванні власної волі. Стояння під кулями на київських барикадах чи витримка під залами реактивних систем у донецьких окопах – то не диво, не випадковість, не примха політичної колізії. Це результат прихованої на якийсь час від очей тягlostі. Так, ми маємо подякувати неситим феодалам та імперському монстру, які допомогли їй вийти на поверхню, але вона була й залишається нашою спільною домінантою. Тож не жаліймося, ніби щось отримали задурно: нинішні жертви – продовження свідомо принесених багатьма поколіннями предків. І від нас залежить, чи будуть ці втрати останніми. ■

**НИНІШНІ ЖЕРТВИ –
ПРОДОВЖЕННЯ СВІДОМО
ПРИНЕСЕНИХ БАГАТЬМА
ПОКОЛІННЯМИ ПРЕДКІВ.
І ВІД НАС ЗАЛЕЖИТЬ,
ЧИ БУДУТЬ ЦІ ВТРАТИ
ОСТАННІМИ**

совно України презирливе визначення failed state, нічого дивного не було: інфантильне, розбещене страхом і апатією суспільство не мало шансів упоратися з важким спадком дотопної командної системи й не менш застарілої мілітарної економіки. Історичний досвід Європи, Азії, Африки, Латинської Америки доводить, що новостворена держава рідко показує зразки чеснот і ефективності, на дорослішання нації подекуди потрібні десятиліття, якщо не століття. Дивно інше: всупереч нахабному лицемірству офіційних відносин в Україні поволі виіривав тип громадянина. Будьмо відверті, дорослість українців під час Євромайдану була несподіванкою не лише

Володимир Василенко: «Наша незалежність – це не примха долі, а закономірність»

Спілкувався
Богдан Буткевич

Володимир Василенко – один з активних учасників подій, наслідком яких стало відновлення української державної незалежності. Один із найбільш авторитетних українських юристів-міжнародників, дипломат, професор Києво-Могилянської академії, Надзвичайний та Повноважний Посол України. Він був одним з ідейних натхненників Декларації про державний суверенітет України. Про все це **Тиждень** і поспілкувався з паном Василенком напередодні Дня Незалежності.

У. Т.: Зараз дуже популярною навіть серед патріотично налаштованої публіки є теза про те, що 1991-го року українці нічого не робили для своєї незалежності, не боролися за неї, вона, мовляв, дісталася даром.

– Насправді наша незалежна державність не впала з неба – українці кілька століть відчайдушно боролися проти Росії, за свою свободу, за неї було заплачено мільйонами життів, ніхто так не протривав Росії, як ми. Наша незалежність – це не примха долі, а закономірність. Ще Вольтер у XVIII столітті писав про те, що Україна завжди прагнула свободи. З часів Богдана Хмельницького, стабільно через кожні 10–15 років українці починали черговий раз боротьбу за свою волю. Новий етап розпочався у XX столітті, коли результатом національно-визвольної боротьби стала державність у вигляді УНР, ЗУНР, Карпатської України, незалежність яких українці боронили зі зброєю в руках. Після включення до складу СРСР розпочався найчорніший період в її історії. Відбувались систематичні репресії, апогеєм яких став Голодомор-геноцид, але українці не скорилися й відповіли боротьбою ОУН – УПА, що три-

ФОТО: АНДРІЙ ЛОМАКІН

вала під гаслом: «Свободу людині! Свободу народам!» аж до початку 1960-х років. Здавалось би, все. А тут одразу дисидентський рух шістдесятників, який зародився саме в Україні й був спрямований насамперед на збереження української ідентичності. Зрештою, чим більше комуністична система, яка з першого моменту свого існування була саморуйнівною, деградувала, тим більш сприятливі умови виникали для нового етапу українського національно-визвольного руху, який поступово перетворився на всенародний і став, зрештою, фатальним для долі Союзу. Адже в акціях із вимогами ліквідації комуністичного режиму й відродження української незалежності наприкінці 1980-х по всій Україні брали участь міль-

йони людей. Насамперед у складі Народного Руху. І коли кажуть, що наша незалежна державність є лише наслідком серпневого путчу 1991-го року, це просто штучне виокремлення однієї події із загального історичного контексту, який насправді призвів до цього. Адже причина того путчу полягала в тому, що Україна категорично відмовилася від підписання нового Союзного договору, а без цього збереження СРСР було неможливим. Саме тому найбільш реакційна частина кремлівського істеблішменту пішла на організацію заклоту, щоби силою зберегти Радянський Союз. Але було запізно. До речі, слід розуміти, що саме утворення СРСР в 1922-му році у формі союзу республік було великою мірою значною поступкою саме українцям,

які не бажали миритися з більшовицькою окупацією й відчайдушно продовжували боротися з нею. Тому Ленін просто змушений був піти на те, щоб Україна увійшла до складу Радянського Союзу як суверенна республіка, та ще й із правом виходу з нього, а не просто як частина «єдиної та невідлімої», як пропонував Сталін. Зрозуміло, що це право було абсолютно формальним, але сам факт наявності відповідних статей у Конституції став величезним реверансом визвольному рухові і був на його користь. Адже цей рух на сприятливому етапі свого розвитку використав ці положення як підставу для боротьби за державну незалежність України.

У. Т.: Однак не покидає враження, що окрім усіх геополітичних та економічних пояснень, Україна для Росії – це щось із царин особистих фобій.

– Росія так боляче ставиться до будь-яких спроб України «піти», бо ми справді «пунктик» у голові російських шовіністів. Московія хворіє Києвом від часів початку свого руху в напрямку створення Російської імперії. Через те що українська історична й культурна спадщина є фундаментом у державній будівлі Росії. «Дах», «вікна» чи «двері» у будівлі можна замінити, але не фундамент, бо це буде інша конструкція, вже з іншим підґрунтям. Не варто забувати путінську тезу: «Розпад СРСР – це найбільша геополітична катастрофа ХХ століття». Для Росії та імперці шовініста Путіна. Але з українського погляду, розпад СРСР – це триумф нашого національно-визвольного руху. Аналогічно, як для Росії Полтавська битва – це триумф, а для України – трагедія.

У. Т.: Є думка також про те, що дуже важливу роль у здобутті Україною незалежності відіграла комуністична українська номенклатура, яка зробила «фінт вухами», бо просто боялася тоді радикально налаштованого Ельцина.

– Насправді ця номенклатура, зокрема, така її частина, як суверен-комуністи, просто змушені були погодитися на незалежницькі кроки під тиском народу, який, я думаю, їх розтерзав би, якби вони не проголосували

за незалежність. Згадайте лише, яка величезна кількість народу стояла навколо Верховної Ради 24 серпня 1991 року. Звичайно, комуністи намагалися й забезпечити себе від Ельцина, який заборонив КПРС, але це далеко не основний момент. Декларація про державний суверенітет України була ухвалена ще 16 липня 1990 року, і за час між її прийняттям та Актом про незалежність тодішня ВР з комуністами ухвалила десятки законодавчих актів, які створювали правовий каркас нової Української держави. Цікаво, що серед цих законів особливо важливими були ті, які передбачали, що надходження практично від усіх податків залишалися у республіці, тобто фактично Україна в останній рік існування СРСР просто перестала фінансувати всі союзні структури, чим неабияк доклалася до його розпаду. Тобто навіть серед комуністів була притомна частина. Ще один дуже важливий момент – їхнє ставлення до підписання нового Союзного договору, який Михайл Горбачов розглядав як інструмент збереження СРСР. Те, що пропонувала Москва, повністю суперечило положенням Декларації про державний суверенітет, тому тодішнє українське керівництво було категорично проти його підписання. Воно прекрасно розуміло, що Союз валиться, і його найбільш

БІОГРАФІЧНА НОТА

Володимир Василенко – правознавець-міжнародник, державний діяч, учений. Народився 1937 року в Києві. Закінчив юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 1959-му та аспірантуру за спеціальністю «Міжнародне право» у 1964 році. В 1972–1992 роках працював науковим консультантом Міністерства закордонних справ України з правових питань. Делегат установчого з'їзду Народного Руху України, член редакційної комісії з'їзду та Першого складу Великої ради НРУ. Навесні 1990-го підготував перший проект Декларації про державний суверенітет України, надалі як консультант Верховної Ради України брав участь у розробці остаточного варіанта документа. З 1992 по 1995 рік – посол у країнах Бенілюкс, а також представник України при Європейському Союзі та НАТО. В 1998–2002-му – посол у Великій Британії та за сумісництвом в Ірландії. Неодноразово представляв інтереси України в Генеральній Асамблеї ООН. У 2001 році обраний Генасамблеєю ООН до Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, де працював суддею до січня 2005 року. З 2006-го по 2010-й – представник України в Раді ООН з прав людини. У 2008 році – уповноважений України в Міжнародному суді ООН під час розгляду справи: «Румунія проти України». Член Народного комітету захисту України, заслужений юрист України, Надзвичайний і Повноважний Посол України, доктор юридичних наук, професор.

свідома частина задовго до пугчу осягнула, що варто з цієї комуністичної квартири тікати. У 1991-му на короткий проміжок часу інтереси українського національного руху та частини комуністів збіглися, за винятком найреакційніших екземплярів на кшталт Мороза, Симоненка, Ткаченка, Крючкова та інших, які відверто казали, що не уявляють собі України поза СРСР. Не можна не виділити й роль особисто Леоніда Кравчука, який чітко відчув, що

РОЗПАД СРСР – ЦЕ ТРИУМФ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

краще заздалегідь мирно та спокійно вийти із Союзу, ніж це відбудеться з кров'ю. І в цьому він проявив колосальну майстерність – наприклад, коли в ті часи я особисто питав, на біса йому брати участь у переговорах з укладення Союзного договору, він відповідав: «Необхідно виграти час та підготувати серйозний ґрунт для проголошення нашої незалежності». Він прекрасно вмів балансувати на межі, ховаючись за обтічними заявами. Багато хто його критикує, й почасти справедливо, за надто обережну реакцію на кремлівський заколот. Однак, на мою думку, йому варто віддати належне за його поведінку під час того, коли до Києва приїхав генерал Варенніков з вимогою запровадження надзвичайного стану в Україні. Гуренко (тодішній Перший секретар КПУ) передзвонив Кравчуку з вимогою приїхати до будівлі ЦК партії для зустрічі, але Леонід Макарович відповів, що якщо Вареннікову треба зустрітися з головою Верховної Ради України, то хай він сам і приїздить до приміщення парламенту. А під час зустрічі, яка таки відбулася у Верховній Раді, дав чітко зрозуміти, що не підтримує будь-які дії пугчистів та зазначив, що жодних підстав для надзвичайного стану немає, бо українська влада діє чітко у конституційному полі. Генерал був змушений заборотися ні з чим. Тож саме послідовне втілення в життя Декларації про суверенітет, підтримане народом, стало головною причиною відновлення Україною державної незалежності.

У. Т.: На жаль, усі ці 23 роки партійна номенклатура та її олігархічні нащадки так і не були усунуті від влади. Понад те, українська владна еліта зараз складається з мішанини «комсомольців 1980-х» та вихідців із кримінальних 1990-х. Чому націонал-демократи так і не змогли їх прибрати?

– Комуністичні структури в Україні були створені з гігантським запасом міцності, адже УРСР була ключовою ланкою всього СРСР, таким собі діамантом у короні імперії. Тому боротьба з номенклатурою є дуже складною справою, особливо з урахуванням факту колосальних масштабів систематичного винищення української еліти, що безперервно відбувалося впродовж усього ХХ століття. Саме цим Україна відрізняється від усіх європейських посткомуністичних держав. Люблять у нас спекулювати тезою, мовляв, всі негаразди – через незалежність, бо саме через неї при владі залишилися комуністи, а згодом опинилися олігархи. Насправді ця владна система почала складатися ще за часів Брежнєва, коли відбулося зрощення частини партійної номенклатури з криміналітетом та правоохоронними органами. Ця номенклатурно-кримінальна тіньова економіка з набуттям Україною незалежності була просто легалізована. Вкравши спочатку всі партійні, а потім і народні гроші, ці хижакі кинулися грабувати країну – те єдине, що вони вміли й до чого прагнули. А націонал-демократи ж і справді виявилися не на висоті. Замість того щоб обрати жорсткішу й водночас конструктивнішу лінію поведінки, вони зайнялися «розбірками» між собою, абсолютно не працюючи при цьому з опонентами, принаймні з тією їхньою притомною частиною, про яку я казав. Не змогли висунути навіть єдиного кандидата на перших президентських виборах, хоча, до речі, впевнений, що Кравчук все одно переміг би, адже він користувався підтримкою як комуністичних кіл, так і поміркованих націонал-демократів, бо ніколи активно й відкрито не протидіяв Руху та не робив українофобських заяв.

Окрім того, як свідок тих подій, скажу те, про що не часто кажуть. Кравчук після свого обрання президентом запропонував

Кравчук після свого обрання президентом запропонував В'ячеславу Чорноволу посаду прем'єр-міністра з правом формування свого уряду, але той відмовився

В'ячеславу Чорноволу посаду прем'єр-міністра з правом формування свого уряду. Але той відмовився, мовляв, жодних справ із «комунякою» мати не бажаю. Абсолютно безвідповідальний вчинок, який сильно завадив побудові демократичної країни. Можна зрозуміти, що багаторічне перебування в ув'язненні сформуvalo у ньому неприйняття усього, що було пов'язане з комунізмом, але ж ти державний діяч, кандидат у президенти, народний депутат. Невже не можна було вгамувати свої пристрасі й на перший план поставити державні інтереси?

Понад те, була й друга трагічна помилка демократів. Кравчук пропонував із власної ініціативи провести дострокові парламентські вибори, які в тих умовах однозначно викинули б із влади більшість комуністів. Однак демократи не заохотили напружуватися, мовляв, комуністи й так у нас в кишені й будуть робити все, що ми скажемо. Так був утрачений ще один шанс на декомунізацію та проведення люстрації, адже при комуністичному складі парламенту навіть поставити питання про це було нереально. Все це в результаті привело до президентства Леоніда Кучми, ставленника Росії, кампанію якого фінансував і підтримував усіма засобами Кремль, навіть не ховаючись. За словами тодішнього керівника військової розвідки генерала Олександра Скіпальського, при-

хід до влади Кучми 1994-го року був спецоперацією Москви, яку не влаштував навіть поміркований Кравчук. Кремль організував торговельну війну через колосальне підвищення цін на енергоносії, перекупив еліти, домовився з незгодними. Пам'ятаю, яким пригніченим та розгубленим бачився Леонід Макарович влітку 1994-го року, коли приїздив до Брюсселя підписувати Договір про співробітництво та партнерство між Україною та ЄС.

Кучму можна розглядати батьком нинішньої олігархічної системи відносин у країні. Знаючи про кримінальне минуле Януковича, він призначив його губернатором Донецької області з тим, щоб той забезпечив йому підтримку на президентських виборах 1999-го року. І віддячив за цю послугу призначенням на пост прем'єра, відкривши йому шлях до вищих щаблів влади. Він, по суті, породив Януковича, режим якого став співучасником російської військової агресії щодо України. На жаль, Кучма, Ющенко та Янукович винні в тому, що справжнім українським патріотам всі ці роки шлях до влади був зачинений, в результаті справжня еліта опинилася на маргінесі. Кажуть, що Кучма був державником. Частково з цим можна погодитись, адже він справді чимало зробив у плані розбудови адміністративної вертикалі. Ось тільки він будував не українську Україну, а просто

міцну вертикаль влади під себе. Те, що він потім заявив, що став президентом не заради того, щоб бути васалом Москви, і навіть під час другого терміну зробив спробу повернутися обличчям до Заходу, кардинальним чином не змінило ситуацію. Натомість спровокувало спецоперацію ФСБ з півками Гонгадзе, яка була персонально спрямована й проти Кучми, й проти всієї України. Таким чином Росія прагнула зберегти Україну у своєму силовому полі й заблокувати її повернення в Європу. Що стосується Ющенка – він просто заходився підфарбовувати фасад успадкованої ним системи в українській кольори, абсолютно не дбаючи про зміцнення фундаменту української державності. Публічна й об'єктивна оцінка вищих керівників держави та засудження їхніх дій, які шкодять державі, є запорукою морального одужання суспільства та зміцнення держави.

У. Т.: Всі еліти завжди на початку формувалися з найбільш нахабних, підприємливих та жорстоких людей. Україна не стала винятком у плані шляху формування еліти. Однак поки що не видно жодних ознак переродження первинної еліти в реальну та її ротації. Що потрібно зробити українському суспільству для пришвидшення цього процесу? Може, й справді повернуться з фронту патріоти та збройною рукою наведуть лад?

– Владна еліта України у значній мірі продовжує бути продуктом радянської системи. Її антиподом є патріотична національна еліта, вихована на демократичних українських цінностях. Владна еліта є лише частиною національної еліти, в середовищі якої є чимало підготовлених та патріотично налаштованих людей. Сьогодні клановий підхід при здійсненні кадрової політики держави має бути замінений принципом залучення до влади та активною співпрацею всіх представників національної еліти, які повинні відповідати критеріям «5П»: професіоналізм, патріотизм, порядність, працездатність, працелюбність. Якщо ротація еліти в цілому у нас іде природним шляхом, то владна еліта в незалежній Україні формувалася за клановою ознакою – насамперед

компаньйонами по бізнесу, родичами, друзями та іншими, які бачать державу як особисту годівницю. Тому бажано, щоб в Україні відбулася ротація еліт, найкраще природним шляхом, хоча це потребує певного часу. Але вже зараз за будь-яку ціну потрібно внести зміни до виборчого законодавства, щоб запровадити пропорційну виборчу систему з відкритими списками. Така система дає можливість кожній людині у своєму виборчому окрузі голосувати за конкретного кандидата, а не просто за весь партійний список, свавільно складений партійними функціонерами, які фінансуються олігархами. Й саме такий підхід, який, наприклад, практикується у Великій Британії, дав би змогу оновити наступний парламент і покласти початок процесу оновлення всіх структур влади.

Звичайно, було б бажано провести перегони в мирних умовах, після війни, хоча б для того, щоб усі патріоти, які зараз воюють на Сході, змогли взяти повноцінну участь у виборчому процесі. Однак навіть якщо не вдасться закінчити АТО швидко, все одно потрібно їх проводити. Як свідчить британський досвід, тільки час може перетворити вчорашніх піратів чи грабінників на поважних членів суспільства з державним мисленням. Однак Україна не може чекати кілька століть. Тому необхідні швидкі, але продумані рішення. Має зарадити люстрація, проведена з урахуванням іноземного досвіду та наших реалій. Водночас варто підвищити платню чиновникам для запобігання корупції, в тому числі й політичній. Але паралельно передбачити підвищену кримінальну відповідальність за вчинення ними злочинів, адже державна посада – це обтяжуюча обставина в разі порушення закону.

У. Т.: А що робити з тотальною недовірою до держави, яка живе в українців й особливо посилилася після Майдану?

– У нас заведено в разі усіх негараздів кивати на державу – вона погана й в усьому винна. Насправді проблема не в державі як такій, а в якості владної еліти. Державні інституції у нас такі, як і в будь-якій іншій державі, питання в тому, хто і як в них працює. Тому критику потрібно спрямовувати не проти

держави загалом, а проти конкретних представників влади, які використовують адміністративний апарат для власного збагачення. Бо ця парадигма тотальної критики держави є частиною кремлівської маніпулятивної технології. Проти нас і досі ведеться могутня пропагандистська війна, метою якої є посягати зневіру в українській незалежній державі. Така пропаганда використовує рабську ментальність ностальгуючого «совка», який прагне за тарілку борщу продати свободу. Цей особливий витвір російського менталітету советської доби, на жаль, широко представлений і в Україні, передусім в проблемних регіонах. У цього переляканого обивателя наступний стереотип – у всіх негараздах винна Українська держава, бо вона стала незалежною від «московського баріна». Це дуже небезпечна та хибна теза, яка насправді має на меті вбити в голови українцям, що жодної державності й незалежності нам взагалі не треба.

Насправді ж більшість наших проблем коріниться в тому, що ми надто багато років не

НИНІШНЯ ВЛАДНА СИСТЕМА ПОЧАЛА СКЛАДАТИСЯ ЩЕ ЗА ЧАСІВ БРЕЖНЕВА, КОЛИ ВІДБУЛОСЯ ЗРОЩЕННЯ ЧАСТИНИ ПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ З КРИМІНАЛІТЕТОМ ТА ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

мали незалежної держави, а отже, й можливості нормального розвитку відповідно до наших національних інтересів та потреб. Природний стан кожної нації – це державний стан, без якого вона приречена на зникнення. Варто зрозуміти, що Росія постійно веде проти нас гуманітарну агресію, яка сьогодні поєднана ще й зі збройною. Україна збережеться як нормальна держава, якщо зможе дати цій різнобічній агресії гідну відсіч. Для цього необхідна консолідація як усього суспільства, так і владних структур. ■

Станіслав Кульчицький: «Психологічна залежність від Москви обертається малоросійством»

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАКІН

Спілкувався
Роман Малко

Історик Станіслав Кульчицький розповів *Тижню*, навіщо Україна Кремлю, чим загрожує Росії анексія Криму, в чому суть проблеми українсько-російських відносин і як твориться українська політична нація.

У. Т.: Минуло 23 роки після розпаду СРСР. Кожна новонаро-

джена держава розвивалася по-своєму. Чому їхні шляхи розбіглися настільки, що дійшло до українсько-російської війни?

– Обмежусь трьома колишніми союзними республіками, які охоплюють територію майже всієї Східної Європи: Україною, Білоруссю та Росією. Великий український мисли-

тель Іван Лисяк-Рудницький і незалежно від нього славетний англійський історик Арнольд Джозеф Тойнбі підкреслювали, що Україна міститься на цивілізаційному розламі. Одна із книжок Лисяка-Рудницького так і називається: «Україна між Сходом і Заходом». Розлам вплинув на характер подій у нашій державі. Між українськими регіонами не було консенсусу щодо геополітичного вибору. Напередодні Євромайдану на Заході й у Центрі за інтеграцію з Єврозоною висловлювалися 67%, а на Півдні та Сході бажали ввійти в Митний союз 68% громадян. П'ять турів голосування на президентських виборах 2004-го і 2010 років політизували соціологічну закономірність. Кандидати в президенти оголошували свою орієнтацію, а виборці прогнозували голосували: на Заході й у Центрі переважно за Віктора Ющенка (у 2010-му – за Юлію Тимошенко), а на Сході й Півдні – головним чином за Віктора Януковича.

Наявність підприємств із багатьма тисячами робітників та особливості приватизаційного процесу зумовили появу економічної олігархії. Україна стала олігархічною, але залишилася демократичною країною. На відміну від політичних олігархів, якими були в радянські часи члени політбюро ЦК КПРС, сучасні економічні не становлять згуртованого центру влади, а тому не створюють аж надто великих загроз для демократії. Зусилля їхні спрямовані на конкурентну боротьбу. Досить згадати дуель між Дмитром Фірташем та Ігорем Коломойським, яка триває у ЗМІ. Проте олігархи небезпечні в економічному плані, бо не допускають реального реформування господарського життя.

На протилежному полюсі посткомуністичних трансформацій перебуває Білорусь. У ній

максимальною мірою законсервовано радянські порядки, що загрожує в майбутньому таким самим неконтрольованим хаосом, який пережили інші країни впродовж «лихих 1990-х». Але мені симпатичний Аляксандр Лукашенка. Він не користується радянським спадком так, як президенти України або Росії: щось народу, щось бюджету, а головне – собі, улюбленому. Тобто лукашенківська диктатура має соціальний смисл. Держава повинна обмежувати тих, хто хоче збагатитися, залишивши сусідів жебраками.

Уже 23 роки ми не хочемо подивитися на себе в дзеркало. Потрібно визнати, що радянське суспільство у третьому поколінні не володіло імунітетом для життя в ринковому середовищі. Згадаймо хоча б ажіотаж довкола МММ. Колишні радянські люди звикли дивитися на державу як на годувальницю. Ми часто користуємося терміном «патерналізм», не усвідомлюючи того, що комуністичні вожді відродили в масштабі всього суспільства давньоримські відносини патрона і клієнта.

У Росії збереглися імперські структури, наприклад, «братство» колишніх працівників КГБ. Консолідація їх пришвидшилася від кінця 1990-х. За півтора десятиліття путінського правління відтворено чітку вертикаль влади. Коли з'явилися нові господарі життя – олігархи, потужний клан чиновників досить швидко експропріював їх або вони самі «лягли» під нього. На відміну від радянського, сучасний російський режим позбавлений марксистсько-ленінської ідеології та пов'язаної з нею економічної диктатури. Тобто суспільство може користуватися приватною власністю. Політична диктатура Владіміра Путіна спирається на економіку, яка майже не залежить від підприємницької діяльності. Вибудовок сировини з наступним продажем її за кордон такою діяльністю назвати не можна. На виручені долари закуповується майже все – від кораблів Mistral до зубочисток. Росія має величезні природні багатства, і тому путінський режим спирається не стільки на насилля, скільки на патерналізм та контрольовані ЗМІ. Оскільки російська економіка інтегрована з

європейською, режим дозволяє існувати окремим острівцям ліберального мислення. З інакодумцями він розправляєтьса здебільшого не самостійно, а з допомогою «громадської думки».

У. Т.: Чим Україна так привабила кремлівських можновладців?

– Очільник Російської Федерації намагається реставрувати в іншій формі Радянський Союз, розпад якого назвав найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття. Придністров'я, Грузія, Україна, що далі? Україна, саме Україна в планах Кремля завжди перебувала на першому місці. Більшовики погодилися розглядати населення Східної Європи, як три окремі, але і споріднені нації. Натомість сучасні російські шовіністи солідаризувалися з революційними й відмовляють українцям у праві на самостійне існування. Вони претендують на все: територію, населення, історичну пам'ять.

Треба розуміти, що небезпека для існування українців як окремої нації закорінена не тільки в завжди наявних агресивних намірах керманічів Росії. У випадку з Україною ці наміри підсилюються й заохочуються прагненням задовольнити бажання значної частки російських громадян не відриватися фізично й ментально від українського народу. Поясню цю думку на прикладі.

У березні 1917-го в Петрограді відбулася багатотисячна маніфестація місцевих українців із приводу чергової Шевченкової річниці, і росіяни вперше побачили «українське питання» в матеріалізованому вигляді. Газета кадетів «Речь» відгукнулася на цю подію редакційною статтею, в якій було описано переслідування українців за царизму. Перелік переслідувань закінчувався таким реченням: «Бюрократичні неукі спромоглися у своїх неофіційних актах висміювати українську мову, яка має свою історію, свою літературу – один із найбільших духовних витворів найближчого нам по крові й походженню слов'янського племені, невідривно поєданого з нами історичними зв'язками». Співчуття до українців було цілком щирим. Та одне тільки слово «невідривно» у процитованому реченні переконливо показувало підсвідоме ставлення російської ліберальної інте-

лігенції до «українського питання». Під час російської революції кадети проявили себе як найпоплідніші захисники «єдиної і неделимої» Росії.

У чому полягає суть проблеми українсько-російських відносин, якщо розглядати їх в історичному зрізі? Існувала колись у Східній Європі імперія із центром у Києві, але розпалась, і розвиток її народів пішов різними шляхами. Потім місію збирання зе-

ВІЙНА З РОСІЄЮ, НЕЗВАЖАЮЧИ НА ВЕСЬ ТРАГІЗМ СИТУАЦІЇ, СТАЛА МОГУТНІМ ЧИННИКОМ, ЩО СПОНУКАЄ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗГУРТОВУВАТИСЯ

мель цієї середньовічної імперії взяв на себе інший центр у її колишніх кордонах. За кілька століть сформувалася нова імперія – від Аляски до Вісли. Із попередньою її, мовляв, пов'язувала та сама правляча династія Рюриковичів. Цього було досить, щоб її представники спорудили в Новгороді 1882 року помпезний пам'ятник «тисячоліттю Росії» і оголосили українців та білорусів етнографічним відгалуженням єдиної давньоруської народності – своєї власної. Історичний міф про цю народність зусиллями окремих академіків тримається навіть у незалежній Україні. Він унаочнює «невідривність» українців від росіян і є однією з підвалин ідеології «Русского міра».

У. Т.: Тобто як добрі, так і погані відносини з Російською Федерацією однаково небезпечні для України. Якщо взяти до уваги довжину нашого кордону з РФ, ми жодним чином не зможемо уникнути «невідривності», в якій переконаний наш північний сусід?

– Не все так погано. У відносинах між державами є три виміри: національний, соціально-політичний і економічний. Економічний регулює ринок, соціально-політичний – це впевненість народу в самому собі, помножена на міжнародне право, а національний визначається різноманітними фобіями або філіями. Так сталося, що в наших відносинах із Росією на перший

Уже 23 роки ми не хочемо подивитися на себе в дзеркало. Потрібно визнати, що радянське суспільство у третьому поколінні не володіло імунітетом для життя в ринковому середовищі. Згадаймо хоча б ажіотаж довкола МММ. Колишні радянські люди звикли дивитися на державу як на годувальницю. Ми часто користуємося терміном «патерналізм», не усвідомлюючи того, що комуністичні вожді відродили в масштабі всього суспільства давньоримські відносини патрона і клієнта

план виходить дуже небезпечний національний вимір. Варто побажити словесні бої «кацапів» із «хохлами» в інтернет-коментарях... Путін відродив гітлерівську практику демонстративного протегування громадянам сусідніх країн за ознакою «єдинокровності». Я ще пам'ятаю тих благополучних діточок-фольксдойче в окупованій німцями й румунами Одесі, на яких ми, голодні, дивилися із заздрістю. Російський президент навіть удосконалив цю практику, оголосивши «соотечественніками» людей іншого національного походження, але з рідною російською мовою. Після цього під приводом захисту російськомовних громадян України він анексував Крим. Така дія перебуває в глухій суперечності із соціально-політичним виміром міждержавних відносин, але про це треба говорити окремо. Скажу тільки те, що формування міждержавних відносин на фундаменті націоналізму вкрай небезпечне для самого президента багатонаціональної країни з антидемократичним устроєм.

Російські націоналісти в усі часи ліпили образ ворога з бандерівців, петлюрівців, мазепинців. Тобто з тих, хто найрішучіше прагнув визволити Україну з обіймів Росії. Український народ зазнав багатомільйонних утрат, але боротьба з ворогом його загартувала. Гартує і тепер.

Водночас не варто аж надто лестити українцям. Сучасна ситуація підігривається з півночі, але має внутрішній контекст. Громадянське суспільство (в іншому вимірі координат – політична нація) у нас тільки народжується. Війна з Росією, незважаючи на весь трагізм ситуації, стала могутнім чинником, який спонукає громадян України згуртовуватися.

Напередодні Євромайдану, в липні 2013 року, Інститут соціології НАН України провів черговий тур моніторингу. На запитання «Ким ви себе передусім вважаєте?» було запропоновано кілька варіантів відповіді. Варіант «Громадянином України» обрали 50,6% опитуваних, тобто половина. Третина опитуваних обрали «Мешканцем села, району, міста, регіону». Від часів здобуття незалежності вибірка опитуваних із регіональною свідомістю зростає (в 1992 році – 30,8%). Втішає тільки те, що на-

Плакат часів «українізації», 1920-ті роки

ступальна націоналістична пропаганда в стилі à la Грина Фаріон не має популярності в українському соціумі. Передусім представниками своєї нації вважали себе у 2013 році лише 2% опитуваних.

У. Т.: У вас промайнула ремарка про анексію Криму в контексті міжнародного права. Чи можна тут сказати щось нове?

– Щоб цілком зрозуміти значення анексії Криму, треба вписати цю дію керівників РФ у контекст подій останніх ста років. Гасло про мир без анексії і

Німеччиною та її союзниками, задекларували згоду із проголошеними принципами й підписалися під декларацією двома словами: Об'єднані Нації. Словосполучення стало назвою організації, яка тепер стежить за дотриманням цих принципів світоустрою.

За підсумками Другої світової війни Радянський Союз одержав деякі території, але здобуття кожної мало під собою правове або історичне обґрунтування. Винятком була частина Східної Пруссії з Кенігсбергом. Проте союзники тоді знищували цю провінцію як осередок німецького мілітаризму й компенсували нею територіальні втрати Польщі після вступу її кордонів до визначеної Антантою у 1918 році лінії Керзона. Іосіф Сталін вихопив на ходу частину знищеної провінції перед тим, як Польща встигла її отримати.

Після прийняття Атлантичної хартії утворювалися й розпадалися десятки держав, але не було випадку, коли яка-небудь держава, користуючись військовою перевагою, анексувала б у іншій частині її території. Путін увів «миротворчі» контингенти збройних сил у Молдову і Грузію, але не наважився оголосити місяця їхньої дислокації частинами РФ. Треба чітко усвідомлювати: анексія Криму є першим за три чверті століття випадком грубого порушення задекларованого Атлантичною хартією світоустрою.

Щойно дізнався про ініціативу однієї з китайських газет (зайве говорити, що всі вони є рупорами влади). Газета виклала програму територіальних при-

СУЧАСНІ РОСІЙСЬКІ ШОВІНІСТИ СОЛІДАРИЗУВАЛИСЯ З ДОРЕВОЛЮЦІЙНИМИ І ВІДМОВЛЯЮТЬ УКРАЇНЦЯМ У ПРАВИ НА САМОСТІЙНЕ ІСНУВАННЯ

контрибуцій стало популярним в останні роки Першої світової війни. Переможці до нього не прислухались, і через два десятиліття дістали нову світову війну. Через два роки після її початку, в серпні 1941-го, Франклін Делано Рузвельт і Вінстон Черчилль проголосили Атлантичну хартію, яка гарантувала розбудову світоустрою після розгрому гітлерівської Німеччини на базі трьох принципів: недоторканності територій, відмови від застосування сили в міжнародних відносинах і створення системи колективної безпеки. 1 січня 1942 року 26 країн, які воювали з

дбань КНР у найближчій половині століття, до 2060 року. За прогнозом журналістів, китайці проведуть шість війн, у ході яких мусять повернути втрачені території. Зокрема, й ту, яку відібрала Російська імперія, розміром майже як три України – 1,6 млн км². Прощу звернути увагу: нічого зайвого, тільки те, що втрачене. Але після здобуття абсолютної військової переваги над сусідами в очільників цієї держави може з'явитися настрій відібрати в Росії й те, що не було втрачене Китаєм. Саме в Росії, бо таку можливість створює кримський прецедент.

Владимир Путин це розуміє краще, ніж будь-хто. Тому відразу після анексії Криму він розпочав «гібридну війну» на Сході України. Тут уже не було мови про анексію, хоч би скільки бігали з російськими прапорами місцеві найманці органів державної безпеки сусідньої країни. Мета російського президента полягала в тому, щоб послабити українську владу. Вона мала відмовитися від вимоги повернення Криму, і ця відмова мусила бачитися добровільною. Тільки таким способом Російська Федерація могла уникнути звинувачень у злочинному порушенні світового порядку.

Виявилося однак, що розрахунки російського президента побудовані на піску. Перша невдача очікувала його під час президентських виборів в Україні. Петро Порошенко переконливо переміг суперника уже в першому турі голосування. Це не його заслуга, але він показав, що не має наміру схилитися перед волею Кремля, тобто настроєний виконати волю народу. Друга невдача спіткала Путіна, коли в лічені місяці буквально на порожньому місці з'явилася нова українська армія, яка почала визволяти Донбас від російських найманців. Третя невдача трапилася, коли обурення світової громадськості матеріалізувалося в санкціях.

На відміну від Радянського Союзу економіка Російської Федерації цілком залежна від навколишнього світу. Поступове нарощування санкцій аж до міжнародної ізоляції в перспективі загрожує країні-агресору господарським і політичним колапсом. РФ уже тепер змушена платити високу ціну за анексований Крим.

У. Т.: Як нам, українцям, поводитися з нашими росіянами, громадянами України? Зайве приховувати, що вже з'явилися деякі неприємні почуття з обох сторін.

– Але добре, що відповідати потрібно людині, в якій в радянському паспорті стояла позначка «росіянин». Стояла б і тепер, якби в паспортах незалежної України зберігалася «п'ята графа» (насправді це графа анкет, а не внутрішніх паспортів, запроваджених тільки в 1933 році). Паспорт одержував іще за життя Сталіна й бажав бути поляком, по батьку. Мати, однак (народилася в Одесі, але походила з аккерманських вірменів), жажнулася, бо знала, що українських поляків та німців винищували або депортували. Виявилося, що батько походив з українців, спочатку полонізованих, а після повстання 1830-го депортованих на Кавказ і русифікованих (це не врятувало його від арешту в 1937-му). Довідка про національність у сім'ї зберігалася і була пред'явлена міліції.

На всіх нас тисне не тільки стовбур атмосфери, а й радянське минуле з його політизацією етнічності (етнонація № 1 – росіяни, № 2 – титульні нації союзних республік, № 3 – титульні нації автономних республік тощо). Радянська влада потребувала ворогів, щоб нищенням їх тримати в шорах усіх інших. Спочатку ворогами ставали вихідці з дореволюційних привілейованих класів. Коли вони закінчилися, влада взялася за представників національностей, які походили з недружніх сусідніх держав (Польща, Німеччина) або мали багато родичів за кордоном (євреї). Для третього покоління людей, які стали вже зовсім радянськими, терор можна було замінювати «профілактиванням» (цим займався Владимир Путин, про якого так багато тепер говорять). Четверте покоління – це вже ті, значна частка життя яких проходить у незалежній Україні. Якраз від них інколи доводиться чути: поверніть графу про національність у паспорт, я українець і пишаюся цим!

Сказане вище потрібне, щоб обґрунтувати просту думку, з якої починається Конституція України: «Український народ – громадяни України всіх національностей...» У Радянському Союзі не було громадянського суспільства,

Нікіта Хрущов, 1935 рік

яке в національному вимірі називається політичною нацією. Українська нація-суспільство народжується на наших очах, проходячи через критичні дати: 1989–1991, 2004–2005, 2013–2014... Якщо кому-небудь хочеться політизувати етнічність, хай краще згадає, що розпадом Радянського Союзу ми повинні завдячувати не самим собі, а російській інтелігенції, до якої під-

АНЕКСІЯ КРИМУ Є ПЕРШИМ ЗА ТРИ ЧВЕРТІ СТОЛІТТЯ ВИПАДКОМ ГРУБОГО ПОРУШЕННЯ ЗАДЕКЛАРОВАНОГО АТЛАНТИЧНОЮ ХАРТІЄЮ СВІТОУСТРОЮ

ключився хитрий номенклатурник Борис Єльцин. А тепер якраз ми на наших майданах відстоюємо демократію і позбуємося совковості не тільки для себе, а й для російського народу.

Щоб завершити тему, варто згадати один її аспект, сформульований росіянином Миколою Фітільовим (Хвильовим): «Геть від Москви!». Він не виступав проти російського народу. Він закликав українців бути самими собою, бо розумів, що психологічна залежність від Москви обертається політичною залежністю – малоросійством. ■

«Мої зв'язки з Україною – то єдина кровоносна система...»

Перебираючи старі фотографії з Юрієм Барабашем

Спілкувався
Володимир
Панченко

У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (Київ), серед інших, зберігається фонд Юрія Барабаша, відомого українського літературознавця, який протягом кількох десятиліть мешкає в Москві, дослідника творчості Григорія Сковороди, Миколи Гоголя, Тараса Шевченка. Там є велика кількість страшенно цікавих фото, на яких відбилися миттєвості історії ХХ століття. А водночас це ще й приватна історія людини з непересічним життєвим і творчим досвідом українця в Москві, для якого День незалежності України – особливе свято.... Отож гріх було б не скористатися можливістю поспілкуватися з Юрієм Яковичем, «погортати» разом із ним «альбом» старих фотографій...

У. Т.: Юрію Яковичу, побачивши копії цих світлин, які свого часу потрапили до Києва з вашого архіву, ви спочатку здивувалися: звідки це все!? Зрозуміло: часові

дистанції мають «звичку» збільшуватися дуже стрімко, проте, на щастя, не все, аж ніяк не все стирається із плівки пам'яті... «Погортаймо» разом цей не такий уже й уявний «альбом», згода?

– Що ж, спробуймо.

У. Т.: Ось цікава світлина 1950 року (фото 1, 2): на ній – ваш 10-Б клас 95-ї середньої школи міста Харкова. Ви тут єдиний у вишиванці: це щось та означало?! Чи був серед учителів той, хто для вас «най-най»? І що відомо про однокласників?

– Так, означало, для мене означало. Поясню. Восени 1942 року, за німців, я кілька тижнів відвідував третю «клясу» (так вимовляла вчителька) школи, відкритої підкупаційною міською «владною» на вулиці Гоголя, якраз навпроти німецької кірхи, і був страшенно здивований: мовою Шевченка й «Івасика-Телесика», читаних мені батьками, виявляється, можна викладати арифметику! Адже пе-

редвоєнна школа, де я закінчив другий клас, була російська, як, власне, абсолютна більшість шкіл у Харкові. Як і 95-та школа, де я кінчав отой 10-Б.

Але мені пощастило: тут, на відміну від моїх попередніх чотири- та семирічок, я зустрів Учителя. Українську мову та літературу викладав Микола Олександрович Карпов, колишній, ще в дорадянський час, народний сільський учитель. Викладав натхненно, в його читанні кожен класичний текст, незалежно від жанру, звучав поемою, і в моїй особі він мав вдячного слухача. А поза школою моєю лектурою стала Винниченкова «Соняшна машина»; темно-червоний томик я знайшов у батькових шухлядах. Батько й розповів мені, що знав, про автора й навколо...

Правду сказавши, ті мої українські зацікавлення бачилися химерними в середовищі однокласників – мешканців «харківськомовних» околиць, проте треба віддати їм належне: хлопці (а це була чоловіча школа) ста-

1 2

10-Б клас СШ № 95 у Харкові та учень-випусник Юрій Барабаш (1950 рік)

вилися до них толерантно, як до безневинного дивацтва. Життя розкидало нас, когось нема, а хтось далеко, та я досі зберігаю до моїх товаришів живу вдячність за ту толерантність, яка, повірте, за тодішніх умов, поготів у Харкові, чогось-таки була варта.

От що стояло за тією вишиванкою.

Наступний потужний імпульс моєї самосвідомості дало перебування влітку 1953-го на Станіславщині, де я, об'їздивши як практикант-кореспондент мало не всю область, відчув ще не розвіяний на той час, іще живий дух цих героїчних місць... Але то вже інша тема.

У. Т.: Наприкінці 1950-х ви уже були головним редактором журналу «Прапор» (фото 3). В архіві я читав лист Павла Загребельного до вас, у якому йшлося про публікацію його роману в «Пра-

порі». Якого саме? Розкажіть, будь ласка... А на фото я ще й Івана Дзюбу бачу...

– Якщо не помиляюся, то був рік 1960-й. Від попередньої світлини минуло десятиліття, напружене для мене. Три курси філфаку Харківського університету, останні два – Київського. Робота у «Вечірньому Києві». Повернення до Харкова на запрошення Юрія Шовкопляса, головного редактора щойно створеного «Прапора», на посаду відповідального секретаря. Тут я вже головний.

Навесні 1960-го в Харкові проходив пленум правління республіканської Спілки, з'їхалися поважні люди. Оце на світлинці група учасників іде, певно, обідати, і я з ними. Праворуч мене – Павло Загребельний. Між ним і «Прапором» установилися міцні творчі контакти, незадовго перед цим ми надрукували його

3 Головний редактор харківського журналу «Прапор» (1960 рік)

4 У товаристві із Сімоною де Бовуар та Жаном-Полем Сартром (1962 рік)

«Думу про невмирущого», яка ввїбрала драматичний досвід перебування автора в німецькому полоні та концтаборі. Цей приїзд Павла Архиповича до Харкова був пов'язаний крім пленуму ще й із наступною публікацією в журналі його роману «Спека».

А ліворуч – Іван Дзюба, молодий, красивий, на шляху до піка літературно-«вельмикритичної» слави, праця «Інтернаціоналізм чи русифікація?» була ще попереду. Поруч із ним – Борис Котляр, російський харківський поет, за ними – Леонід Коваленко, прекрасний літературознавець і добрий старший товариш.

У. Т.: В архіві є фото 1962 року, на якому ви у товаристві із Сімоною де Бовуар та Жаном-Полем Сартром (фото 4). Чи не в редакції «Літературної газети», де ви у той час працювали, відбулася та зустріч? Сартр тоді, очевидно, був французьким «лівим»? Цікаво також: коли і як ви з Харкова потрапили до Москви? І взагалі, чим була для вас «хрущовська доба»? Як ви відчували її завершення?

– Восени 1960 року на засіданні у Спілці письменників СРСР, у рамках Днів української літератури і мистецтва у Москві, я виступив з оглядовою доповіддю про тогочасну українську прозу. Як потім дізнався, вона сподобалася начальству (сумнівний комплімент!), навесні мене запросив тодішній головний редактор «Літературної газети» Валерій Косолапов, запропонував мені посаду свого заступника. Потім були розмови у Спілці з Георгієм Марковим, у ЦК КПРС із завідувачем відділу культури Дмитрієм Полікарпо-

5 У кулуарах XXIII з'їзду КПРС (1966 рік)

вим. Я поїхав додому думати, радитися з дружиною.

Чому зрештою погодився? Точно не скажу. Мабуть, із молодого глупства. Вдома я мав цікаву роботу, непогану репутацію, тільки-но отримав гарну квартиру... Либонь, хотілося нового горизонту, та й дуже вже привабливою видавалася перспектива працювати в «Літературке», яка гриміла тоді на всю країну, вийти на стрижень всесоюзного літературного життя. Ну та про це нині пізно говорити.

Так чи так, але сталося. І була справді захоплива й скажена робота. Я потрапив у самий розпал «відлиги», у крутий політичний та літературний вир. Винесення Сталіна з мавзолею і Солженіцин, зустрічі Хрущова з письменниками й романи Кочетова, позірно ліберальні відрухи з боку влади й водночас виразні, з наростанням, ознаки заморозків. І все це відлунювало в кабінетах Спільки та на зборах у Будинку літераторів, все кінець-кінцем фокусувалося в редакції «Литгазети», в баталіях на редакційних легючках, вихлопувалося на шпальти. Для мене особисто сфокусувалося у виразці з кровотечею...

Звичайно, в моєму «літгазетівському» житті були не лише похмурі будні, а й світлі смуги. Головне – спілкування із творчими людьми, з видатними діячами й культовими особистостями часу. Правдивою насолодою були імпровізовані міні-вистави Іраклія Андронікова, який у моєму кабінеті «програ-

вав» свої майбутні блискучі телешоу, або феєричні спалахи «байок» та анекдотів од Нікіти Богословського.

Запам'яталась і зустріч із Жан-Полем Сартром та Сімоною де Бовуар. То був тригодинний, під пляшку «Столичної», монолог про перспективи «лівого» руху у Франції та у світі, сильно присмачений маоїстським перцем.

У «Литгазете» мене застав і кінець «хрущовської доби». Якось на зустріч з академіками щодо питань пропонованої реформи орфографії із пленуму ЦК приїхав Александр Чаковскій, який був тоді головним редактором, і повідомив про усунення Хрущова. Це був жовтень 1964-го. Починалася якась інша,

⑥ «Партійні урочистості» з нагоди ювілею Александра Пушкіна (1974 рік)

як виявилось, передостання, серія із «серіалу» пізносовєтської історії. Взяти в ній участь випало й мені.

У. Т.: А ось кулуари XXIII з'їзду КПРС, 1966 рік (фото 5). Ви тут поруч із тодішніми знаменитостями – Константином Сімоновим та Сергієм Міхалковим. Хотілося б почути і про них, і про саме це дійство, що називалося партійним з'їздом... Про кожен з'їзд тоді писалося як про історичну віху, не менше...

– Пам'ять уже часто зраджує, але цей епізод, на подив, не забувся. Певно, тому що мав не вповні, сказати б, кошерний, як для тієї ситуації і тих умов, присмак. Розмова була ні про що, те-се, коли раптом Сімонов із

⑦ У складі радянської делегації в Х'юстоні (1978 рік)

⑧ Із Ясіром Арафатом (1979 рік)

9 Рідкісний відпочинок в Україні, на Закарпатті

ледь прихованою посмішкою в своїх хитруватих вірменських очах сказав щось на взірць того, що от, мовляв, захід проходить у перші дні квітня, зовсім близько до фатального Першого... Ми з ним засміялись і мимоволі озирнулися: чи немає когось поруч? А Міхалков застиг, зляканий, не знаючи на яку ступити. Оцю німу сцену в гоголівському дусі й зафіксував фотокореспондент.

Із Сімоновим ми перейшли на ділову тему — про його записи воєнного кореспондента, які пригальмувала цензура й над редагуванням яких ми з ним разом працювали (я — за дорученням ЦК); текст вдалося врятувати.

Про Сергія Міхалкова можна було б згадати чимало й потішного, й похмурого, але щось не хочеться. Так само і про «захід», тобто з'їзд, нічого цікавого.

У. Т.: Рухаємося далі: 1974 рік, ювілей Пушкіна. Ви — разом із Борисом Панкіним, Анатолієм Ананьєвим, Леонідом Леоновим — за спиною в головного ідеолога СРСР Міхаїла Суслова, радянського «сірого кардинала» (фото 6). Вам доводилося з ним зустрічатися?

І ширше: якою пригадується радянська політична еліта 1970-х?

— Найцікавішими постатями тут є, на мій погляд, Леонід Леонов і Ніколай Тіхонов. Перший — письменник величезної потенційної сили та її трагічної недореалізованості, ним самим — так само в трагічному ключі — усвідомлюваної. Я переконався в

останньому під час досить частих зустрічей з ним у 1960–1970-х роках, причім не лише зі службового обов'язку, а й приватно. Колись, може, опрацюю — якщо встигну — свої записи наших розмов. Тіхонов теж був мистцем по-своєму драматичної долі. Замолоду він написав вірш про альпініста, який помирає не в горах, як годилося би, а в ліжку; тепер сам Тіхонов, колишній альпініст і поет-романтик, завершував свій життєвий шлях як конформний державний посадовець, завсідник усіх президентів.

Утім, ваше запитання про Міхаїла Суслова. З ним я мав небагато безпосередніх контактів, у межах десятка. Одна більш-менш розлога розмова відбулася перед затвердженням мене на першого заступника міністра культури. Суслов тоді заторкнув (до речі, за всі роки — єдиний із моїх співрозмовників такого рангу) питання про моє українське походження, щоправда, в інтонації, з якої не було ясно, чи розцінює він цей факт на користь мого призначення, а чи навпаки. Разів два чи три я був у нього з проектами документів, і він, піднявши окуляри на лоб, акуратно вписував або викреслював якесь слово, демонструючи віртуозне володіння засобами казуїстичного канцелярського стилю. Мені здається, що характеристика його як «сірого кардинала» є певним перебільшенням. Складалося враження, що нова елітна генерація ставилася до Суслова з повагою, і то

умисно підкреслено-акцентовано, але передусім як до ветерана сталінської гвардії, зберігача ідеологічних цінностей, утаємниченого в секрети заповіданої предківської мудрості. Він був книжник і «начотчик», вони — прагматики, він усім своїм виглядом і поведінкою втілював традицію «більшовицької» аскези, вони, з правилами, знали й цінували смак життя, часом аж-аж...

У. Т.: Два знімки — 1978 і 1979-го років (фото 7, 8). Спочатку — Х'юстон, США. Вам, напевно ж, часто доводилося бувати в Америці. Як ви відкривали для себе цю країну? В закордонних подорожах завжди мимоволі порівнюєш своє і чуже. Що запам'яталось з тих зіставлень?

На іншому знімку — Ясір Арафат, сама життєрадісність і відкритість. Що то був за епізод?

— Попоїздив чимало — і як куратор міжнародних культурних зв'язків, і по громадській лінії. За кілька міністерських років — понад шість десятків країн, у деяких неодноразово.

У США був лише тричі, в один із приїздів зробив коло — Вашингтон, Техас, Каліфорнія, Монтана, Мінесота, Нью-Йорк. Я не прихильник американського способу життя, віддаю перевагу старій Європі. Але відкидаю сліпий звирячий антиамериканізм, прищеплений російській колективній свідомості ще Пушкіним і, на жаль, нашим Гоголем. Пишаюся тим, що Шевченко першим у тодішній імперській літературній простороні виголосив слово про Вашингтона з його «новим і праведним законом». І повторюю за ним: «А дїдемось-таки колись»...

З Ясіром Арафатом спілкувався неодноразово як голова (протягом 12 років) Комітету дружби та солідарності з палестинським народом; з палестинського боку моїм партнером, очільником такого ж комітету, був Магмуд Аббас (Абу Мазен), нинішній президент Палестинської автономії.

У. Т.: Фото з українським сюжетом (фото 9): ви — на Закарпатті, відпочиваєте. А якими загалом були ваші тодішні, 1960–1980-х років, зв'язки з Україною?

– Закарпаття живе у моїй пам'яті образами давніх друзів і «чичероне» по краю: лісника з Воловця Федора Івановича та ужгородської приятельки нашої родини Ірини Петрівни Тимченко. І ще творами чудових представників знаменитої в Європі закарпатської школи пейзажу: Йосипа Бокшая, Федора Манайла, Антона Кашшая. І згадкою про зустрічі з двома останніми.

Щодо моїх зв'язків з Україною, то тут треба говорити радше про єдину кровоносну систему, яка ніколи не порушувалася від самого мого від'їзду й до сьогодні, я цей від'їзд завжди сприймав і досі сприймаю як тимчасове відраджання, дарма що це відраджання розтягнулося більш як на півстоліття і, боюся, вже до кінця...

Один напрямок – службові поїздки, що для них моя діяльність у різних «офісах» і в різних статусах давала багато підстав і приводів, а не давала, то їх легко було знайти самому... Головне ж – контакти науково-творчі (публікації в пресі, видання книжок, участь у наукових проектах та конференціях). А найголовніше – численні друзі, як кількадесятирічні, що з ними спілкуюся постійно, так і молодші, яких, на моє велике задоволення, маю чимало.

У. Т.: А далі ви уже серед друзів у Києві (фото 10). Чи не Могілянка це, чи не презентація вашого вибраного? І до слова: чи часто випадало бувати в українському літературному товаристві?

– Так, це саме Могілянка, в стінах якої року 2006-го про-

10 Серед колег у стінах Могілянки (2006 рік)

11 Із сином Андрієм (1969 рік)

12 Із онуком Юрієм Барабашем-молодшим

йшла презентація моєї книжки «Вибрані студії», нагадаю, з вашою, Володимире Євгеновичу, передмовою. А на світліні – колеги і друзі, котрі виступали в обговоренні. Всі люди добре знані, всі обличчя впізнавані, та я все ж із поваги і вдячності назву імена: Іван Драч, Іван Дзюба, Сергій Гальченко, Дмитро Наливайко, Вадим Скуратівський.

Проситиму Бога, щоб подавав мені нові зустрічі з ними.

У. Т.: Серед ваших фотографій у київському архіві рідко трапляються родинні. Чому? Ось одна з небагатьох, ви тут із сином Андрієм (фото 11). Розкажіть, будь ласка, про своє сімейство. Чи успадкував хтось із дітей чи онуків батьків-дідів фах? Поруч світлина, на якій ви з онуком Юрком (фото 12). Пригадується, він за часів Януковича «прославився»: СБУ заборонила йому в'їзд до України на п'ять років. Що то було?

– Тут чоловічий «сегмент» моєї родини. 11-літній син Андрій, який на сьогодні трохи подорослішав, має 57 років і мріє стати дідом; за фахом і досвідом театрознавець і журналіст. Онук Юрко, він народився, виріс і вивчився на дизайнера в Москві, але опанував українську й років шість тому все кинув, тепер живе і працює в Києві. Навесні приїхав до Москви відвідати матір, а назад тодішні «тонтон-макути» його не впустили за участь у протестних акціях. Та час Януковича закінчувався, Юрко повернувся до Києва на третій день після втечі «гаранта».

«За кадром» (тільки на фото: в житті, звісно, інакше) залишилася – так вийшло – жіноча частина родини: моя дружина Елеонора, що з нею ми якраз у ці дні готуємося до відзначення 61-ї річниці нашого спільного життя; дочка Катерина, філолог, кінокритик і журналіст, до речі, постійний автор «Українського тижня»; внучка Нюся (Ганна), яка цього року закінчила інститут на економіста й почала працювати в якійсь поважній конторі, де, хвалить Бога, вже із самого початку заробляє вдвоє більше від діда.

У. Т.: Юрію Яковичу, не втримаюся й поставлю вам запитання, яке старих фотографій не стосується: чи несподіваною була для вас війна Росії з Україною? І ще, майже риторичне: як ви почуваетесь у Москві тепер?

– Перше: в буденному плані – так, несподіваною. В екзистенційному, історичному – ймовірно, ба очікуваною.

Друге: не вельми комфортно... ❏

День Незалежності. Перезавантаження

Нині вже можна стверджувати: після 2014 року суспільство сприйматиме День Незалежності України зовсім інакше. Свято, що раніше асоціювалося з кулуарною бюрократичною процедурою, зараз набуло справді героїчного змісту. Найрадикальніше змінюється розуміння цієї історичної дати на Донбасі. І це стосується обох сторін конфлікту, як проросійської, так і проукраїнської.

Донедавна населення краю сприймало День Незалежності здебільшого як черговий вихідний. Підписання Кравчуком якогось там папірця в Біловезькій Пущі не викликало в жителів Сходу припливу патріотичних почуттів. Негероїчне здобуття самостійності в 1991-му стало початком загалом негероїчного існування країни, яка в наступні роки пережила важкі економічні та політичні кризи, зраду й нарешті війну. Економічний крах, якого зазнав у 1990-ті Донбас, сформував скептичне й відверто вороже ставлення великої частини місцевого населення до самого факту незалежності.

На відміну від інших наших земель там до 2014 року не було історії боротьби за українську державність, що давало підстави сепаратистам казати про окремішність регіону. Донбас досі не був центром національного опору, як Черкащина, Запоріжжя, Київ, Галичина, Волинь чи Закарпаття, тому не цінував суверенітету країни, до складу котрої входив, як свого здобутку. Лише кривавий конфлікт, що розпочався цієї весни, зробив край полем бою з агресором і став справжньою війною за незалежність.

У ній з'явилися нові герої українського опору, нові постаті в літописі державотворення. Саме донецьких імен у ньому не вистачало досі, та ось тепер є і вони, і їх звідти вже не викреслиш. Сьогодні ці люди здобувають волю для своєї землі в боротьбі з російськими бойовиками. І в разі перемоги їхні діти й онуки сприйматимуть Донбас уже не як зросійщену, пострадянську територію, а як землю, за яку батьки й діди проливали кров. Цей край сакралізується через боротьбу. Якщо раніше в Україні дуже часто лунало запитання: «А чи потрібен нам той Донбас узагалі?», то зараз, після стількох жертв, казати таке – блюзнірство супроти пам'яті загиблих.

Звільнені українською армією міста, які зазнали окупації та бойових дій, перебувають уже зовсім в іншому статусі. Їх жителі відчули на собі, що таке війна. Бандитське свавілля, що виникло на захо-

плених територіях, швидко протверезило тих, хто наївно сподівався, мовляв, «відокремитись і не годувати більше Галичину» буде гарним кроком, що швидко зробить їх щасливими та заможними. Оратори, які обіцяли їм щасливе життя й сяяли ненависть до співгромадян, виявилися звичайними пройдисвітами, бо ж кинулися грабувати й вивозити до Росії все, що траплялося їм на шляху.

День Незалежності нарешті набув у містах, звільнених від терористів та криміналітету, справжнього змісту. Для тамтешньої патріотично настроєної громади він став довгоочікуваним святом перемоги у важкій боротьбі. А для ворогів України – не «історичним непорозумінням», а закономірним етапом нашого національно-визвольного змагання.

Звільнені міста Сходу – Краматорськ, Слов'янськ, Северодонецьк – одягаються в українську символіку і знову звикають до мирного життя, від якого так швидко відвикли за тижні облоги та обстрілів. На вулицях тепер панує мир, і вже важко повірити, дивлячись на повні відвідувачів магазини й кафе, що цей патріархальний плин життя лише місяць тому був брутально порушений, а побут населення нагадував жакливі дні блокадного Ленінграда.

Тільки біженці, які не перестають їхати до звільнених міст, рятуючись від обстрілів та бандитського свавілля, нагадують, що війна ще поруч. Що вона невідомо коли скінчиться. Можливо, бодай тепер, уже на 24-му році незалежності, мешканці Дон-

басу навчаться цінувати мирне життя. І зрозуміють, як пощастило нам тоді, у 1991-му, коли ми стали самостійною державою в мирний спосіб, без Дубровника чи Вуковара. Наш кривавий Милошевич запізнівся на два десятиліття, але таки з'явився, щоб навчити нас боротись і цінувати свободу.

«Хочемо миру. Нехай усе залишається так, як є, нехай ми житимемо в Україні, тільки б оті більше не повертались і не стріляли», – казали мені мешканці Слов'янська, коли питав про їхнє ставлення до того, що відбулося. Терорист Стрелков та його угруповання, що захопили й утримували в заручниках ціле місто, допомогли зрозуміти цінність життя в самостійній демократичній державі, де права людини чогось варті.

Зруйновані домівки на околицях українських міст, розбомблена снарядами Семенівка стануть пам'ятниками цієї війни за незалежність, у якій Донбас є нашим головним полем бою. ■

Автор:
Денис
Казанський

**ДОНБАС САКРАЛІЗУЄТЬСЯ
ЧЕРЕЗ БОРТЬБУ.
ТАМ З'ЯВИЛИСЯ НОВІ ГЕРОЇ
УКРАЇНСЬКОГО ОПОРУ,
НОВІ ПОСТАТІ В ЛІТОПИСІ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Ігор Луценко: «Посилати Путіна на х... на рівні держави – історичне досягнення»

Спілкувалася
Валерія Бурлакова

Громадський активіст і депутат Київської міської ради розповів *Тижню* про специфіку вибору на муніципальному рівні, авторитарність Порошенка, тактику газети «Вести», політичну вагу польових командирів, оснащення добровольчих формувань та перспективи повернення до столиці «злих людей зі зброєю».

У. Т.: Ви, певно, пам'ятаєте свої перші, ще дитячі враження й думки про те, що згодом стало невід'ємною складовою вашого життя, – політику...

– Пам'ятаю, що в лицей ходив Банковою. І вона була тоді відкрита (сміється).

Вже в університеті, в Могилянці, почав вивчати політологію. Чому? По-перше, це було цікаво, а тому легше. По-друге, за політологічні предмети чомусь давали великі бали, у сенсі «трудозатрат» це було вигідно. Над соціологією, скажімо, довелося б працювати більше. А політологія – якась напівнаука, більш філософська дисципліна...

У. Т.: Тоді – напівнаукове запитання. Вам доводиться мати справу як із «динозаврами» української політики, так і з молодими даруваннями. Є ключові відмінності між категоріями? Чи такі все індивідуально?

– Було б цікаво подивитися на тих «динозаврів», коли вони були молодими, щоб коректно порівнювати. Може, це просто вікове?

Раніше, в 1990-ті, здається, було більше людей, які просто потрапили в політику. Вони не були мільонерами, не входили довго до партійної ієрархії. Був собі професор – і став політиком. Звісно, вони потім перетворилися на які-

хось страшних «динозаврів», хтось – на негідника... Тоді, мені розповідали, за \$40 людина могла зроби́тися якимсь депутатом.

У. Т.: Усе подорожчало.

– Так, тепер ціни зовсім інші. І до влади приходять діти політиків, забезпечена молодь. Я бачу по Київграді: вона нагадує Інститут міжнародних відносин Університету імені Тараса Шевченка... Чи його ж таки юридичний факультет. Цей лю́д мені відразу впадає в око. Не вважаю їх політиками. Це особи, які просто реалізують певний фінансовий та інший капітал – свій чи батьків.

У. Т.: Кияни самі обирали...

– Кияни бозна за кого голосують. Щоразу! Сама собою специфіка вибору на міському рівні передбачає дуже велике відхилення від розумової норми. Згадаймо Черновецького. Муніципального масштабу політики не існує, тому що надзвичайно багато відтягує на себе національний.

За кордоном місцеві газети – ось такої товщини! Ну були за часів паперової преси... Я в 1990-х відвідав Штати й читав цю пресу – там стільки всього! А національні – були якись тоненькі. Може, тому що там національний рівень, сполучений із міжнародним, – це щось далеке. Людей цікавить життя community.

Київ – місто куди більш атомізоване. Понад те, воно велике, багато приїжджиків. Якби люди поколіннями жили на одній і тій самій території, знали б сусідів, тоді було б відчуття територіальної єдності.

У. Т.: Ви на Сході часто буваєте... Які думки?

– Петро Порошенко – авторитарний керівник. Багато жертв у регіоні – жертви цієї авторитарності. Він поки що не почав слу-

ФОТО: УКРАЇНСЬКО

хати альтернативні думки незалежних експертів, суб'єктів. Наразі єдиний позитивний нещодавній крок – те, що Юрія Бірюкова, Фенікса, взято радником. Чи буде в нього нормальна робота, ще питання, але те, що мало місце таке розшаркування...

У. Т.: «Нормальна робота», тобто чи дадуть йому нормально працювати?

– Саме так. І Бірюков не має бути єдиним випадком – це треба ставити на потік. Необхідно створити певну дорадчу групу – щоб Порошенку про ситуацію розповідали не тільки генерали, а й ті, хто реально воює, страждає,

**ПОКИ МИ БОРЕМОСЬ,
МИ НЕЗАЛЕЖНІ. СЬОГОДНІ
МИ ВІЛЬНІ ЯК НІКОЛИ**

хто за свій кошт допомагає військам. Тоді в нас з'явиться армія. Зараз її фактично немає... Хоча є все для того, аби її склепати.

Має існувати альтернативна комунікаційна платформа. Перед цими людьми президент повинен звітувати про те, яким чином намагається мінімізувати втрати, як наближає перемогу. І, своєю чергою, він має слухати їхні поради: що і в який спосіб змінювати, щоб цю перемогу наблизити й мінімізувати втрати. Вони все одно будуть. І люди готові йти вмирати, є

такі! Але вони не повинні гинути даремно.

У. Т.: Порошенко регулярно зустрічається з волонтерами...

– Не знаю, хто їх підбирає. Не було, щоб президент сказав: «Подавайте заявки, когось запрошуватимемо, когось – ні», або звернувся до представників громадськості, щоб вони покликали тих, кого суспільство вважає за потрібне.

Бірюков просто в певний момент почав дуже суворо критикувати владу. Пішов на конфлікт із генералом, який насамкінець навіть погрожував йому смертю. І цим медійним дискурсом домігся того, що в межах зустрічі з волонтерами потрапив до глави держави й Порошенко усвідомив, що з цією людиною краще співпрацювати, а не воювати незрозуміло для чого. Є й інші гідні особистості... Але річ навіть не в них, а в необхідності побудувати механізм, за допомогою якого можна буде почути народ. Народ нині воює! Саме він допомагає армії, а не держава. Уряд – на третій ролі. І головнокомандувач має слухати не тільки генералів (які насправді бездарні у своїй масі й ніколи не воювали), а й тих, хто має певний досвід, бачення.

У. Т.: Чи мають, на вашу думку, сьогоднішні польові командири шанси, повернувшись, обійняти якісь керівні посади? Зокрема, в силових структурах...

– Насамперед їм слід вижити. Все для цього потрібно неабияк попрацювати. Втім, вони аж ніяк не ідеальні менеджери. Те, на чому тримаються сьогодні добровольчі частини, – це передусім мотивація, а не інтелект чи компетентність. Я надзвичайно активно моніторю, де є компетентні командири – бодай на рівні ротних. Тих, що відповідають нинішнім викликам, – один-два, ну три максимум...

У. Т.: Але й в армії проблеми з керівництвом...

– Армія – то взагалі! Хоча в ній є певні сильні підрозділи, наприклад спецназівці. Але їх не задіяно. Більшість спецназу в нас зараз не воює.

У. Т.: Ви були організатором підкетування редакції газети «Вести». Є якісь зрушення?

– Процес кволо, але йде. Знаю, що свободівські депутати подають запити, знаю, що податкова має щось робити. Ми цю тему тримаємо й намагаємось принаймні пояснювати людям, що «Вести» не газета, а швидше пропагандистський листок. У нього немає мети примусити нас любити Росію, ні. Просто зробити ставлення населення до війни, в якій ми зараз беремо участь, скептичним і нейтральним – цього достатньо. Над цим вони і працюють.

У. Т.: Нині в нас День Незалежності... Чи вважаєте, що Україна була справді незалежною весь цей період? І, безвідносно до цього, які головні здобутки останніх 23 років, які маємо позитивні результати?

– Звісно, цілковитої самостійності не було. Але те, що ми майже 23 роки протрималися і донедавна не втрачали своїх територій, вже велике досягнення. Дуже непогано! Адже більше в нас таких випадків не було за останні роки 800...

Нині маємо дуже непоганий шанс перевести своє існування на новий рівень. В нас є завдання відвоювати Крим. Під це вже треба робити армію – то новий рівень! Вона потрібна, щоб прогнати, по-перше, терористів, по-друге, росіян. Ого-го яке завдання!

У. Т.: Чи можна сказати, що зараз триває процес здобуття незалежності?

– Поки ми боремось, ми незалежні, так? Сьогодні ми вільні як ніколи.

Звісно, за інерцією мислення Порошенко оперує тими категоріями, які були попередні 23 роки: що треба все ж таки виходити на діалог із Росією і т. ін. Але час завжди показує, хто правий, хто – ні.

Нині ми боремось. Може, не так активно, як хотілося б, але, щойно ставши до боротьби, ти виявляєшся набагато вільнішим, ніж коли намагався вдавати незалежного. Однак реальною незалежністю це не було. Зараз ми можемо посилати Путіна, казати, що він х...о, і Міністерство закордонних справ може це озвучити! Коли ми могли сказати, що Путін – х...о? Ніколи. А зараз можемо.

ІГОР ЛУЦЕНКО ПРО ЗАБУДОВИ
Загалом ситуація покращилася. За Януковича можна було зупинити приблизно кожну другу забудову. Зараз – більше. Однак дуже скандальні забудовники все одно не перестають качати свої права. Системних рішень щодо забудов немає. Не бачу й політичної волі боротися проти них усіма можливими засобами. Принципово нових інструментів, щоб протистояти наявним будівництвам, ми, на жаль, не отримали. Треба доводити ситуацію до радикалізації, просто кричати максимально – тоді з'явиться шанс котресь із них зупинити. Навіть маючи нібито лояльну до народу Київраду, яка декларує, що боротиметься із забудовниками, ми все одно швидше проводимо профілактику. Можемо не відводити земельних ділянок – тоді там не буде поганих забудов. Але те, що вже надали... Вирішити це зараз на рівні Київради ніяк. Можемо ухвалювати якісь паліативні напіврішення, але в судах навіть вони нам особливо не допоможуть. Нюансів багато... Утім, головне – істотно нічого не змінилося. Так, надалі грабувати Київ їм складно. Але назад повернути вкрадене поки що теж не можемо

У. Т.: Чимало людей навіть донедавна його таким не вважали.

– Ще й нині багато хто так не думає. Але те, що на рівні держави можна посилати Путіна на х... , – велике, історичне досягнення.

Ми стільки сміялися із залежності від Москви, жартували, що в нас один негаразд – москалі. А по суті, в нас більше проблем на сьогодні й немає...

У. Т.: Чимало говорять про те, що «передова лабораторія» може повернутися в Київ і...

– Ні! Це фобії.

У. Т.: Часом здається, що громадяни, навпаки, сподіваються на це.

– Повернуться – і мирно протестуватимуть, максимум. Не треба лякатися їх у фізичному сенсі. Хоча в політичному варто, бо ці люди справді матимуть великий авторитет.

Якщо ти боїшся їх фізично, то чого підставляєш під смерть? Від цього їхня суспільна значущість лише зросте. Навіть якщо їх там половину виб'ють, то друга – це бачитиме, приїде і скаже: «Нащо нам такий президент? Проженімо його. Мирно. Іди нафіг звідси!». Все. Хто його захищатиме?..

Це дурна тактика, на яку певного часу повівся глава держави: що не треба озброювати добровольчі формування. Я не боявся б таких частин, навпаки, співпрацював би з ними. На місці Порошенка дав би їм бронетехніку, артилерійські дивізіони і сказав, що вони можуть використовувати це багатство. Усе є на складах!

Тим більше треба розуміти, що кожен добровольчий батальйон – це окрема структура. Одного такого підрозділу не вистачить, щоб змінити владу в Києві: повинен бути консенсус між ними всіма. А він завжди буде середньосупільним.

Варто працювати із громадськістю просто – і все буде нормально. Батальйони достатньо лише не ображати: імовірність того, що сюди прийдуть злі люди зі зброєю, набагато більша, якщо їх нею не забезпечувати, не давати змоги воювати з малими втратами. Те, що там відбувається, це просто маразм: Гелетей намагається з Аваковим торгуватися, мовляв, я тобі дам 10 танків, а ти мені – шоломи... ■

«Хіба можна інакше?»

Напередодні Дня Незалежності **Тиждень** поговорив з активною українською молоддю – солдатами, волонтерами та громадськими активістами – про те, що вона вважає головними звершеннями свого ще недовгого життя, а також про ставлення до однолітків, які вийшли на політичну арену, й про можливість «утечі» з України

Записала
Валерія
Бурлакова

Тарас Матвій, 25 років: «Ми романтики»

Активіст, координатор Пошукової ініціативи Майдану, що опікується долями зниклих під час Революції гідності:

Про досягнення

Це наша, можливо, не повна, але перемога... Пошуками зниклих ми займаємось уже півроку. Не думали, що це триватиме так довго. На пошуківців не вчилися. І нас зовсім небагато... Але результати є. Це врятовані життя, долі. І найбільша нагорода – щира вдячність рідних і друзів людей, яких нам вдалося розшукати.

Певно, ми романтики, як і більшість майданівців. Але саме це нас і тримає на плаву.

Про молодих політиків

Загалом про покоління не скажу нічого. Але я впевнений, що молоді люди, які пройшли горнило Майдану, мають потужне щеплення від старих вірусів й інакше дивляться на цей світ, без рожевих окулярів. Однак ми маємо виправдати насамперед покладені на себе надії.

Про можливість еміграції

Нагод виїхати з України у мене насправді траплялося чимало. І запрошення були, коли я навчався в університеті, і за кордоном друзі є... Зважитись на цей крок не дозволило виховання. Мої рідні, прадідусі й прабабусі пройшли війну з обох боків – і з радянського, і з повстанського. Їхати геть не маю морального права. Та й, чесно кажучи, ніколи навіть не думав про те, що можу поїхати з України і більше не повернутися.

Олександр Рудоманов, 21 рік:

«У нас жити цікавіше»

Журналіст, волонтер:

Про досягнення

Нещодавно ми відправили на фронт 10 генераторів. Забезпечили ними 95-ту артилерійську бригаду, цілком «закрили!» І біноклями теж... Зараз у Києві, на Києво, 11а, у нас діє склад, де збираємо допомогу для наших бійців. Від 10:00 до 17:00 у будні приймаємо все, відправляємо в зону АТО, допомагаємо українським артилеристам і танкістам. Звісно, є і картка для їхніх потреб: 5168 7420 1009 2421, отримувач коштів – Тука Георгій.

Про молодих політиків

Якщо це свободівці чи Демократичний альянс, то я ще повірю, що вони нормальні штрихи... А от молоді політики в «Батьківщині» чи тим більше Партії регіонів, на мою думку, такі як усі. Там усе робиться за гроші.

Про можливість поїхати з України

Колись думав про це – тоді була дика депресія... Але в нас жити цікавіше! Тому й не поїхав. Адже тут постійно є з ким боротися: це злочинна міліція, корумповані чиновники...

Сергій Бойко, 22 роки: «Я брав участь в українській революції»

Студент-міжнародник, реабілітований «сніжковий терорист», був двічі поранений під час Революції гідності, нині готується до відправлення на Схід у лавах батальйону «Січ»:

Про досягнення

Я не винайшов вакцини від усіх хвороб, не придумав рецепту створення Ідеальної Людини... Але з упевненістю й гордістю можу сказати: я брав участь в українській національно-визвольній революції, під час якої народилася нація борців і творців, а не рабів і дурнів.

Про молодих політиків

Більш ніж половина наших сучасних політиків, починаючи від депутатів місцевих рад і закінчуючи найближчим оточенням президентів, є молодими або були такими, прийшовши в політику. Але це нітрохи їм не заважало й не заважає обкрадати і вбивати простих українців. Лесик Довгий, один із наймолодших політиків, був серед найбільших корупціонерів і дербанщиків! Тож у цьому питанні не важливо, хто є молодий із них, а хто ні. Це залежить суто від людини, її якостей, принципів, переконань чи відсутності їх як таких. Кожен сам у будь-якому віці вирішує, як йому жити. Чи піклуватися про свої шкурні інтереси, все гребти собі й тільки, чи робити добрі справи, віддавати себе служінню народу й високим ідеям.

Про можливість покинути країну

Ще приблизно тоді, коли навчався в останніх класах школи, виникали такі ідеї. Я думав про те, що живу у державі, де панує антинародний режим, який бреше і обкрадає всіх – від людей, котрі отримують свої невеличкі зарплати, до великих підприємств. У державі, де «мусори» гвалтують, катують і вбивають людей у райвідділках. В «українській» державі, де українська мова бачиться чимось смішним, непотрібним, а для декого й ворожим... А водночас думав, що маємо бидлячий народ, який або не помічає цих паскудств, або готовий терпіти знущання й надалі. Від огиди хотілося кинути все це й поїхати в іншу країну – кращу, якщо така є... Але згодом прийшло усвідомлення: це моя земля, на якій я народився й виріс так само, як мої батьки та діди. Це мій дім. Утекти від його проблем було б особистою слабкістю й програвом. За таке має бути соромно і перед пращурами, і перед нащадками, і перед Богом, і перед самим собою. Треба боротися. І не втікати самим, а змусити втекти звідси всю ту сволоту антиукраїнську!

Анастасія Червко, 33 роки: «Якщо поранили чоловіка, ти ж не біжиш шукати собі іншого. Так і з країною...»

Підприємець, засновниця громадської організації «Всеукраїнський волонтерський рух»:

Про досягнення

Волонтерство – це громадська позиція, це особиста відповідальність за все, що відбувається навколо тебе, в місці, де живеш! Від 2000 року я почала самостійне професійне життя, робила вдалу кар’єру в банківському секторі й не дуже цікавилася політикою в Україні. А зараз розумію: саме через те, що багато освічених, розумних, відповідальних людей присвячують свої зусилля власному бізнесу або кар’єрі й не приділяють часу тому, щоб реально впливати на процеси в державі, ми опинилися в такому жахливому становищі. Істина, яка говорить: «Тільки якщо ти приділяєш чомусь належну увагу, воно має належний розвиток», справджується не тільки для керівників, батьків тощо, а й для кожного громадянина. Я вже п’ять років працюю на себе, створюю активи з людського капіталу, зокрема й у сфері фінансової грамотності та розвитку підприємництва. Але в складні часи необхідно поєднувати власне життя із громадським. У волонтерській роботі зараз багато уваги приділяємо й допомозі учасникам АТО, вимушеним переселенцям. Також готуємося до розвитку трьох проєктів: «Школа патріотів» – це виховання свідомого громадянина та нових політичних лідерів; «Відкрий Україну!» – розвиток внутрішнього та в’їзного туризму в країні, націлений на її економічний розвиток; «Всеукраїнський конгрес громадських об’єднань» – програма об’єднання ініціатив, єдина громадська платформа для спільної розбудови держави на засадах самоврядування.

Про молодих політиків

Багато спілкуюся з молоддю, тобто з людьми, молодшими за мене років на 10–15. А ще уважно спостерігаю за власним старшим сином, якому вже 14-й. Багато чого в них можна повчитися, найголовніше – те, що вони ближчі до потреб і свідомості сучасності. Вважаю, що молоді керівники (я і сама стала керівником у 23 роки ще в далекому 2003-му), за умови їхньої відповідальності, – вдале рішення для нашої держави. На щастя, відповідальність, – це те, що перевіряється досить швидко. Чи вчасно приходить людина на зустріч... Чи тримає слово... Чи без запізнення готує запитання... Тому щодо політиків дуже важливо, наскільки ми, громада, прискіпливо оцінюємо такі «дрібниці», наскільки реалізуємо своє право відкликати «неякісного працівника». Якщо говорити про перевагу молодих публічних осіб порівняно зі старими, тут питання саме в досвіді. Я на це дивлюся зовсім з іншого боку: річ у тому, що його краще взагалі не мати, ніж змінювати старий. У нас навіть у банківській діяльності в проєкті від ЄБРР, який дуже відрізнявся засадами роботи від класичного банкінгу, було правило: не брати працівників із досвідом, краще взяти на стажування колишнього студента або, наприклад, офіціанта й навчити. Старий спосіб мислення, як і за давнини звички, дуже складно змінити, для цього зазвичай людині потрібні дуже великі потрясіння.

Про можливість еміграції

Я мешкала 2008-го більш ніж півроку у Фінляндії, де вже досить давно оселився мій батько. Рідна сестра – жителька Праги. Часто думаю, чому не переїжджаю остаточно, хоч і дуже люблю подорожувати цими країнами... І тепер, мабуть, розумію. Якщо в тебе захворіла дитина чи поранили чоловіка, як зараз, через події на Сході України, ти ж не біжиш шукати собі іншу дитину чи іншого чоловіка. Так і з країною. Україні потрібні наша турбота, наша допомога. Вона виживе, одужає і буде щаслива! А в щасливій країні дуже приємно жити! Взагалі, я бачу зараз, що Україна дуже сучасна, саме за внутрішнім потенціалом: мої співвітчизники тягнуться вперед, у них велика жага розвитку. Серед людей у Європі такого не відчутно. Тому в нас є велика можливість наздогнати й випередити, але за багатьох умов.

Микола Смірнов, 30 років: «Я просто пішов»

Активіст, якого режим Януковича судив за повалення паркана незаконної забудови, боєць батальйону «Київська Русь», нині лікується у військовому шпиталі:

Про досягнення

Те, що пішов на фронт добровільно? Навіть не знаю... Я просто вирішив відстоювати й захищати свою землю. Так робили й представники інших поколінь українців. Бійці УПА, наприклад... Може, справді так: боронити Батьківщину й рідних – це головний крок у житті кожної людини. Але хіба можна інакше?

Про молодих політиків

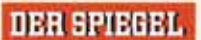
Я переконаний, що політика – брудна система, яка ламає і підминає під себе людей. Абсолютно всіх, незалежно від переконань і покоління. Ламає рано чи пізно – за місяць, два, за півроку. Тому, хоч би хто потрапив у цю систему, той напевне згодом стане таким самим негідником і хабарником, як люди, яких він критикував раніше.

Про життя в іншій країні

Наша країна дуже гарна. Хотів би поїздити нею більше – всі міста побачити, всі куточки... Але емігрувати з України – ні, ніколи.

Ваша іноземна преса в Книгарні «Є»

Велике розмежування

Незалежність України не є можливою без розірвання обтяжливих і небезпечних зв'язків із Росією

Автор:
Ігор Лосєв

Війна, яку ведуть Росія і російський народ проти України й українського народу (засвідчено 85% підтримки росіянами агресивної політики Путіна, за даними такої об'єктивної фундації, як Левада-Центр), примушує зробити важливі ґрунтовні висновки щодо загальної філософії україно-російських взаємин.

Тривалий період російська пропаганда від часів царату доводила, що росіяни й українці («малороси») – це «один єдиний народ». За комуністів з'явилася ідеологема «братніх народів». Нинішні московські політологи доводять, що росіяни й українці – то такі собі «сіамські близнюки», що геть не здатні жити окремо один від одного. Мільйони українців на сході країни (і не лише там) щиро вірили у ті російські політичні міфи. Найстрашніше, що у них вірила українська політична верхівка і це втілювалося в руйнації усього національного військово-захисного блоку («А хіба нам хтось загрожує?» – зга-

даймо, як уже після нападу Росії на Грузію в 2008 році прем'єр Юлія Тимошенко заявляла, що не бачить воєнної загрози Україні та залюбки заговарувала з Владіміром Путіним). Між іншим, нищення українського війська почалося задовго до узурпації влади Віктором Януковичем...

Абсолютна більшість українського політикуму не бачила (або не хотіла бачити), що об'єктивно в Україні не було, немає і в найближчому майбутньому не буде більш лютого, неблаганного і підступного ворога, ніж Росія. Безперечно, відтепер усі верстви українського соціуму мали б порозумнішати. Хоча за такі – дещо спізнілі – прозріння доводиться платити великою кров'ю...

Не варто бачити причину всіх бід лише в особистості нинішнього президента РФ. Йдеться також про колективного Путіна – російський народ, стосовно якого треба позбавлятися ілюзій. Сьогодні громадяни РФ з великим ентузіазмом сприймають всі злочини кремлівського режиму і аб-

солютно не здригнулися б, якби стали свідками масового винищення українців. А офіційна пропаганда швидко переконає у «справедливості» дій Кремля. Тепер настав час розплати за нашу наївність як національну рису, за погане знання національної історії та надмірну толерантність і довірливість. На наших очах російські найманці та військові, офіцери спецслужб РФ, що систематично вбивають українців, предметно демонструють, чого варті всі політичні казки про «дружбу, братерство, єдину коліску» тощо. Цю пропагандистську «сіамську пуповину» нині Путін рубає іржавою сокирою. Як і вигадки про якусь особливу близькість між росіянами та українцями.

ЩО РОБИТИ УКРАЇНЦЯМ?

Український народ, українське суспільство повинні, нарешті, свідомо провести розмежування між собою і зовсім іншими нацією та цивілізацією, абсолютно некомпліментарними щодо українців.

Росія, що постійно закликає не чіпати ідоли дідуся Леніна в Україні, у Севастополі негайно демонтувала пам'ятник гетьманові Сагайдачному

На сході – історичний ворог, а не історичний друг. Важливо, щоб не лише самі українці усвідомили та визнали цей очевидний факт, але й твердо продемонстрували свою позицію російській стороні. Бо поки росіяни вважатимуть, що на заході живе їхнє власне етнічне, культурне і політичне продовження (а українці своєю поведінкою досі сприяли цій омані), вони зі зброєю в руках нескінченно прагнутимуть «визволити» Україну від українців...

«Україна не Росія, Росія не Україна» – ця проста думка повинна бути донесена до свідомості обох суспільств. І це має бути підтримано усією національно-культурною політикою Української держави, зокрема, і в знаково-символічній сфері, що за 23 роки незалежності України мало змінилася порівняно з радянським часом. Приміром, у топоніміці, насамперед на сході й півдні, Україна досі не говорить власним голосом, залишаючи недоторканим імперсько-радянське, що не дає на повну силу реалізуватися питоמו українському. Такий консерватизм інколи справляє враження свідомо культивованого і вельми шкідливого абсурдизму. Наприклад, уже після обрання на посаду президент України Петро Порошенко відвідав Національну академію оборони імені... генерала Івана Черняховського. Що це має означати, коли українська військова академія має ім'я сталінського полководця? Що українці мають вірою і правдою служити Російській імперії, як не царській, то комуністичній? Або ще якійсь? Кажуть, що Черняховський був українцем. Ну то й що? Імператорський фельдмаршал Котляревський (не плутати з автором «Енеїди»), якого оспівував Пушкін за каральні походи проти кавказьких горян, також був українцем. І фельдмаршал Паскевич, що придушив угорське повстання 1848 року, був українцем. Однак чомусь забули про гетьмана Сагайдачного, гетьмана Виговського, зрештою, того ж таки гетьмана Богдана Хмельницького, про генералів УНР, ЗУНР і УПА. А що нині мають означати назви українських (!!!) військових частин такого, приміром, штибу, як Орловсько-Білгородська орденна Леніна, орденна Червоного прапора, орденна Суворова і Ку-

тузова?.. Бракує ще тільки «ордена Безлера», «ордена Стрелкова-Гіркіна» тощо. Чия це армія? Невже українська? У це важко повірити.

Що мають означати однострої українських генералів і офіцерів, які лише фахівець зможе відрізнити від російських і радянських? Хіба українці не здатні створити власні однострої, спираючись на українські військові традиції? Досить вже цієї «сіамської» політики, що дуже погано впливає на Україну.

УНІКАЛЬНИЙ МОМЕНТ

Нинішній момент є найбільш сприятливим для остаточного розмежування з сусідньою іноземною державою з імперсько-агресивними комплексами. Має з'явитися справжній кордон на сході й півночі, однак не лише на землі, повітрі й на морі, але й у головах і душах наших громадян. Україна мусить припинити правити за смітник російської псевдокультурної попси та позиціонуватись як продовження російського бізнес-простору (російський бізнес фундаментально відрізняється від західного тим, що є жорстко контрольований владою, а на того, хто поводитиметься як вільний американський, французький, німецький підприємець, чекає доля Міхаїла Ходорковського), Україна зобов'язана відвоювати свій національний інформаційний простір у російського інформаційного окупанта (подивіться,

тися, існувати й дихати. Всім, хто досі сумнівався, правдивість цієї тези переконаливо (на жаль, надто жорстоко!) довів пан Путін...

ВІД ПСЕВДОНЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО РЕАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ

Від 1991-го Україна, незважаючи на формально незалежний статус, понад 20 років зберігала багатоманітні зв'язки з Москвою, що дозволяло останній мало не тотально контролювати всі сторони життя новоствореної держави. Українсько-російські відносини набули універсальності такого ступеня, що ставив під сумнів існування незалежного статусу України.

Економіка, політика, ідеологія, культура, інформація, спорт, туризм, сфера оборони і безпеки – практично все більшою чи меншою мірою зрослося з метрополією, і це постійно спокушало привести юридичний стан у відповідність із реальним, тобто оголосити про відновлення «єдиної держави».

Те, що відбулося у 2014 році, змусило усвідомити, що незалежність України не є можливою без розірвання багатьох зв'язків із Росією, які є для нас обтяжливими і небезпечними. Щільні контакти міністерства оборони, СБУ, МВС, української розвідки з відповідними структурами Російської Федерації (над усе за часів Януковича, хоча це мало місце і раніше) призвели до краху силового блоку України та необхідності будувати його з нуля.

Сучасна Росія є настільки загрозливим соціально-політичним явищем специфічної чекістської диктатури з усіма ознаками тоталітарності, що спілкування з таким суспільством є надто шкідливим для України. Тому мінімізація будь-яких контактів з РФ є питанням національного виживання нашої держави, оскільки ізоляція від хворого соціального організму є цілком природною необхідністю. Це має захистити Україну від постійного деформуючого впливу Кремля, що дедалі більше протиставляє себе цивілізованому людству, демонстративно нехтуючи його нормами.

Нинішній стан Росії, безумовно, полегшить українцям морально-психологічні наслідки великого розмежування двох націй і країн. ■

Від 1991-го Україна, незважаючи на формально незалежний статус, понад 20 років зберігала багатоманітні зв'язки з Москвою, що дозволяло останній мало не тотально контролювати всі сторони життя новоствореної держави. Українсько-російські відносини набули універсальності такого ступеня, що ставив під сумнів існування незалежного статусу України

МІНІМІЗАЦІЯ БУДЬ-ЯКИХ КОНТАКТІВ З РФ Є ПИТАННЯМ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЖИВАННЯ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

як блискавично РФ знищила українське ТБ, радіо, газети і журнали в Криму!), має очистити свої вулиці й площі від імперсько-радянської монументальної пропаганди (зверніть увагу, як та ж сама РФ, що постійно закликає не чіпати ідоли дідуса Леніна в Україні, у Севастополі негайно демонтувала пам'ятник гетьманові Сагайдачному!).

Без розмежування з Росією, з російською нацією, її культурою, історією, мовою, Україна ніколи не зможе повноцінно розвива-

Вільні, але не зовсім

За 23 роки незалежності економіка України так і не стала самодостатньою

Автор:
Любомир Шавалюк

Якось Наполеон Бонапарт сказав, що народ, який не бажає годувати власну армію, годуватиме чужу. Україна 23 роки не утримує чужого війська, однак неналежне фінансування власного вже дається взнаки. І хоч як намагаються політики перекласти всю вину за це на Януковича, але проблема не в персоналіях, а в тому, що економіка, яка не забезпечує всім необхідним український народ, не здатна бути надійною основою для розвитку війська. Усупереч самостійності України народне господарство зберігає критичну прив'язаність до багатьох екзогенних факторів. Це призводить до регулярних економічних криз, унаслідок котрих розвиток будь-яких фінансово залежних галузей (зокрема, військової, але не лише її) є неможливим.

Візьмімо, до прикладу, агропромислову сферу. Здавалося б, торік Україна збрала понад 63 млн т зерна, що на 24% більше, ніж у 1990-му (див. «Драматичні перетворення»). Країна має потенціал подвоїти цей обсяг через кілька років і претендує на місце провідного експортера продовольства у світі. Але, попри це, факторів залежності вистачає. Торік ми імпортували харчів на \$8,1 млрд (66,7 млрд грн). Це серйозна сума, адже валова продукція сільськогосподарства України становила 253 млрд грн, а обсяг реалізованої продукції харчової промисловості, який поглинає частину сільгосппродукції, – 217 млрд грн. Ми критично залежні від імпортного насіння, певною мірою – від увезених м'яса та риби тощо. Український АПК знову ж таки критично залежний від імпортової техніки, навіть технології вирощування традицій-

Драматичні перетворення

За 23 роки незалежності параметри України та її економіки суттєво змінилися. Більшість галузей народного господарства занепала, окремі сфери виробництва створені з нуля або отримали нове життя під впливом міжнародного поділу праці. Дедалі більше українців буває за кордоном та є власниками автомобіля, однак більшості наших громадян досі живеться несолодко, навіть порівняно з 1990 роком

Окремі показники економіки	1990		2013	
	1990	2013	1990	2013
Номинальний ВВП на особу, \$ за рік	5302*	3930		
Реальний ВВП на особу, % від 1990 року	100%	79%		
Середня зарплата, \$ за місяць	403*	400		
Чисельність населення на кінець року, млн осіб	51,9	45,4		
Зайнятість населення, млн осіб	25,4	20,4		
Очікувана тривалість життя, років	70,7	71,2	дані за 2012 рік	
Споживання м'яса та м'ясопродуктів, кг на особу за рік	68	54		
Споживання риби та рибпродуктів, кг на особу за рік	17,5	13,6		
Споживання овочів та баштанних, кг на особу за рік	102	163		
Споживання фруктів, ягід, горіхів, винограду, кг на особу за рік	47	53		
Користувачі інтернету, на 100 осіб	0	42		
Абоненти мобільного зв'язу, на 100 осіб	0	138		
Парк приватних легкових автомобілів, тис. од.	3272	6515	дані за 2011 рік	
Житловий фонд, м ² на особу	17,8	24,1		
Українці, які побували за кордоном, млн осіб	н. д.	23,8		
Перевезення пасажирів, млрд осіб	15,0	6,6		
Українці, які пішли до школи за незалежності, у % до всього населення	0%	32%		
Українці, які закінчили виш за СРСР та їхні однолітки, у % до всього населення	100%	43%		

Виробництво окремих товарів та послуг	1990	2013
Нафта, млн т	5,3	3,1
Природний газ, млрд м ³	28,1	21,3
Залізорудні концентрати неагломеровані, млн т	77,9	70,4
Збір зерна, млн т	51,0	63,1
Борошно, тис. т	7671	2542
Ковбасні вироби, тис. т	900	294
Олія, тис. т	1070	3403
Пиво, млн дал	138	278
Тканини, млн м ²	1210	94
Килими, млн м ²	3,1	8,5
Взуття, млн пар	196	31
Папір побутового та сан.-гіг'єн. призначення, тис. т	57	146
Бензин, млн т	8,4	1,0
Аміак, тис. т	4941	4237
Сірчана кислота, тис. т	5011	1217
Цемент, млн т	22,7	9,9
Чавун, млн т	44,9	29,1
Сталь, млн т	48,5	15,1
Труби сталеві, млн т	6,5	1,8
Легкові автомобілі, тис. шт.	156	46
Трактори, тис. шт.	106	4,3
Телевізори, тис. шт.	3774	315
Електроенергія, млрд кВт/год	298	194
Нове житло, млн м ²	17,4	11,2
Комп'ютерне програмування, млрд грн	н. д.	13,5
Туристичні послуги, млрд грн	н. д.	3,5
Правничі, аудиторські, інжинірингові та інші послуги, млрд грн	н. д.	22,6

*За офіційним курсом 1990 року \$1 у середньому дорівнював 0,6069 руб. СРСР, реальний курс був у півтора-два рази нижчим, а курс чорного ринку меншим у кількадесят разів

За даними Держстату України, Світового банку, власні розрахунки

За даними Держстату України

них для нашої землі культур ми беремо за кордоном.

Хоч експорт продовольства у 2013 році становив \$17 млрд, але понад три чверті його – це сировинні продукти: зерно, олія, залишки й відходи харчопрому. Отож-бо на нас впливає кон'юнктура світових ринків сировини: раніше ми залежали від цін на метали, тепер – на зерно. Щойно 2013-го воно подешевшало на 30–50%, як платіжний баланс України зазнав неаб-

якого тиску, що стало однією з фундаментальних причин цьогорічного знецінення гривні. Бюджет країни залежний від того, чи повертатимуть ПДВ аграріям, а отже, від кількох зернотрейдерів та від того, чи буде успішним їхнє лобювання пільгових умов експорту збіжжя.

Понад те, економіка залежна від низьких внутрішніх цін на продовольство, що тримаються в Україні. Коли наводять індекс «Біг-Мака», стверджуючи, що

відповідно до нього долар повинен коштувати 3,96 грн (станом на липень 2014-го), то забувають, що низька ціна цього бутерброда в нас спричинена адміністративним ціноутворенням на ринку продовольства, обмеженнями експорту продукції АПК, наявністю так званих соціальних продуктів тощо. Тобто їжа в Україні дешева (добра родючість ґрунту стає цьому запорукою), і такий стан речей утримують штучно. Без цього українці не вижили б на такі низькі зарплати. Однак вищі доходи населення унеможливили б роботу численних застарілих виробництв, зокрема тих, які жевріють, але дають змогу олігархам викачувати бюджет якись прибутки за кордон.

Україна має високий ступінь залежності від торгівлі із зовнішнім світом. Відношення експорту/імпорту до ВВП торік становило 48%/56%, тоді як у більшості збалансованих економік воно перебуває близько до 20%. Тому економіка занадто відкрита і вразлива до зовнішніх шоків. Ми залежимо не лише від світових цін на сировинні матеріали, а й від того, чи не захоче якийсь із численних торговельних партнерів закрити ринок для нашої продукції, захищаючи внутрішнього товаровиробника чи національні геополітичні інтереси. Кризи зовнішньої торгівлі 2008–2009-го та 2012–2014-го років зайвий раз це доводять. Щойно перед нами зачиняються двері експорту або падає ціна, Україна постає перед черговою валютною кризою, зменшенням доходів населення, згоранням бюджетних та недержавних програм розвитку.

Звідси виникає залежність від фінансування, передусім зовнішнього, основним видом якого є запозичення. Валовий зовнішній борг на кінець минулого року становив майже 80% ВВП. За останні два десятиліття українці навчилися жити в борг. Це утворило нову залежність, притаманну цивілізованому світові. Внутрішні запозичення також чималі. На кінець 2013 року чистий внутрішній кредит комерційних банків державі, фірмам та домогосподарствам дорівнював 83% ВВП. Але найгірше те, що в Україні кредитування дістало вроджену суть. Якщо на Заході копти передусім позичали на розвиток і тільки потім на проїдання

(державі та приватним споживачам), бо можливостей для створення/розширення бізнесу стало обмаль, то в нас кредити надають хронічно збитковим підприємствам (підтримуючи їхнє існування, замість того щоб оголосити банкрутами), явно неплатоспроможним громадянам або державі у ситуаціях безвиході й відсутності альтернативи для розміщення коштів. Відтак залежність економіки, особливо найвідсталіших її контрагентів, від кредитів в Україні величезна. Це призводить до різноманітних казусів, невластивих розвинутим економікам, наприклад, перерахунків валютних кредитів за старими курсами, розкошування бідняків, розквіту колекторських компаній тощо.

Визначною є залежність бізнесу від держави. Чиновникам і регуляторним органам в Україні закон не писаний. У всьому світі швидке поширення та копіювання технологій призвело до того, що конкуренція відбувається не за якістю (ефективністю) фізичного капіталу, а за якістю (вартістю) держави, а також інфраструктури та людського капіталу, які від неї залежать. У цьому контексті Україна не має чим конкурувати, бо держава забирає в бізнесу забагато (грошей та часу), а повертає замало (послуг, інфраструктурних проектів, програм зі збільшення ефективності тощо). Тому ті острівці розвитку, які з'явилися у вітчизняній економіці в період незалежності, працюють не завдяки, а всупереч державі. Рослинництво самостійно знайшло можливість брати землю в оренду, програмування – уникати податкового тиску, туризм – будувати привабливі ділянки. Решта галузей економіки, за невеликим винятком, – це залишки радянського спадку, від надійності й довговічності якого ми також дуже залежні.

Ключовою є прив'язаність економіки України до імпорту енергоресурсів. Звичка платити мало за енергоносії, культивована Кремлем уже в період самостійності, а також успадкована від СРСР енергетична неефективність і відстоювання державними високопосадовцями приватних інтересів у питаннях видобутку нафти, газу, вугілля, урану призвели до того, що енергетичний аспект став одним із основних в

українсько-російській гібридній війні. Без допомоги ЄС Київ не мав би шансів хоча якось вирішити це питання, та навіть вона, мабуть, не врятує нас від холодних домівок узимку 2014–2015 років.

Але головною є ментальна залежність від совка, від властивих періодів СРСР патерналізму та недоспоживання. Багаторічне пригнічення приватної ініціативи та покладання надій на те, що держава упорється з усім, зробили українців нездатними перебудувати свої голови, навчитись ефективно управляти країною, долати її проблеми та залежності. Це стосується навіть високопосадовців. І не варто нарікати на громадян, які їх обирають, адже альтернативи таким «керманічам» не було, принаймні дотепер. Оце, мабуть, головна відмінність від Польщі та інших країн Центрально-Східної Європи, між якими й Україною лише за чверть століття утворилася прірва завтовшки кількості мільярдів доларів.

Коли трапилася Велика рецесія 2008–2009-го років, багато директорів українських заводів говорили про «кризу в головах» людей. На сьогодні доводиться констатувати, що вона стосується більшості українського суспільства так само, як і його поводитирів, і тягнеться вже понад два десяти-

Україна має високий ступінь залежності від торгівлі із зовнішнім світом. Відношення експорту/імпорту до ВВП торік становило 48%/56%, тоді як у більшості збалансованих економік воно перебуває близько до 20%

ТІ ОСТРІВЦІ РОЗВИТКУ, ЯКІ З'ЯВИЛИСЬ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЦІ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ, ПРАЦЮЮТЬ НЕ ЗАВДЯКИ, А ВСУПЕРЕЧ ДЕРЖАВІ

Валовий зовнішній борг України на кінець минулого року становив майже 80% ВВП

Інша країна

Автор:
Валерія Бурлакова

ЗЛОВІСНА ВІДМІННІСТЬ.

Мирне голодування студентів на Майдані Незалежності (тоді площі Жовтневої революції) у жовтні 1990-го року тривало 16 днів та завершилося підписанням постанови ВР УРСР, яка гарантувала виконання усіх вимог учасників протесту. «Є одна зловісна відмінність: тоді домінували білі пов'язки, тепер – чорні трикутники на обличчях...» – порівнювала Ліна Костенко Революцію на граніті із протестами наших днів. Свого апогею вони досягли на початку 2014 року на палаючій площі. «Просимо жінок та дітей залишити Майдан Незалежності, на якому буде проводитись антитерористична операція», – відповіла тодішня влада

Запах кави з корицею в імлістому львівському повітрі. Теплий пісок одеських пляжів, на яких з однаковою жвавістю й обізнаністю обговорюють таємниці Кремля та секретні інгредієнти баклажанної ікри тьоти Люсі. Потяг метро, що виповзає з тунелю на міст над багряно-рожевим Дніпром, змушуючи сонних пасажирів прирнути очі. Сходить сонце. На обрії вимальовуються добре знайомі, закарбовані у київському небі силуети міста – здається, як і багато років тому. Десь у серці живе образ країни – ніби такої ж, але...

Хтось перемальовує мапи. Хтось кидає білі троянди на чорну гуму покришок. Хтось запалює свічку – і крихітний мерехтливий вогник на мить розсіює темряву смерті. Маленька дівчинка сором'язливо усміхається та дарує свій малюнок бійцю з автоматом біля воріт однієї зі шкіл Маріуполя – нині тут база добровольців. «Бум! Бум! Так стріляє міномет. Ось так: бум!» – серйозно розповідає київському лікарю його розгублена колега з Донецька. «Росія! Росія!» – верещить кримчанка, якій «пощастило» побачити Путіна. Мости, паркани та назви міст на трасах фарбують у кольори державного прапора сотні рук. Жовто-блакитні серця на сірих стовпах уздовж вулиць. Вкриті прапорами домовини.

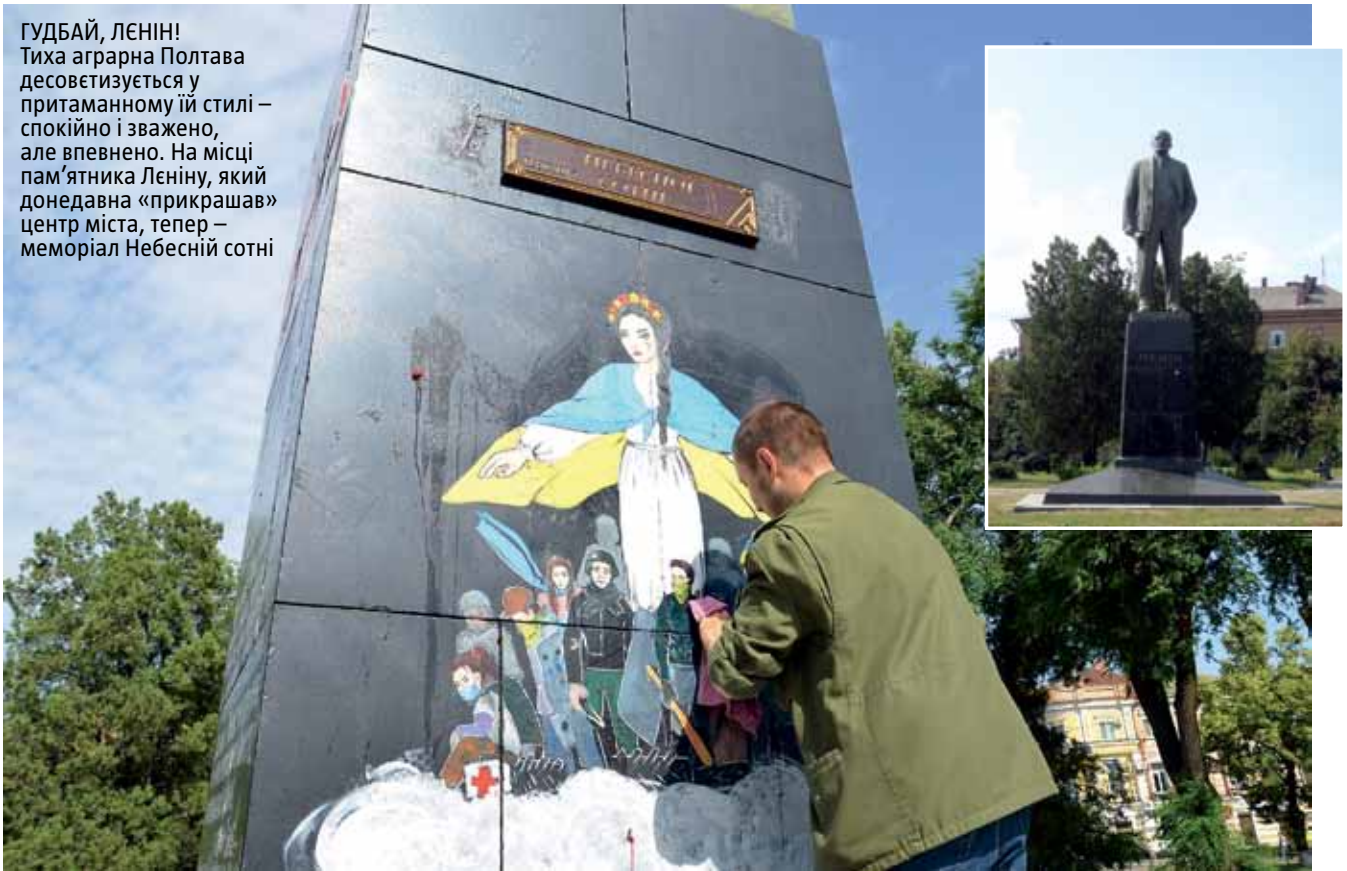
Історія народжується сьогодні. Народжується непомітно, за мить перетворюючи іскру на полум'я й просто не лишаючи часу на роздуми. Коли ж зміни, які відбувалися в тебе на очах, на решті повністю усвідомлюєш та приймаєш, вони завжди виявляються трохи неочікуваними.

Але, певно, невідворотними... Кажуть, світ неможливо докорінно змінити діями – це під силу лише свідомості. Отже, змінюється насамперед вона, а це не буває справою хвилини.

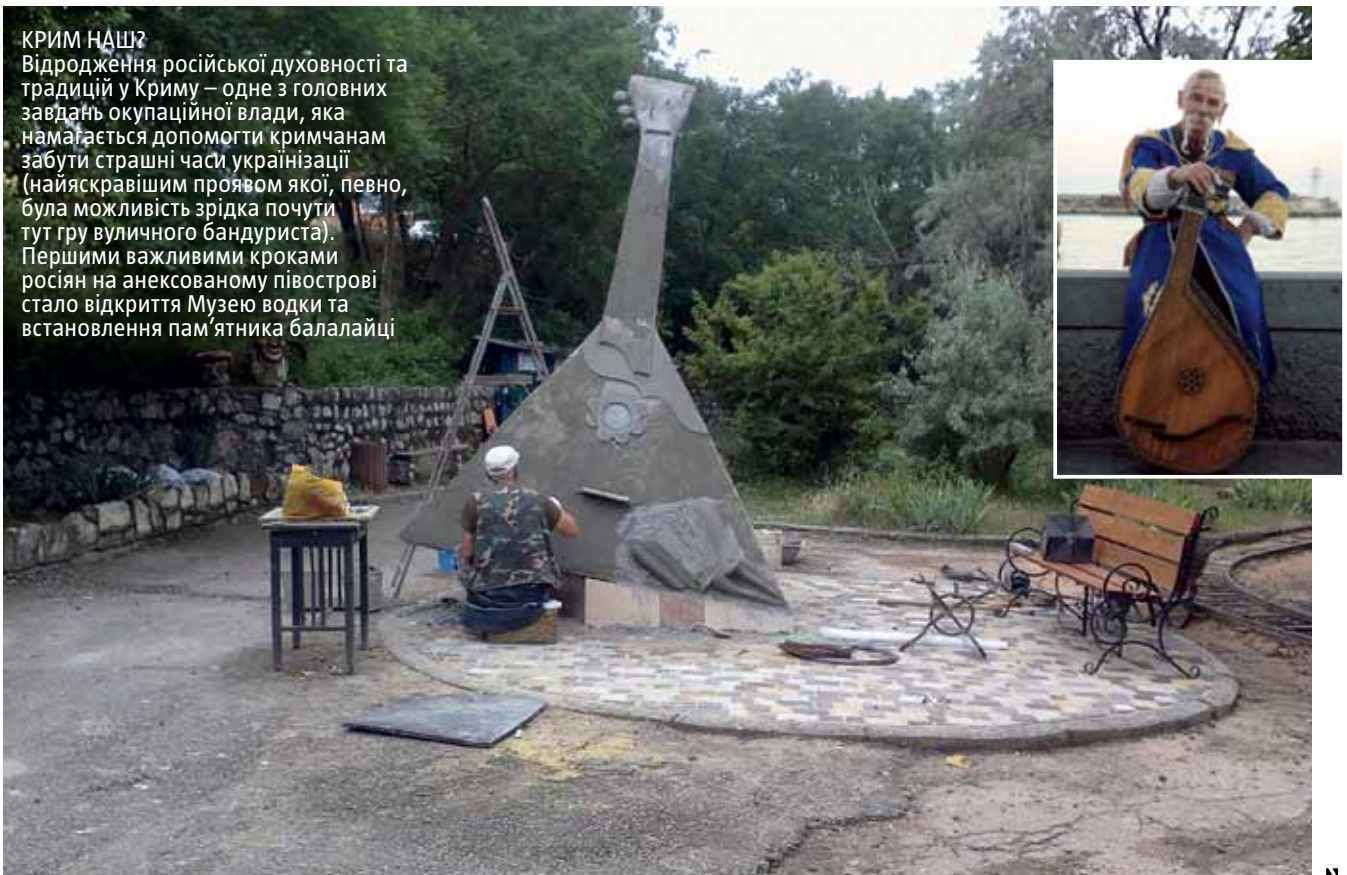
Минуло 23 роки. І ось вона – Україна. Інша. Загартована вогнем. Омита кров'ю. Нескорена. Незалежна. Твоя. ■

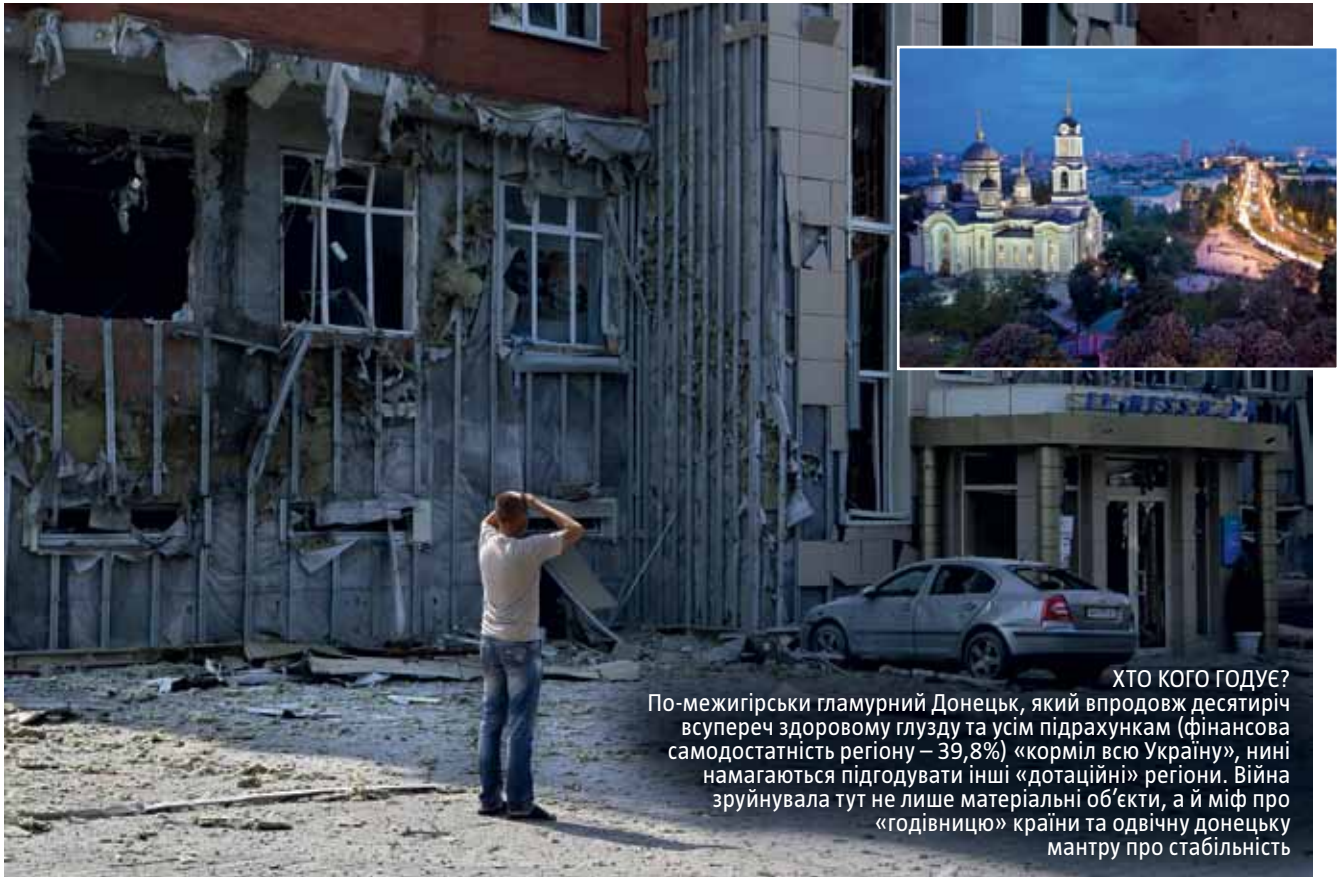
ГУДБАЙ, ЛЕНІН!
Тиха аграрна Полтава десовєтизується у притаманному їй стилі – спокійно і зважено, але впевнено. На місці пам'ятника Леніну, який донедавна «прикрав» центр міста, тепер – меморіал Небесній сотні

КРИМ НАШ?
Відродження російської духовності та традицій у Криму – одне з головних завдань окупаційної влади, яка намагається допомогти кримчанам забути страшні часи українізації (найяскравішим проявом якої, певно, була можливість зрідка почути тут гру вуличного бандуриста). Першими важливими кроками росіян на анексованому півострові стало відкриття Музею водки та встановлення пам'ятника балалайці

ХТО КОГО ГОДУЄ?
По-межигірськи гламурний Донецьк, який впродовж десятиріч
всупереч здоровому глузду та усім підрахункам (фінансова
самодостатність регіону – 39,8%) «кормил всю Україну», нині
намагаються підгодувати інші «дотаційні» регіони. Війна
зруйнувала тут не лише матеріальні об'єкти, а й міф про
«годівницю» країни та одвічну донецьку
мантру про стабільність

ВСЕ-ТАКИ СІЧЕСЛАВ.

«Космічна столиця» некосмічної
країни – Дніпропетровськ,
якому десятиріччями вдавалося
зберігати радянську «спадщину»,
а чимало експертів пророкували
«сепаратистську» долю Донецька,
несподівано для всіх перетворився
на східний Бандерштат, ультрас
якого чи не найкраще в Україні
виконують відому пісню про
російського лідера. У 1918
році Дніпропетровськ хотіли
перейменувати у Січеслав. Саме
так патріотично налаштовані
дніпропетровці часто й називали
своє місто – як виявилось, не дарма

ВІДКРИТИЙ ДЛЯ СВІТУ.

За роки незалежності Львів, який дехто ще пам'ятає трохи депресивним, індустріалізованим та частково зросійщеним радянською владою, зміг вдало перетворитися на туристичну Мекку – «перлину корони Європи», «місто-музей», «український П'ємонт» чи то просто «культурну столицю України»

«ШТО?»

Миколаїв, який ще кілька місяців тому нікого особливо не дивував «ватними» мітингами, разом із новітнім «містом-героем» Одесою та оточеним блокпостами Херсоном несподівано довів: поширений у проросійській риторичі термін «Юго-Восток» – це відвертий міф. Власне мешканці Миколаєва побили та вигнали геть російського фашиста Царьова. Це тут зі сльозами, усмішками та національною символікою зустрічають наших бійців

Валіза экс-президента

Дискусії щодо повернення в Україну вивезених Януковичем та його режимом коштів точаться вже довго. Втім, є кілька перешкод, які слід подолати чимшвидше, щоб це врешті сталося

ФОТО: УНАН

Автор:
Ольга
Ворожбит

14 серпня, коли люди біля парламенту цікавилися переважно долею законопроєкту про очищення влади, Верховна Рада голосувала й поки що зуміла ухвалити лише в першому читанні ще один важливий документ – законопроєкт про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини. За складною і довгою назвою криється дуже важливий сьогодні для країни механізм – імовірність заочного кримінального провадження. «Без фізичної присутності обвинувачуваного неможливо отримати вирок суду, а отже, й конфіскувати майно», – кажуть у Генеральній прокуратурі. Цей

механізм нині вкрай потрібен для повернення награбованих функціонерами режиму Януковича коштів. Адже самі вони зараз переховуються від слідства, а без їхньої фізичної присутності суд не винесе жодних рішень, ані щоб засудити їх в Україні й конфіскувати незаконно набуте майно, ані щоб посприяти розслідуванню відмивання коштів колишніми вітчизняними чиновниками за кордоном.

«Якщо, до прикладу, правоохоронці розслідують відмивання грошей у Австрії, то їм треба довести, що ці суми здобуті злочинним способом і походять з України. Отже, саме українці повинні розслідувати злочинний шлях їх здобуття», – уточнює експерт із повернення вкрадених активів і директор Центру протидії корупції Дарина Каленюк. Її думку поділяє швейцарський фахівець із

питань корупції, голова Базельського інституту врядування Грета Феннер. «Найважливіше – це провести власні фінансові кримінальні слідства, – каже вона в коментарі *Тижню*. – Дехто очікує від іноземних юрисдикцій якоїсь магії, але насправді вони запрацюють лише тоді, коли власні відповідні дії проробить Україна». 11 серпня пані Феннер та генеральний прокурор України Віталій Ярема підписали угоду, яка вповноважує Міжнародний центр повернення активів Базельського інституту врядування допомагати Києву в розшуку й поверненні активів, украдених колишнім президентом та його найближчим оточенням. Цей інститут працює в такому напрямі з урядами 15 країн, яких, утім, не називає з міркувань безпеки. За словами Грети Феннер, експерти центру сприятимуть українській владі в поверненні активів не лише зі Швейцар-

рії, а й з інших куточків світу. Вони допомагатимуть вітчизняній прокуратурі у проведенні внутрішніх розслідувань та виробленні стратегій, у співпраці з іншими інстанціями, у встановленні добрих робочих контактів, організації зустрічей. «Українська делегація скоро відвідає Швейцарію, вони зустрічатимуться з ліхтенштейнською та іншими сторонами, тож просто контактування цих людей – теж важлива частина нашої роботи», – каже експерт.

ЩО ПОВЕРТАТИ?

Кажучи про вивезені за кордон колишнім режимом кошти, Генеральна прокуратура озвучує суму \$100 млрд. Між цією цифрою та нині відомими замороженими в зарубіжжі грошми (на рахунках у Швейцарії, Ліхтенштейні, Британії та Австрії) є величезний розрив: €137 млн – у Швейцарії, €17 млн – у Сполученому Королівстві, \$30 млн – у Ліхтенштейні, у квітні повідомили про \$8,3 млн у Австрії. «Це загадка, якої ми поки що не зрозуміли, і перед нами стоять певні виклики», – каже Феннер. Тож, за її словами, вони фокусуватимуться на країнах, про які вже бодай щось відомо, аби мати певний прогрес.

Мабуть, саме тому, за інформацією видання The Wall Street Journal, Україна вже звернулася до Швейцарії, щоб та допомогла з поверненням вивезених на її територію оточенням Януковича активів. Цю країну вважають однією з найбільш готових до співпраці в «репатріації» незаконно набутих та вивезених коштів. «За останні 15 років наша держава повернула загалом близько \$ 1,8 млрд до країн їх походження, тобто більше, ніж будь-який інший фінансовий центр у світі», – каже в коментарі **Тижню** Франц Шнайдер зі швейцарського посольства в Україні. У Швейцарії проти представників колишнього режиму розслідують уже сім кримінальних справ. Утім, щоб допомогти їх провадженню за кордоном, потрібно, щоб і в Україні мало місце якісне розслідування й було доведено вину тих, чиї капітали ми хочемо повернути. Наразі про це складно говорити.

Про замороження «коштів та економічних ресурсів, які нале-

жать, або перебувають у власності» 18 екс-функціонерів, ЄС оголосив ще 5 березня. В Україні на сьогодні не всім їм оголошено про підозру. Так, колишній заступник глави Адміністрації президента Андрій Портнов навіть дозволяв собі «кепкувати» із генпрокурора, оскільки лунали заяви про те, що його оголошено в розшук, а насправді, як заявляв сам екс-чиновник, цього зроблено не було. 15 серпня Печерський суд Києва уже навіть устиг задовольнити один із позовів Портнова до Генеральної прокуратури. Суд постановив визнати недостовірною і такою, що порушує права Портнова, інформацію про його нібито причетність до масових убивств активістів на Майдані взимку, а також зобов'язав ГПУ оприлюднити спростування повідомлень про те, що він перебуває в розшуку. Це небезпечний прецедент, особливо коли зважати, що Портнов був першим, хто звернувся до Європейського суду в Люксембурзі, аби оскаржити застосовані до нього санкції ЄС. Нині таких позовів уже 14. Незаслуженим вважають своє місце у списку санкцій також Микола й Олексій Азарови, Сергій Курченко, Едуард Ставицький, Андрій та Сергій Ключеви, обидва Віктори та Олександр Януковичі, Віктор й Артем Пшонки, Олександр Клименко та Сергій Арбузов. Якщо бодай один із судів вдасться виграти, буде піддано сумніву перебування у списку усіх колишніх чиновників і взагалі питання замороження їхніх активів. Це ще раз доводить необхідність детальних розслідувань злочинів екс-президента і його «Сім'ї», якщо ми хочемо повернути назад бодай частину грошей.

Водночас судові позови робитимуть повернення коштів до України тривалішим. Як пояснили **Тижню** в Європейському суді, такі процеси потребують зазвичай до двох років, а слухання відбувається за 12–18 місяців після того, як справу подано. «Найшвидшим прикладом повернення активів була справа Абачі в Нігерії. Це понад п'ять років. Тож я зовсім не сподіваюся, що нам вдасться повернути капітали назад швидше, ніж за три роки», – каже Феннер. За словами Шнайдера, процес повернення активів залежить від кон-

кретного випадку, а до того ж як від сторони, що просить повернути кошти, так і від тієї, яка повертає.

Так, у випадку з екс-президентом Нігерії Сані Абачею розслідування відбулося відразу по його смерті в 1998 році й було доведено, що він украв \$3–5 млрд. Декрет його наступника генерала Абубакара полегшив повернення до бюджету \$800 млн, а після довгих переговорів зі Швейцарією у 2004-му було погоджено, що ще \$505,5 млн відправлять назад до Нігерії для проектів із подолання бідності, але під наглядом третьої сторони. Нею визнали Світовий банк.

За словами Грети Феннер, повернення активів – це насамперед політика, і його спосіб – також. Адрже необхідно бути певними, що їх знову не вкрадуть. А ще процес залежатиме від того, в якій країні перебувають активи. «Друзі Росії, швидше за все, будуть менш охочі до співпраці», – каже вона. Крім того, потрібно виробити модель переведення цих грошей в Україну. Так, наприклад, в іншому успішному випадку, коли йшлося про повер-

Кажучи про вивезені за кордон колишнім режимом кошти, Генеральна прокуратура озвучує суму \$100 млрд. Між цією цифрою та нині відомими замороженими в зарубіжжі грошми є величезний розрив

НАЙВАЖЛИВІШЕ У СПРАВІ ПОВЕРНЕННЯ АКТИВІВ – ЦЕ ПРОВЕСТИ ВЛАСНІ ФІНАНСОВІ КРИМІНАЛЬНІ РОЗСЛІДУВАННЯ

нення казахстанських коштів, було засновано благодійний фонд «Бота». Схожу схему, за словами Дарини Каленюк, вітчизняні активісти пропонували для капіталів Лазаренка у 2013-му.

Нині для України навіть найменша зі згаданих уже заморожених сум є необхідною, особливо коли зважати на ті кошти, яких ми потребуємо на відновлення зруйнованих Луганської та Донецької областей. Утім, маймо на увазі, що повернення вивезених активів потребує надзвичайно копійткої праці, яка стосується насамперед ефективного розслідування цих справ в Україні і саме для цього необхідно врешті ухвалити закон, який дозволив би заочно засудити представників злочинного режиму Януковича та конфіскувати їхнє майно. ■

Прикладом найшвидшого повернення активів була справа Абачі в Нігерії. Це понад 5 років

Бідолашна Росія

1991 року в Москві демонстранти прагнули повалити статую Фелікса Дзержинського, чий бюст прикрашає зараз кабінет Владіміра Путіна. Нині його мають реставрувати (більш як за €500 млн) і, можливо, знову розмістять на Луб'янській площі

ФОТО: AP

Автор:
Філіпп
де Лара,
Франція

Що робитиме Путін завтра? Невже він справді дав волю бойовикам-сепаратистам на Донбасі? Невже й далі тероризуватиме кримських татар? Невже готує якусь нову операцію на Сході України або на кордоні із Придністров'ям? Скільки російських солдатів та агентів ГРУ діють сьогодні в Україні? Непередбачуваність тактики – найстрашніша зброя Кремля. Від початку революції на Майдані вона виснажила нерви українців і всіх тих у світі, хто зрозумів, що в Україні вирішується майбутнє Європи. Кожен засинає щовечора, запитуючи себе, що він завтра прочитає в інтернеті. Філософ Костянтин Сігов слушно стверджує, що слід бо-

ронитися від цієї тиранії безпосередності, жити й думати про відбудову країни та Донбасу в тривалій перспективі (цей заклик адресовано не тільки українцям, а і їхнім закордонним друзям). Але російська непередбачуваність не тільки тактична зброя в «нестандартній війні» проти сусіда, а ще й свідчення глибокої слабкості, яка підточує РФ після 1991 року.

Найбільша за площею країна земної кулі не знає, яка вона і якою хоче бути. Путін, безперечно, має обмежений розум і плутає реальний світ із його картиною, яку створюють рапорти таємних служб, але спромігся по-своєму сформулювати екзистенційну проблему Росії і дати надію, що він вирішить її, поєд-

навши у своїй особі російський націоналізм (водночас і слов'янофільського штибу, і сталінського) та євразійський імперіалізм (тужливі нарікання жертви («ми живемо погано, і ніхто нас не любить»)) та імперську агресивність («наші ракети на 10 років випереджають американські»). Цей ідеологічний коктейль поєднує протилежності: царів і більшовиків, російське православ'я і слов'янсько-арійське неопоганство, моральний консерватизм і туманні проповіді Александра Дугіна, своєрідний новочасний фашизм. Єдина послідовність, як і колись, за доби тоталітаризму, полягає у вибудовуванні образу ладного на все смертельного ворога: Заходу і його п'ятих колон, винних в усіх

лихах. Це все скидається на пародію, але СРСР-2 – зовсім не СРСР, тобто не велика держава, а радше така, що випадає з масштабної міжнародної гри (саме це значення й має англійський термін *rogue state*, який недосконало перекладають як «держава-негідник»), і водночас одержима маренням стати могутньою. Сміховинні, але страхітливі претензії, як нагадує нам українська кров, пролита від лютого на цій нестандартній війні. Як Росія докотилася до такого?

Відповідь тут можна дати як просту, так і складну. Проста полягає в тому, що вона хвора внаслідок відсутності самоаналізу із приводу комунізму. Радянський режим був злочинним і 1991 року зазнав поразки, програв своєму західному суперникові не тільки політично, а й морально, його зруйнувало дисидентство, або, кажучи по-іншому, європейський ідеал цивілізації. Німеччина після 1945-го відродилася і стала нормальною країною, бо здійснила самоаналіз (накинтий, що-правда, нищівною поразкою). Відбувся передусім Нюрнберзький процес, а згодом судові розгляди вже німецького правосуддя щодо нацистських злочинців; окрім того, не припинялася робота історії та пам'яті всього суспільства. Можна сперечатися про той чи той пропущений факт, той чи той пам'ятник, шкільну програму, але Німеччина врятувала себе. Натомість Росія відразу занурилася в амнезію, а потім у реабілітацію радянського минулого, яка через нечисте сумління й безкультур'я набула гротескного характеру. Судовий процес над комунізмом не відбувся. У стані такої амнезії та неприйняття реальності ця країна залишатиметься нещасною і небезпечною, це буде не Росія, а зомбі СРСР.

1991 року демонстранти прагнули повалити статую Фелікса Дзержинського, засновника ЧК, чий бюст прикрашає нині кабінет Владіміра Путіна. Влада просила їх не нищити 11-тонної скульптури, бо, мовляв, її падіння може спричинити руйнації. Протестувальники погодились і терпляче чекали, поки кран підняв монумент і поставив у одному з мос-

ковських парків. Нині його мають реставрувати (більш як за €500 млн) і, можливо, знову розмістять на Луб'янській площі. Реставрація – це слово надто слабке, щоб охарактеризувати утоплення РФ у радянському минулому. Часи дисидентства повернулися, російські культура, свобода й велич знайшли собі притулок у шляхетних душах нечисленних і переслідуваних письменників та митців, бо ж такі не всі стали лакеями

Чому Росія відмовляється від самоаналізу із приводу радянської трагедії? Лишитися такою – це не вибір на користь *homo sovieticus* і тим паче не фатальність, то страх. Страх країни, що не знає, яка вона і якою хоче бути. Хоч якими є варіанти російської ідентичності (а отже, її межі, права, покликання), всі вони хибні. Росіяни хочуть бути етнічно однорідною нацією чи багатонаціональною імперією, збудованою – на вибір – як тюрма народів або як храм «дружби між народами» (хоч як поглянь, а суть та сама); хочуть увійти до товариства європейських націй чи втілити якусь альтернативну цивілізацію, якусь відповідь на кризу ліберальної демократії?

Солженіцин, шовініст-великорос і геніальний письменник, добре висловив ці душевні муки у своїх останніх працях, де обстоює водночас і агресивне утвердження імперії (зокрема, в Україні), і відкидання імперських амбіцій, які завжди були згубні для його країни (щодо «непотрібних зовнішніх об'єктів»), самоізоляцію, щоб відродити російську культуру, захистивши її від плину світових подій, і «збудувати моральну Росію», обернувшись плечима й до радянської катастрофи, й до західного занепаду. «Бути чи не бути нашому народові?», чи років через сто не зникне в словниках слово «російський»? Солженіцину, як і Томасові Манну в його пангерманіст-

Часи дисидентства повернулися, російські культура, свобода й велич знайшли собі притулок у шляхетних душах нечисленних і переслідуваних письменників та митців, бо ж такі не всі стали лакеями

ський період, властива своєрідна прозирливість, коли він прославляє «Союз східнослов'янських народів», завдяки цьому він бачить суперечності російського проекту, його вагання між нормальною нацією та релігійною наддержавою («цілі великої імперії та морального здоров'я народу несумісні... слід прагнути не розширитись, а зберегти наш національний дух і територію, яка лишиться нам»), бо Солженіцин розумів небезпечну наївність загальників про російські доброту і громадські чуття, але однаково перебував під їхнім впливом. Україна, безперечно, найсліпша точка тієї прозирливості, Солженіцин засліплений, і тому сприймає написане ним інколи важко. Але нам слід долати гнів і розчарування, щоб читати його й перечитувати, а відтак зрозуміти нарешті російську хворобу, знайти спосіб розбити чари, які замикануть сьогодні Росію в агресивних мареннях, і повернути її до товариства націй.

Сила Путіна – це не тільки його зухвальство та цинізм

ПІСЛЯ РОЗПАДУ СРСР РОСІЯ ВІДРАЗУ ЗАНУРИЛАСЯ В АМНЕЗІЮ, А ПОТІМ У РЕАБІЛІТАЦІЮ РАДЯНСЬКОГО МИНУЛОГО, ЯКА ЧЕРЕЗ НЕЧИСТЕ СУМЛІННЯ Й БЕЗКУЛЬТУР'Я НАБУЛА ГРОТЕСКНОГО ХАРАКТЕРУ

шпигуна, а ще й результат здатності бути голосом притаманної його нації екзистенційної та геополітичної хвороби й навіть надію на якийсь вихід завдяки силі російського маразму. Але ця недуга розкриває і слабкість у серці російської агресивності, точки, щодо яких ми, європейці, повинні почати діалог із росіянами, які справді прагнуть державнізації. На відміну від українців, тут ідеться не про весь народ, а тільки про окремих індивідів, але майбутнє належить їм. Політичні та економічні санкції необхідні, вони, якщо будуть широкі й тривалі, доведуть свою ефективність, але не слід забувати про інший засіб: судовий процес над радянським комунізмом. ■

На банки надій мало

Скупість фінансових установ змушує європейський малий і середній бізнес шукати гроші деінде

Улістингу вторинного ринку цінних паперів дрібних підприємств на біржі Borsa Italiana загалом опинилося 54 компанії, 18 із них – цього року. Найнезвичніша в переліку – джаз-клуб Blue Note Milano, який минулого місяця продав 40% власних акцій за €1,4 млн (\$1,9 млн). У Європі малий і середній бізнес (МСБ) зазвичай звертається по кредити до банків, а не до ринку. Але обсяг нових їхніх позик дрібним підприємцям у зоні євро зменшився від 2008-го до 2013-го аж на 35% – до €649 млрд (див. «Кредитування потребує допомоги»). У Британії він теж радикально впав.

Це важливо, і не тільки для власників чи осіб, зайнятих у дрібному бізнесі. Невеликі підприємства – жива кров європейської економіки. Близько 99% усіх нефінансових компаній у Євросоюзі належать до МСБ, тобто мають штат до 250 працівників і річний оборот менш ніж €50

млн. На них припадає 58% доданої вартості і 66% робочих місць. Вони дужче, ніж великі компанії, залежать від внутрішнього попиту та банківських кредитів, і по них вельми боляче вдарило скорочення одного і другого за час кризи євро. Не дивно, що економіка євросони в застої. Як указує в нещодавньому звіті старший економіст МВФ Нір Кляйн, проблеми, з якими зіткнулися деякі європейські країни під час виходу з рецесії, та частка сектору МСБ в економіці взаємопов'язані.

Утім, нарешті з'явилися ознаки можливої стабілізації кредитування фінустановами. У червні обсяг нових банківських позик на суму до €1 млн (оптимальний спосіб кредитування дрібних фірм) у зоні євро тримався на рівні аналогічного періоду попереднього року, а в Іспанії трохи збільшився (ще раніше це сталося у Британії). Європейський центральний банк (ЄЦБ) повідомив, що за три місяці весни,

ВАРІАЦІЇ НА ТЕМУ КАПІТАЛУ. Минулого місяця джаз-клуб Blue Note Milano продав на біржі 40% власних акцій за €1,4 млн

вперше від 2007-го, було полегшено умови кредитування для всіх корпоративних позичальників, зокрема й малих підприємств. Опитування свідчать, що власники дрібного та середнього бізнесу стали дещо менше перейматися досяжністю фінансування.

Але відмінності між доступом до капіталу в підприємств різного масштабу різочі. Великі суб'єкти з розряду МСБ мають із цим менше проблем, і навпаки. Компанії, які входять до складу ланцюжків постачання, отримують позики легше за інших. У Німеччині в малого і середнього бізнесу справи йдуть цілком добре, хоча економіка пригальмовує. У Франції для більших підприємств МСБ низькі відсоткові ставки й досяжна державна підтримка. Дрібний бізнес у країнах периферії (як-от Іспанія) скаржитися на вартість позик, які могли б зараз бути й доступніші.

Якщо європейській економіці вдасться набрати динаміки, більше малих і середніх підприємств накопичуватимуть власні ресурси. Але їм знадобиться серйозніше зовнішнє фінансування, щоб не просто вижити, а й розвиватися. Європейські банки, обтяжені проблемними кредитами й вимушені новими правилами нарощувати регулятивний капітал для забезпечення виданих корпоративних позик, працюватимуть дуже обережно і з невеликою охотою кредитуватимуть малий та середній бізнес, бо це передбачає ризики.

Проблеми дрібних підприємств не залишилися непоміченими. Уряди окремих держав і ЄС загалом пропонують одну за одною ініціативи, які мають їм допомогти. Переважно намагаються стимулювати банки до примноження кредитування гарантіями або дешевим фінансуванням. Це допомагає, але напевно чи змусить банкірів позичати стільки, скільки від них хочуть. У багатьох банках кажуть, що їм бракує не дешевого фінансування, а регулятивного капіталу для забезпечення виданих завдяки цьому фінансуванню кредитів. Однак ЄЦБ планує від вересня виділити їм ще €400 млрд.

Кошти вливаються в МСБ також прямо, через державні банки й фонди. Його заохочують шукати гроші поза межами банків, наприклад через пільгове оподаткування або субсидії на лістинг. Аби стимулювати потенційних поручителів позик бізнесу, уряди починають регулювати платформи спільнокошту, а центральні банки – вивчати досвід Банку Франції в питанні створення кредитного реєстру, що дає змогу кредиторам оцінювати платоспроможність тисяч дрібних і великих компаній. З аналогічною метою ЄЦБ створює міждержавний банк даних про фірми.

На цьому новому родючому ґрунті процвітають тисячі фірм приватного сектору. Фондові біржі заохочують МСБ емітувати акції та облігації. Зростають і множаться нові мережі «бізнес-ангелів», венчурних капіталістів, фондів небанківського кредитування і спільнокоштів. Ними користуються дрібні компанії, які можуть собі це дозволити.

Професійна інтернет-мережа Viadeo, внесена до лістингу в Па-

рижі, – одна із цілої плеяди малих та середніх підприємств, що потрапили цього року до оператора п'яти європейських фондових бірж Euronext. Французька фірма BlaBlaCar (вона запустила популярний додаток, який допомагає користувачам шукати компаньйонів для поїздок у авто) в липні завдяки венчурному фінансуванню залучила €100 млн. Того ж місяця група дрібних італійських підприємств воднокомунального господарства випустила, об'єднавши попередньо емітовані облігації, цінні папери для продажу великим фінансовим інвесторам. У Британії деякі компанії МСБ пропонують «міні-облігації», фактично групуючи велику кількість дрібних незабезпечених позик від роздрібних інвесторів. Зі скромніших здобутків – приклад Анта Томлінсона, який через спільнокошт набрав досить кредитів, щоб закінчити новий офіс для своєї компанії з комп'ютерного дизайну в Британії. Тим самим шляхом пішов виробник 3D принтерів з Італії.

Питання в тому, чи досягнуть такі альтернативи (а їх куди більше) колись достатнього масштабу, щоб замінити частку традиційних банківських кредитів, які можуть зникнути назавжди. У 2013 році вони становили приблизно 10–15% зовнішнього фінансування дрібних компаній, за оцінкою Джона Отта, партнера в консалтинговій фірмі Bain & Company. Багато хто вважає, що такі перспективи варто підтримувати, але не покладається на них. Вони відкриті переважно для більших компаній із сектору МСБ або для підприємств із вищими показниками зростання. Справжнє завдання – знайти стимули такого банківського кредитування, яке вигідніше для найменших фірм.

Один із варіантів – страхові компанії. Вони збирають щороку понад €1 трлн внесків. Велика частина із цих коштів інвестується в державні облігації, але страховальників приваблюють вищі прибутки й більша диверсифікація, що, власне, і пропонує кредитування МСБ. Як і у випадку з банками, нові правила змусять їх виділяти помітніші обсяги капіталу на забезпечення корпоративних кредитів, ніж доти. Але найсерйознішими пе-

Кредитування потребує допомоги

Нові банківські позики нефінансовим компаніям
≤ €1 млн, € млрд

За даними Європейського центрального банку

решками стануть копійчий і недешевий пошук потенційних позичальників та оцінка їхнього фінансового становища. Страховальники в цьому воліли б краще поклатися на досвід банку.

Дехто з них викупує позики МСБ у фінансових або допомагає забезпечувати їх коштами. Інші хотіли б придбавати цінні папери, що торгуються на біржах, забезпечені спільними бан-

ОДИН ІЗ ВАРІАНТІВ ЗАМІНИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО МАЛОГО Й СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ – СТРАХОВІ КОМПАНІЇ

ківськими позиками. Таке розділення активів звільнило б місце на балансах банків для нових позик. Але сек'юритизація нагадує регулятивним органам про фінансову кризу 2008-го, хоча в Європі її варіант у сегменті МСБ виявився успішним. За новими запропонованими умовами, банки або страховальники, які купують такі цінні папери, повинні мати для їх забезпечення більше капіталу, ніж для гарантування інших довготермінових позик. Якщо правила не зміняться, залучення коштів через емісію цінних паперів МСБ складно буде зробити настільки прибутковим, щоб привабити страховальників, або ж достатньо доступним для малого бізнесу. ■

© 2014 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Світ Чака Гейгела

Холодний реалізм міністра оборони США

Навіть у часи фінансової скрути кожна поїздка американського міністра оборони за кордон вражає. Глава Пентагону літає на борту повітряного командного пункту, який будували для керування в умовах ядерної війни, з десятками помічників і часто у супроводі літаків-заправників. Поважний вік повітряного судна додає йому ореолу державної величності. Громіздке обладнання і де-

ніть у Афганістані після виводу американських військ у 2016 році. Американські чиновники також сподівалися продати Індії трохи зброї. Після довгих років запеклих боїв у Афганістані і Іраку команда Обама прагне тісніших стосунків з Азією та іншими динамічними регіонами, щоб говорити про щось інше, крім війни. Однак міжнародну політику формує не лише Америка, а й решта світу.

Чак Гейгел вірить у неперевершену військову потугу Америки, але непохитний у тому, що силу слід застосовувати лише тоді, коли є чітка мета і реальна стратегія виведення контингенту

кор часів холодної війни роблять його схожим на декорації з фільму про доктора Стренджлава, втиснуті в Бойнг-747.

Америка втомилася від воєн, і Пентагон розуміє, що потребує нової місії. Тож не дивно, що провідними темами останньої закордонної поїздки Чака Гейгела, колишнього сенатора-республіканця, який з 2013 року обіймає посаду міністра оборони в уряді Барака Обама, стали торгівля і дипломатія. Очікуваною кульмінацією мала бути зупинка в Індії заради обміну люб'язностями із новообраним урядом Нарендри Моді (індуського націоналіста, що не демонструє великої любові до США). Мова йшла б про такі спільні проблеми, як підйом Китаю і стабіль-

5 серпня, за лічені хвилини після злету авіасудна з бази ВПС «Ендрюс», помічники повідомили Гейгелові сумні подробиці вбивства афганським солдатом американського генерал-майора. Наступного дня у Німеччині, після зустрічі з командуванням американських сил у Європі, міністр оборони відповідав, чи вплине це вбивство на плани Америки щодо виводу свого контингенту з Афганістану («Ні, не вплине», – заявив той), і чи не тривожить його стягування російських військ до кордону з Україною («Так, звісно», – сказав Гейгел). Невдовзі після посадки в Делі 7 серпня з'явилася новина про те, що Америка ось-ось завдасть повітряних ударів по джихадистах з ІДІЛ в Іраку. Наступ-

ного вечора Гейгелові довелося пропустити бенкет із господарями, аби взяти участь у відеозустрічі його колег з американським президентом з приводу кризи в Іраку. Промова перед індійськими високопосадовцями 9 серпня давала останній шанс закликати до тісніших зв'язків між двома державами. Аудиторія чемно його вислухала, а тоді закидала міністра скептичними питаннями. «Чому Америка не може активніше діяти на Близькому Сході?» – цікавився в Гейгела. Ще одне питання викликало ступор у Вашингтоні: чи справді уряд президента Обама має сили, час і натхнення поглиблювати зв'язки з Індією?

Не дивно, що військовим у Німеччині Гейгел сказав, що робота Америки «часто невдячна». Щодо жодної іншої великої держави немає так багато очікувань. Жоден інший міністр оборони не отримує таких потоків розвідувальних даних із кожного континенту, де б він не був – на борту літака, чи в тісному колі невиспаних генералів у якомусь закордонному готелі в оточенні щільної охорони. Але після двох сухопутних воєн без явної перемоги уряд Обама чудово розуміє, що вплив Америки має свої межі. Їх відчують й інші країни.

Гейгел – республіканець школи Коліна Пауелла, що вірить у неперевершену військову потугу Америки («Чесна боротьба мене не цікавить»), але непохитний у тому, що силу слід застосовувати лише тоді, коли є чітка мета і реальна стратегія виведення контингенту. Війна у В'єтнамі назавжди лишила у ньому слід (на відміну від попередніх очільників Пентагону, Гейгел служив сержантом, а не офіцером). Задовго до свого призначення в уряд президента-демократа він посварився зі своєю партією через Ірак, оскільки пошкодував, що проголосовував за війну 2002 року і заявив, що не можна нав'язувати жодних військових рішень для Іраку ззовні. Сьогодні він досить жорстко говорить про Афганістан – за його словами, загалом історично «некеровану» країну. Америка хоче дати афганцям більше часу і простору, щоб вони створили інститут державності. «Або їм доведеться це зробити, або цього не станеться».

Стосовно Іраку він виступає холодним реалістом. Гейгел називає джихадистів з ІДІЛ «надзвичайно великою загрозою безпеці Іраку». У суворих, визначених Обамою, межах Америка підтримуватиме іракські сили і бійців курдських «пешмерга» на півночі країни. Але він підкреслює: «Це не справа США».

Останнім часом намітився розкол між Обамою і його колишнім державним секретарем Гіларі Клінтон. Президент США і далі наголошує, що американського військового розв'язання кризи в Іраку та Сирії не існує, і запевняє громадськість, що знає, як американці втомилися від війни. Клінтон дистанціюється від непопулярного очільника держави і відповідає, що стриманість Америки може лише поглибити кризу у цих країнах. Відповідаючи на питання журналіста часопису The Atlantic Джефрі Гольдберга про хвалькувату заяву Обами (з неофіційної розмови з репортерами) про те, що його основною стратегічною доктриною є «не робити дурниць», вона зневажливо відка-

зала, що це «не може бути засадою, що організовує» для великої держави.

ЯКЩО АМЕРИКА НЕ ЙДЕ ДО СВІТОВИХ ПРОБЛЕМ, СВІТОВІ ПРОБЛЕМИ ПРИЙДУТЬ ДО НЕЇ

У цій суперечці Гейгел зайняв особливу позицію. В інтерв'ю до оприлюднення критичних зауваг Клінтон, він не сумнівається у сповідуваній Обамою доречності обережності у застосуванні військової сили. Гейгел розуміє, наскільки війни втомили американців. Але це його й непокоїть. Гейгел боїться не так ізоляціонізму зовнішнього, як внутрішнього, зокрема, спокуси думати, що США можуть замкнутися у собі і залишатися при цьому у безпеці. Він цитує промову Франкліна Рузвельта 1945 року, у якій президент перед смертю підсумував урок світової війни: добробут Америки «залежить від добробуту інших, далеких країн». Виступаючи на початку цього року в Чикаго, Гейгел висунув власне формулювання цього посту-

лату, закликавши США дивитися на світове лідерство як на перевагу, а не тягар, і заявив: «Ми не втручаємося у справи світу тому, що ми велика держава. Ми є радше великою державою тому, що втручаємося у справи світу».

ГЕЙГЕЛ БОЇТЬСЯ НЕ ТАК ІЗОЛЯЦІОНІЗМУ ЗОВНІШНЬОГО, ЯК ВНУТРІШНЬОГО, ЗОКРЕМА, СПОКУСИ ДУМАТИ, ЩО АМЕРИКА МОЖЕ ЗАМКНУТИСЯ У СОБІ І ЗАЛИШАТИСЯ ПРИ ЦЬОМУ В БЕЗПЕЦІ

Тепер же Гейгел, мабуть, міркує над такою головоломкою: від часу заснування Америка прагнула не втягуватися у зовнішні справи, але водночас як ніхто інший була впевнена, що зможе вирішити найбільші проблеми. Це вдалий баланс. Неспокійний світ дуже потребує США та їхнього наглядку. ■

© 2014 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Оренда офісів

м.Київ

вул. Машинобудівна, 37

(044) 351 13 06

(096) 422 24 21

www.iland.in.ua

Попереду спекотний рік

Серед червоних дат календаря – каталонський сепаратизм і вибори

Іспанці називають двох співбесідників, які не бажають слухати один одного, «бесугос» – морськими лящами, рибами з банькатими очима і скривленими ротами. Цей опис загалом нагадує стиль політичних дискусій в Іспанії, однак нинішній спосіб їхнього ведення може швидко змінитися. Традиційні іспанські партії переживають не найкращі часи, а каталонський сепаратизм, навпаки, на підйомі, і, можливо, їм доведеться, зрештою, почати нормальний діалог.

Іспанський прем'єр-міністр Маріано Рахой не скористався нагодою розпочати таку дискусію 30 липня, коли зустрічався з регіональним головою Каталонії Артуром Масом. Регіональний парламент Каталонії, де коаліційну партію Маса («Конвергенція і союз», КіС) підтримує сепаратистська «Республіканська лівиця Каталонії» (РЛК), планує на початку вересня ухвалити закон про референдум із незалежності 9 листопада. Рахой хоче заборонити референдум, тож попросить суд оголосити його неконституційним. Це змусить Маса зробити неможливе, адже він пообіцяв і залишитися в межах закону, і обговорити із каталонцями незалежність.

Розв'язанням може стати проведення дострокових регіональних виборів, хоча там, напевно, перемає РЛК: крайні партії відберуть голоси у поміркованих. Соціалісти пропонують «третій шлях» – ширшу федералізацію, яку дедалі більше підтримують іспанці. Проте якщо Шотландія проголосує на референдумі 18 вересня за незалежність від Сполученого Королівства, це створить прецедент у Європейському Союзі і ще більше розпалить сепаратистські настрої каталонців.

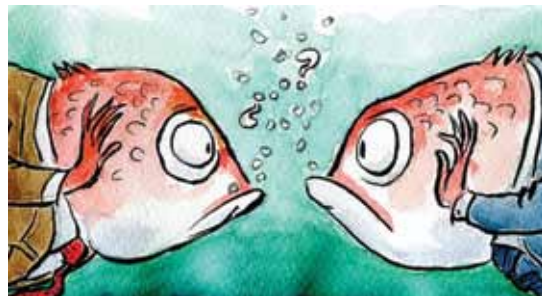
У решті Іспанії, де регіональні вибори призначені на наступний травень, а загальні вибори відбудуться приблизно за шість місяців, політичний істеблішмент розколюється. Опитування демонструють рекордно низький рівень популярності правоцентристської

Народної партії Рахоя за останні 25 років. У опозиціонерів-соціалістів справи ще гірші. При ВВП на рівні 2006 року і 24% безробіття виборців починають дратувати ці дві партії, які керують Іспанією впродовж трьох десятиріч років.

Тим часом у соціалістів з'явився новий лідер, 42-річний Педро Санчес, відносно нове обличчя, який у липні змінив Альфредо Переса. Санчес очолює нове покоління партійних лідерів, але все ще мусить грати за старими правилами. Він поки лише генеральний секретар партії; щоб стати кандидатом від соціалістів на загальних перегонах, йому потрібно виграти окремі праймеріз, а це може означати брудну боротьбу.

Великі шанси змінити правила гри має нова крайня ліва партія «Подемос» («Можемо»), яка на травневих виборах здобула 8% усього лише за кілька місяців після створення. Свіжі опитування свідчать, що вона має троїтий зв'язок із соціалістами і Народною партією. Як і грецька ліво-радикальна коаліція СИРИЗА, італійський рух «П'ять зірок», «Подемос» виникла на новій хвилі підйому радикальних партій, збуреній європейською економічною кризою. Вона виступає за націоналізацію ключових галузей промисловості, збільшення податків для бізнесу, підвищення мінімальної заробітної платні, запровадження максимальних обмежень на оклади, скорочення робочого тижня до 35 год і зниження пенсійного віку до 60 років. Вона також закликає не виплачувати «незаконні» частини державного боргу і провести референдум щодо виходу з НАТО. Якщо «Подемос» витримає регіональні вибори, вона отримає ключ до бастионів Народної партії на кшталт Мадрида і Валенсії.

«Подемос» має розумного і телегенічного лідера – університетського викладача Пабло Іглесіаса. Але найкраще її популярність пояснює незадовільна поведінка мейнстримових партій. Минувшого

Іспанці називають двох співбесідників, які не бажають слухати один одного, «бесугос» – морськими лящами, рибами з банькатими очима і скривленими ротами. Цей опис загалом нагадує стиль політичних дискусій в Іспанії

місяця Йорді Пуйоль, каталонський націоналіст з коаліції КіС Артура Маса і шестикратний регіональний голова, зізнався у приховуванні мільйонів доларів від податківців. Він потрапив у список відомих осіб, які ухиляються від сплати податків, склавши там компанію керівникам банків, політикам і навіть, як припускають, членам королівської родини. Колишній лідер уряду Балеарських островів, член Народної партії Хауме Матас сидить у в'язниці, як і экс-скарбничий Народної партії, в Андалузії, твердині соціалістів. Через серію скандалів перед судом постали члени керівництва партії і профспілок.

«Крапля за краплею корупція допомагає «Подемос», – каже Хосе Пабло Феррандіс із соціологічної групи Metroscopia. Становище ускладнив і крах інтернет-компанії Gowex, яка займалася масштабними бухгалтерськими махінаціями. Зараз іспанці вважають корупцію більшою проблемою, ніж економіка. На першому місці залишається питання безробіття.

Прем'єр Рахой сподівається, що проблиск покращення в Іспанії допоможе йому виграти вибори. У другому кварталі економіка зросла на 0,6%, уперше з 2008 року спостерігався чистий річний приріст кількості робочих місць. Швидкий старт допоміг би Народній партії, хоча небезпеку має в собі застій у експорті. Гарантованим здається лише одне: роздроблення іспанського політикуму. У результаті партії стають меншими і їм, очевидно, доведеться створювати коаліції, щоб формувати уряд. Тож рано чи пізно «бесугос» таки доведеться заговорити між собою. ■

ЄС у ролі приборкувача

Автор: Ярослав Пешек, Чехія

Європейський Союз застосував щодо Росії економічні санкції. Вона повелася так, як усі й очікували: відповіла зустрічними й заборонила імпорту продуктів із країн ЄС. Усе це нагадує прийом приборкувача в цирку. Засоби впливу повинні змусити вовка стати ягням. Не останньою чергою і тому бачимо дуже різну реакцію чеського суспільства й політиків на застосування економічних обмежень. Ми ж усе таки не в цирку! Чи, може, таки там?!

Більшість чехів розуміють: потрібно щось робити з агресією Росії, аби вона не порушувала міжнародних угод і не становила загрози для інших країн. Бажання в людей таке: нехай щось робиться, але так, щоб їм самим це не боліло. Вимагають, щоб і НАТО, і ЄС продемонстрували силу й нарешті вже з тим «неслухняним» Путіним домовилися. При цьому, однак, нізащо у світі не повинен постраждати їхній гаманець і, не доведи Боже, зрости рівень безробіття. «Нас це не стосується», – кажуть один одному чоловіки, попиваючи пиво.

Мабуть, усі уже давно втямки, що економічні санкції – недостатньо ефективний інструмент для владнання ситуації. Інколи навіть здається, що перед нами якийсь новий вид масового садомазохізму. Робимо одне одному боляче, а потім імітуємо оргазм. У Європі вже практично цілком припинили вимагати від Путіна повернути анексований Крим, потроху вшухають пристрасті через жертви зі збитого малайзійського пасажирського літака. Нібито вже й забулося, хто зі зброєю в руках захоплював адміністративні будівлі в Луганську та Донецьку, розпалив кривавий конфлікт на Сході України й таємно надає цьому всьому військову підтримку.

Утім, усі засоби масової інформації повні новин про економічні санкції. Підраховуються в мільйонах збитки й дедалі більше зростають запити на компенсації від держави. Тим часом інші експерти пропонують різні способи, як ці обмеження обійти. Мовляв, досить просто змінити упаковку виробів і позначити їх як випущені в країнах не зі списку штрафників. Смішно навіть уявити, якою «великою загадкою» стало б для російських митників пльзенське пиво у ящиках, маркованих Made in China. Міністерство промисловості і торгівлі Чехії рекомендує шукати нові

ринки в Азії та Південній Америці, натякаючи в такий спосіб, мовляв, немає лиха, щоб на добре не вийшло. Однак для цього наші підприємці й менеджери повинні бути напористіші, аби швидко пристосуватися до нових умов, змінивши відповідно якість і асортимент своїх товарів.

Найдужче бояться санкцій сільське господарство й підприємства харчової промисловості: вони очікують різкого загострення конкуренції в країнах ЄС. Певна річ, що, наприклад, дешеві яблука з Польщі, які тепер не можна експортувати в Росію, незабаром з'являться на чеських прилавках. Це змусить місцевих виробників знизити ціни, інакше не продаватимуться їхні фрукти. Схожу ситуацію побачимо і щодо інших харчів. Чи витримають фірми ЧР тиск інших країн європейського вільного ринку товарів, робочої сили та грошей?

Економічні санкції стали перевіркою дієздатності й міцності Євросоюзу з його 500-мільйонним населенням і 30-відсотковою часткою світової економіки. Це потужний виклик для кожної окремої країни ЄС, за ситуацією уважно стежать асоційовані члени спільноти, як-от Україна, Молдова та Грузія. Росія, очевидно, очікує, що Європейський Союз

**БІЛЬШІСТЬ ЧЕХІВ
РОЗУМІЮТЬ ПОТРЕБУ ЩОСЬ
РОБИТИ З АГРЕСІЄЮ РОСІЇ,
АЛЕ ХОЧУТЬ, АБИ ЇМ САМИМ
ЦЕ НЕ БОЛІЛО**

розпадеться. Однак я не вірю, що до такого дійде. Навпаки, це можливість зосередити всі сили ЄС і НАТО на створенні нової геополітичної, економічної та оборонної системи для континенту. Щось на зразок нового плану Маршалла для Східної Європи, який стане платформою, що даватиме всім своїм учасникам змогу процвітати економічно й жити в мирі. Та чи буде такий успіх привабливий і для Росії?

Якщо нова система буде достатньо сильна в економічному плані, міцна в політичному й урівноважена в соціальному, Москві залишиться хіба що піти на переговори й долучитися до спільної справи. Російський народ повинен на рівних з іншими приєднатися до розбудови європейського кола мирно проживаючих націй, до ефективного розподілу праці, взаємовигідної торгівлі – і все це в атмосфері гарантованої безпеки. Якщо вдасться реалізувати «Програму співпраці ЄС і Росії», жодні приборкувачі більше не знадобляться, тому що вовк сам стане ягням. ■

20 серпня РФ скасувала санкції на низку продуктів із ЄС та США. Російський уряд виключив із санкційного списку безлактозне молоко, мальків лосося й форелі, гібридні цукрову кукурудзу та цибулю, деякі насінні овочі, біологічно активні добавки. Відповідну постанову уряду підписав прем'єр Дмитрій Медведєв

Легендарна локація

Село Бучак на Канівщині концентрує в собі неймовірно потужний пласт інформації – від геології і палеонтології до археології, народної архітектури й історії українського поетичного кіно. Порятувати цю легенду від руйнування і загребущих рук може створення заповідної історико-рекреаційної зони

Автор:
Ганна Трегуб

«Юрій Ілленко у своїй книжці «Доповідна апостолові Петрові» стверджує, що назва Бучак походить від слова «бузьок», тобто лелека. Я схильний вважати, що це вигадки. А сама назва має тюркське коріння», – розповідає український режисер Олег Чорний. Згадане ним місце вже давно за сприятливих обставин і громадської уваги могло стати унікальною рекреаційною, музейною зоною не лише для України, а й для всього світу.

Власне, у цьому і полягав задум архітектора Вадима Бородіна, який намагався домогтися того, аби це місце отримало на державному рівні статус заповідної, недоторканої території. Нині ж про Бучак серед українців знають здебільшого геологи, археологи, кіношники і ті, хто випадково туди забідає із цікавості. Але, той хто опиняється туг, повертається ще і ще. Від Довженка, Параджанова, Тарковського до Олега «Фагота» Михайлюти з ТНМК та Любка Дереша, який у цих місцях писав свій роман «Голова Якова»,

і ще чимало представників українського творчого середовища. «У це місце багато людей потрапляє до певної міри незалежно один від одного», – каже Олег Чорний, один з авторів свіжої документальної стрічки про Бучак «Голлівуд над Дніпром. Сні із Атлантиди». «Сергій Буковський, який знімав у Бучаці наприкінці 1980-х років документальний фільм «Сон», дуже чітко визначив, що Букрин, Трахтемирів, Бучак, Канів – то один географічний ареал. Часом здається, що Бучаком бродять привиди, бо

дуже багато видатних людей ходили цією землею», – зазначає режисер. Саме тут було знято низку класичних українських кінострічок. І це дійсно був, як висловився історик Святослав Цалик, справжній Голлівуд над Дніпром. Власне, такі місця не порожніють ніколи. Хоч потрошку, але й до нині тут ведуться зйомки.

Тутешні ландшафти привабливі не лише для кіношників. Розкопування середини 1970-х років та 1990-х, якими керувала Валентина Петрашенко, довели, що Бучак є унікальною для археології місциною. Археолог Віталій Козюба зазначає, що вже і відкрито 14 поселень, 5 городищ та 2 могилиники, які репрезентують практично всі археологічні культури, відомі у Середньому Подніпров'ї. Перепад рівнів розташування пам'яток сягає 150 м, що не повторюється більше ніде, крім невеликої ділянки у Канівському заповіднику.

Журналіст і один з ініціаторів створення товариства творчих

ініціатив «Бучак» Дмитро Іванов розповідає, що саме поряд з Бучаком хотів збудувати собі хату, аби доживати віку, Тарас Шевченко. «Також поряд був похований актор Малоого театру Ленський, могилу якого згодом перенесли до Канева. Очевидно, що актори цього театру або мали там свої дачі, або приїжджали до когось із колег у гості за тодішньою поширеною традицією», – додає він. Дача Тальберга, маєток над Дніпром, що належав Володимир Германовичу Тальбергу, родичу одного з відомих у Російській імперії київських криміналістів кінця XIX століття, містилася на околицях Бучака. Самої дачі, ясна річ, вже давно не існує – лише якісь обриси її фундаментів та великі зарості винограду.

Ці місця дуже любили художники. Є певні версії, що деякі пейзажі Куїнжі написані в Бучаку та околицях. Сюди ж на пленер наприкінці 1960-х і пізніше вивозили Київський художній інститут. Це місце страшних боїв Дру-

гої світової війни – Букринський плацдарм. Ще на початку 1970-х років нашттовхнутися у бучацькому лісі на залишки окопів, де можна знайти каски, рештки зброї, гільзи і людські кістки не було проблемою. Дмитро Іванов стверджує, що у мемуарах є згадка про участь у боях на Букринському плацдармі Григорія Чухрая, українського радянського режисера, який починав працювати на Кіностудії ім. О. Довженка, а потім переїхав у Москву.

БУЧАК ПОСТРАЖДАВ ЧЕРЕЗ ЗАТОПЛЕННЯ КАНІВСЬКИМ ВОДОСХОВИЩЕМ, ВІДСЕЛЕННЯ І ЗАНЕДБАНІСТЬ

За спогадами кінорежисера Олександра Денисенка, у 1990-х роках він дізнався про самодіяльний театр в Бучаці, де грали переважно чоловіки. Діяв цей театр у сільському клубі в той час, коли будували Канівську ГЕС. Також одна із мешканок

Початок зведення наприкінці 1980-х років Канівської ГАЕС призвів до остаточного відселення мешканців Бучака та знищив тамтешнє старовинне козацьке кладовище

села розповіла йому, що театральний колектив був у селі й раніше, ще до війни, і керував ним один із учнів Леся Курбаса. Вистави та аматорська трупа грала на відкритій сцені на березі Дніпра.

Місцеві жителі нині розповідають, що до Бучака першими втрапили довженківці, а потім з'явилися усі інші. Активна фаза як кінозйомок, так і літніх таборів Кіностудії ім. О. Довженка, припадає на кінець 1960-х початок 1970-х років, хоча є свідчення, що в селі знімали ще й німе кіно. Наприкінці 1950-х тут створювали перший радянський широкоекранний фільм «Казка про Іллю Муромця» режисера Олександра Птушка, операто-

ром якого був Юлій Кун. Тут було знято, за задумом Довженка, «Поему про море», роботу над якою закінчила його дружина Юлія Солнцева. Далі Бучак став майданчиком для натурних зйомок художніх фільмів «Українська рапсодія» Параджанова, «Ніч на Івана Купала» Юрія Іллєнка, «На київському напрямку» і «Сон» Володимира Денисенка, «Іванове дитинство» Андрея Тарковського та «Бумбараш» Народоцького і Рашеева. Тут бували Іван Миколайчук, Лариса Кадочникова, режисери Леонід Осика, Михайло Іллєнко. Тут минуло дитинство художника Сергія Якутовича. Місцевий дослідник Михайло Іщенко розповідає, що до села приїж-

дав також і Віктор Астафєв, видатний російський письменник-антисталініст.

Бучак аж до середини 1980-х років лишався неасфальтованим наддніпрянським селом із білими хатами-мазанками під очеретяним дахом, без електрифікації і водогону, з дерев'яним вітряком. До останнього жили там, як за часів Шевченка. Дмитро Іванов наголошує, що саме цей природно збережений традиційно облаштований простір подніпровського села хотів зберегти архітектор Вадим Бородін. Він також мав задум створити в Бучаку історико-рекреаційну зону, організувати центр із дослідження традиційної архітектури і світу, і потрошку відро-

У схожій бучацькій хаті із саману, із білими стінами під очеретяним дахом, жив під час зйомок «Української рапсодії» Сергій Параджанов

Бучак і Дніпро на початку 1970-х років через об'єктив редактора київської кіностудії ім. Довженка Володимира Чорного. Таким це місце лишилося хіба що на фотографіях і кіноплівці

Від Трахтемирова униз, до Канева, і далі – тягнуться зелені пасма крутих високих пагорбів. Такий ландшафт, що поєднує глибокі яри, круті річкові береги та височини, є візитівкою Черкащини

Нині у Бучаку постійно живе заведве 15 людей старшого віку. У молодості вони та їхні сусіди знімалися у масовках картин Параджанова, Денисенка, Тарковського

дити Бучак, а не робити на його місці скансен.

Донині збереглася хата місцевої мешканки Олени Бобкової, де була одна із знімальних точок «Української рапсодії», також тут жив Параджанов. Сільської школи, біля якої знято ще один епізод згаданої кінострічки, вже давно немає. Так само як і справжнього Дніпра, його островів і піщаних кіс, пристані та круч понад річкою, які втрачені назавжди через створення Канівського водосховища і ГЕС. Окрім «Української рапсодії» Параджанова, все це можна нині побачити хіба що у такій кінострічці, як «Ніч на Івана Купала».

«У самому Каневі Бучак вважають краєм світу, хоча до

Проект заповідника у Бучаку, який розробив і намагався втілити київський архітектор Вадим Бородин, поєднував у собі комплекс відреставрованих традиційних подніпровських хат і обійсть, дерев'яний вітряк, церкву пам'яті затоплених сіл та науково-музейний комплекс. Держава не зробила жодного кроку, аби цей проект був утілений. «Посприяла» вона зовсім інакше – за часів Януковича активізувалися переговори із закордонними інвесторами щодо побудови Канівської ГАЕС

нього звідти – 20 км. Але правда, що в цьому селі ти наче провалюєшся крізь час. Коли проводиш зйомки, то відчуваєш, що тими самими стежками з тобою ходив Довженко, Параджанов», – ділиться враженнями Олег Чорний. Назавжди втрачене й унікальне старовинне козацьке кладовище із кам'яними хрестами, на місці якого викопали котлован для зведення Канівської ГАЕС. Її донині так і не добудували, а котлован перетворився на озеро.

Бучак постраждав через затоплення Канівським водосховищем, відселення і занедбаність. Вже понад 20 років над цим місцем нависає привид побудови невідомо кому потріб-

ної Канівської ГАЕС та «межигір'їзації», оскільки хтось уже встиг відрізати собі шматок землі і обнести його капітальним парканом, мабуть, за прикладом Януковича чи Ігоря Бакая, що звів собі у Трахтемирівському заповіднику мисливську хатинку. Створення заповідника в Бучаку, безперечно, потребує великих сил та енергії, але саме такий крок продемонструє ще раз, що українська культура жива і цікава, що українці здатні не лише зберігати свої культурні і природні надбання, а й ділитися досвідом, як це робити ефективно, і вони не дадуть легендарному подніпровському селу тихо зітліти у водах штучного моря. ■

Місце дивного магнетизму: від часів трипільської культури і донині люди постійно селилися на бучацькій землі

ФОТО: ДМИТРО ВАНОВ, ОЛЕГ ЧОРНИЙ, ВОЛОДИМИР ЧОРНИЙ, ВІТАЛІЙ КОЗЮБА

Телевізор без ГМО

Автор:
Юрій
Макаров

Як людина, в минулому (а може, – хтозна – у майбутньому теж) причетна до телевізора зсередини, я не можу не ставитися до нього скептично. Телебачення – це зброя безконтрольного масового ураження, тим воно й небезпечно.

Колись я збирався писати на цю тему дисертацію, але обломався, досі шкодую. Ідея виникла, коли ознайомився з результатами неодноразових вимірювань: виявляється, в середньому глядач зберігає візуальний контакт з екраном телевізора впродовж... 5 – 15% усього хронометражу «перегляду», а решту 85 – 95% часу він дивиться навколо, виховує дружину (або чоловіка, якщо йдеться про жінку), наливає пиво, бавиться з собакою, розв'язує кросворд, просто дрімає, тому слово «перегляд» доводиться брати в лапки. Зрозуміло, що залученість у процес залежить від мотивації: концентрація глядача фіналу чемпіонату світу з футболу відрізняється від концентрації глядача рекламної паузи. Тим не менше, весь цей час інформація зі звукової доріжки втікає у вуха й відкладається у відповідних ділянках мозку, оминаючи критичні фільтри, бо процес відбувається напівсвідомо або зовсім несвідомо. Все, інтоксикація відбулася!

Добре, якщо ви провели ці три з половиною години на день (середньостатистична тривалість перегляду «ящика» від Боснії до Японії) за споживанням чергового талант-шоу або того ж таки футбольного матчу. А якщо громадсько-політичного ток-шоу?

Співчуваю.

В СРСР, про який ми сьогодні згадуємо незлим тихим, значення телевізора усвідомлювали, хоча навряд чи до кінця розуміли механізм його впливу. В умовах інформаційного вакууму всіляка змістовна фраза, виловлена з ефіру, ставала приводом для глибокодумних висновків на кухні під горілочку з картоплею. Будь-який посередній серіал перетворювався на мистецьку подію загальнокультурного значення. Ну а щоденна інформаційна програма «Время» була повним аналогом релігійної меси зі своїм ритуалом і поволокою містики. Не дивно, що навіть відсутність інформації сприймалася як інформація: хрестоматійний приклад трансляції «Лебединаго озера» Чайковського у prime-time (хоча слів таких не знали) замість чогось умовно свіжшого означав, без варіантів, що звичний порядок речей дав тріщину.

У незалежній Україні явище зазнало суттєвої еволюції у кілька етапів: 1) дитяче аматорське тупцювання, 2) короткостроковий креативний

розквіт, 3) ганебний занепад. Нинішній вітчизняний телевізор – територія Росії з невеличкими вкрапленнями власних легкокорозчинних «дебіл-шоу» та політичного «мочилова» місцевого використання. Не дивно, що активна телевізійна аудиторія поступово зменшується й у місті вже не новина, коли в хаті взагалі немає телеприймача. Якщо треба щось подивитися, користуються комп'ютером, але це принципово інший тип сприйняття. У Росії – ті самі процеси, тільки продукт власний, а централізована пропаганда цілеспрямованіша, тотальніша й досконаліша. Наприклад, у них процвітає жанр, який у нас поки що відсутній взагалі: монолог на камеру. Який-небудь Дмитрій Кісельов, Нікіта Михалков, Сергій Доренко читають щось на кшталт проповіді про власну духовність і безпеку ліберастів на захід від священного кордону. Можна скільки завгодно сміятися з вузькочолох кремлівських культуртрегерів, але слід визнати, що їхня стратегія діє. Річ у тому, що кількісні зміни аудиторії призвели до якісних. «У Росії є дві партії: партія інтернету і партія телебачення», – констатував ще чотири роки тому го-

ловний редактор опозиційної «Новой газеты» Дмитрій Муратов. Телевізор нині – розвага для бідних, навіть якщо в тебе 65-дюймовая панель з «домашнім кінотеатром». Типовий глядач (хоча споживача інтернет-мережі «Вконтакте» теж не варто ідеалізувати) – людина без активної

НИНІШНІЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ ТЕЛЕВІЗОР – ТЕРИТОРІЯ РОСІЇ З НЕВЕЛИЧКИМИ ВКРАПЛЕННЯМИ ВЛАСНИХ ЛЕГКОРОЗЧИННИХ «ДЕБІЛ- ШОУ» ТА ПОЛІТИЧНОГО «МОЧИЛОВА» МІСЦЕВОГО ВИКОРИСТАННЯ

життєвої позиції й без власних переконань, які йому заміняє регулярна ін'єкція «моральних авторитетів». 82% підтримки російського національного лідера його підданими – прямий результат споживання отрути через телеекран. Ну а путінофілія й бандерофобія наших власних постсовків, особливо на Сході, – наслідок незахищеності українського телепростору.

Хочеться вірити, що покінчивши з військовою агресією (або паралельно з цим, чому ні?), держава наведе лад і в ефірі. Доведе до кінця знешкодження інформаційної диверсії у вигляді трансляції ворожих каналів-деструкторів. Змусить наших мовників почистити програмну сітку від московського серіального сміття. І головне – створить нормальні умови ринкової конкуренції для каналів, які досі залишаються радше інструментами політичного впливу в руках того чи іншого олігарха – точнісінько, як півроку тому. Розумію, що це складно й вимагає політичної волі, але... українців шкода! Ну справді шкода! Всі знають, що печінка в нас одна. А мозок?! ■

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ
ТА АЛЬБОМИ
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА
ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНІ З 9:00 ДО 21:00

МУЗИКА ТА КІНО
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ
БЕЗКОШТОВНИЙ
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)™

СІМ'Я МЕРЕНІ: WWW.BOOK-YE.COM.UA ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ

вул. Лисенка, 3 тел.: (044) 235-88-54, вул. Спаська, 5 тел.: (044) 351-13-38,
пр-т Повітрофлотський, 33/2 тел.: (044) 275-67-42

М. ЛЬВІВ

пр-т Свободи, 7 тел.: (032) 235-73-68

М. ХАРКІВ

вул. Сумська, 3 тел.: (057) 731-59-49

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

вул. Незалежності, 31 тел.: (0342) 72-29-04

М. ВІННИЦЯ

вул. Соборна, 89 тел.: (0432) 52-93-41

М. ТЕРНОПІЛЬ

вул. Валова, 7-9 тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

вул. Ковельська, 6 тел.: (03342) 2-19-57

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

Якщо зібрався
у мандрівку
бери з собою
ТревелСімку!

Активуй пакетний Інтернет
й ділися своїми фото
з відпочинку)

БЕЗКОШТОВНІ вхідні дзвінки у **≈ 140** країнах

Діє у **> 190** країнах

ВІДСУТНЯ ПЛАТА за з'єднання та абонплата

ПАКЕТНІ ПРОПОЗИЦІЇ, що дозволяють заощаджувати
ще більше: дзвінки, СМС, GPRS-Інтернет

БЕЗКОШТОВНІ дзвінки зі Skype та Viber на ТревелСімку

ВСІ можливі варіанти поповнення: portmone.com **VISA** **IBOX** ПриватБанк

ІнфоЛінія: (044) 223-8008 **w.TravelSiM.ua**

ТревелСімка це GSM-СІМ-картка, яка працює в мережах мобільного зв'язку. Для отримання інформації про умови використання та тарифів зверніться до наших менеджерів за адресою: Київ, вул. Довгого, 10, 01011